ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΙΟΥΛΙΟΥ, 1855. ΤΟΜΟΣ ΣΤ'. ΦΥΛΛ. 128.

ΙΣΠΑΝΙΚΟΝ ΔΙΗΓΗΜΑ.

ΕΠΙ ΠΕΤΡΟΥ ΤΟΥ ΣΚΛΗΡΟΥ.

—o—

Κατὰ τὸ Γαλλικὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου Δυμᾶ.

(Συνέχεια καὶ τέλος. Ἴδε φυλλάδ. ΡΚΣΤ'.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

—o—

Τὴν δὲ ἐπαύριον, ἅμα ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, ὁ Ἰωάννης Πασχάλης συνεκάλεσε τὸ δικαστήριον τῶν *Βαντικάτρων*, χωρὶς νὰ τοῖς εἴπῃ διὰ ποίαν αἰτίαν προσεκαλοῦντο· ὅλοι ἔφερον τὴν μεγάλην στολὴν τῆς ὑπηρεσίας των, ὁ δὲ πρῶτος βοηθὸς τοῦ Εἰσαγγελέως, τὴν δικαστικὴν ῥάβδον εἰς τὴν χεῖρα κρατῶν, προέδρευε πάντων, ὅτε ὁ κλητὴρ ἀνέκραξεν· Ὁ βασιλεύς! Καὶ ὅλοι ἠγέρθησαν ἔκπληκτοι.

— Καθήσατε, κύριοι, εἶπεν ὁ Ἰωάννης Πασχάλης· ὅλοι δὲ ὑπήκουσαν καὶ ὁ βασιλεὺς εἰσῆλθε.

— Λοιπόν! κύριε βοηθὲ, εἶπεν ὁ δὸν Πέτρος προχωρήσας ἐν τῷ μέσῳ τῆς σοβαρᾶς ταύτης συνελεύσεως, τί ἀγαπᾶτε; Βλέπετε ὅτι ὑπήκουσα εἰς τὰς διαταγάς σας, ἂν καὶ ἔπρεπε νὰ μὲ δοθοῦν μὲ πλειοτέραν εὐγένειαν καὶ φιλοφροσύνην.

— Μεγαλειότατε, ἀπεκρίθη ὁ Ἰωάννης Πασχάλης δὲν πρόκειται τὴν στιγμὴν ταύτην οὔτε περὶ εὐγενείας οὔτε περὶ φιλοφροσύνης· ἀλλὰ περὶ δικαιοσύνης· διότι, κατὰ τὴν ὥραν αὐτὴν δὲν ἐνεργῶ ὡς αὐλικὸς τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ ὡς ἄρχων τοῦ λαοῦ.

— Ἀ! ἄ! ἀνέκραξεν ὁ βασιλεύς· μὲ φαίνεται ἐν τοσούτῳ, κύριε βοηθὲ τοῦ Εἰσαγγελέως, ὅτι τὴν λευκὴν αὐτὴν ῥάβδον τὴν ὁποίαν φέρεις, τὴν ἐκλαμβάνεις διὰ σκῆπτρον· δὲν σὲ τὴν ἔδωκεν ὅμως ὁ λαὸς ἀλλ' ὁ βασιλεύς.

— Καὶ ἴσα ἴσα, ἀπεκρίθη σοβαρῶς καὶ μὲ αὐστηρὸν ἦθος ὁ Πασχάλης. ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς μὲ παρέδωκε τὴν ῥάβδον ταύτην, ὀφείλω νὰ δειχθῶ ἄξιος τῆς τιμῆς τὴν ὁποίαν μὲ ἔκαμεν ἐμπιστευθεὶς αὐτὴν εἰς ἐμὲ, καὶ ὄχι νὰ τὴν ἀτιμάσω ἀνάνδρως χαριζόμενος εἰς τοῦτον εἰς ἐκεῖνον.

— Ἔλα, καὶ μᾶς ἐζάλισες μὲ τὴν ἠθικήν σου, διέκοψεν εἰπὼν ὁ δὸν Πέτρος· τί μὲ θέλεις;

— Μεγαλειότατε, εἶπεν ὁ Ἰωάννης Πασχάλης, φόνος τις ἐπράχθη τὴν νύκτα τῆς Παρασκευῆς πρὸς τὸ Σάββατον. Ἡ Μεγαλειότης σας τὸ γνωρίζει διότι αὐτὴ πρώτη μὲ τὸ ἀνήγγειλεν.

— Ἔ! καὶ ἔπειτα;

— Ἡ Μεγαλειότης σας μὲ ἔδωκε τρεῖς ἡμέρας καιρὸν διὰ ν' ἀνακαλύψω τὸν φονέα.

— Λοιπόν!

— Λοιπόν! εἶπεν ὁ Ἰωάννης Πασχάλης ἀτενίσας ἀσκαρδαμυκτὶ τὸν βασιλέα, ἀνεκάλυψα τὸν φονέα.

— Ἀ! ἄ! ἐψιθύρισεν ὁ βασιλεύς.

— Τὸν ἐμήνυσα λοιπὸν νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου μου, διότι ἡ δικαιοσύνη εἶναι μία, καὶ διὰ τοὺς δυνατοὺς καὶ διὰ τοὺς ἀδυνάτους, καὶ διὰ τοὺς μεγάλους καὶ διὰ τοὺς μικρούς. Βασιλεῦ τῆς Καστιλλίας Δὸν Πέτρε! κατηγορεῖσαι ὅτι ἐφόνευσες τὸν Ἀντώνιον Μενδέζον, ἀρχηγὸν τῶν νυκτοφυλάκων τῆς συνοικίας τῆς Γιράλδας. Ἀποκρίθητι εἰς τὸ δικαστήριον.

— Καὶ ποῖος ἔχει τὴν αὐθάδειαν νὰ κατηγορῇ τὸν βασιλέα ὡς ἔνοχον δολοφονίας;

— Μάρτυς τὸν ὁποῖον ὡρκίσθην νὰ μὴ φανερώσω.

— Καὶ ἂν ὁ βασιλεὺς τῆς Καστιλλίας ἀρνηθῇ, ὅτι εἶναι ἔνοχος;

— Θέλει ὑποβληθῆ εἰς τὴν βάσανον τοῦ φερέτρου. Τὸ σῶμα τοῦ Ἀντωνίου Μενδέζου εἶναι ἐκτεθειμένον εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐδῶ πλησίον, ὅπου ἐφυλάχθη δι' αὐτὸν τὸν σκοπόν.

— Εἶναι περιττὸν, εἶπεν ὁ Δὸν Πέτρος, μὲ βραχὺν τόνον, ἐγὼ τὸν ἐφόνευσα.

— Λυποῦμαι, ἀπεκρίθη ὁ Πασχάλης μὲ σοβαρώτερον τόνον, διότι ὁ βασιλεὺς τῆς Καστιλλίας θεωρεῖ τόσον μικρὸν τὸν φόνον ἑνὸς τῶν ὑπηκόων του, καὶ μάλιστα ἐνῷ ὁ φόνος αὐτὸς ἐπράχθη μὲ τὰς ἰδίας του χεῖρας.

— Σιγᾶ δὰ, κύριε βοηθὲ, εἶπεν ὁ Δὸν Πέτρος, βιασθεὶς ὑπὸ τῆς ὑπεροχῆς τὴν ὁποίαν βαθμηδὸν ἐλάμβανεν ἐπ' αὐτοῦ ὁ Πασχάλης νὰ ὑπερασπισθῇ ἑαυτὸν, σιγᾶ! δὲν πρόκειται περὶ φόνου ἐδῶ, πρόκειται περὶ πάλης. Δὲν ἐδολοφόνησα τὸν Ἀντώνιον Μενδέζον· τὸν ἐφόνευσα διὰ νὰ ὑπερασπισθῶ νομίμως τὸν ἑαυτόν μου.

— Δὲν ὑπάρχει νόμιμος ὑπεράσπισις κατὰ τοῦ ἐνεργοῦ τῆς δικαιοσύνης, ὅστις ἐκτελεῖ τὸ καθῆκόν του.

— Ἀλλ' ἴσως ὁ ζῆλός του διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντός του τὸν παρέσυρε πολὺ μακράν, εἶπεν ὁ Δὸν Πέτρος.

— Ὁ νόμος δὲν εἶναι τόσον ἐλαστικὸς, Μεγαλειότατε, ἀπεκρίθη ὁ βοηθὸς μὲ σοβαρὰν φωνὴν, καὶ κατὰ τὴν ἰδίαν σας ὁμολογίαν, εἴσθε ἐν γνώσει τοῦ φόνου.

— Ψεύδεσαι, ἄθλιε! ἀνέκραξεν ὁ βασιλεύς· σὲ εἶπα, ὅτι τὸν ἐφόνευσα, εἶναι ἀληθὲς, ἀλλὰ δὲν τὸν ἐφόνευσα, εἰμὴ ἀφοῦ τὸν εἶπα νὰ ἀποσυρθῇ. Ὁ ἀνοητος ἔσυρε τότε τὸ ξίφος του, καὶ ἔπεσε μετὰ βασιλικὴν πάλην· τόσον χειρότερα δι' αὐτόν· διὰ τί νὰ παρακούσῃ εἰς τὰς διαταγάς μου;

— Διότι ὑμεῖς ὠφείλετε, Μεγαλειότατε, νὰ ὑπακούσετε εἰς τὰς ἰδικάς του, καὶ ὄχι νὰ ἀντιτάξετε εἰς αὐτὰς ἔνοχον ἀντίστασιν. Ὦ! αἱ ἀπειλαὶ δὲν θὰ μὲ ἐμποδίσουν δτόλου, Μεγαλειότατε, ἀπὸ τὸ νὰ ἐκτελέσω τὰ φοβερὰ καθήκοντά μου. Ὅταν μὲ ἐπήρετε ἀπὸ τὰ βουνὰ χωρὶς νὰ ἐρωτήσετε τὴν θέλησίν μου· ὅταν ἀκουσίως μου μὲ ἐκάμετε πρῶτον βοηθὸν τοῦ Εἰσαγγελέως, μὲ ἐκάμετε διὰ νὰ ἔχετε δικαστὴν καὶ ὄχι αὐλικόν. Ἰδοὺ ἔχετε δικαστήν· ἀποκριθῆτε λοιπόν!

— Εἶπα ὅ,τι εἶχα νὰ εἰπῶ. Μάλιστα, ἐφόνευσα τὸν Ἀντών ὀν Μενδέζον εἰς πάλην· εἶναι λοιπὸν μονομαχία καὶ ὄχι φόνος.

— Δὲν γίνεται μονομαχία, Μεγαλειότατε, μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ὑπηκόων του· ἐν ὅσῳ εἶναι φιλόνομος καὶ πιστὸς, δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ σύρῃ τὸ ξίφος κατ' αὐτῶν. Τοὺς ἐδέχθη διὰ λογαριασμὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὸν Θεὸν θέλει δώσει λόγον περὶ αὐτῶν. — Ἐκτὸς τούτου, ἐγνωρίζατε ὅτι ἐαυτόνεσθε διὰ τῆς βίας εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου τὸν ὁποῖον ὑμεῖς ὁ ἴδιος ἐκάματε, καὶ ἡ βασιλικὴ θέσις σας, ἀντὶ προφάσεων εἰς τὴν περίστασιν ταύτην, ἔπρεπε νὰ σᾶς πείσῃ ὅτι ὅσον ὑψηλὰ εἶναι ἡ θέσις σας, τόσον μεγαλήτερον πρέπει νὰ ἦναι τὸ παράδειγμα . . . Ἀκούσατε λοιπὸν τὴν ἀπόφασιν.

Ὁ βασιλεὺς ἐκινήθη μὲ ὑπεροψίαν. Οἱ ὀφθαλμοί του ἐσπηθηροβόλησαν, καὶ ἔφερε τὴν χεῖρα εἰς τὴν λαβὴν τοῦ ξίφους του.

Ὁ δὲ Ἰωάννης Πασχάλης ἐξηκολούθησεν·

— Αὔριον, τὴν μεσημβρίαν, σὲ διατάττω, Δὸν Πέτρε βασιλεῦ τῆς Καστιλλίας, νὰ εὑρεθῆς εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Γιράλδας, μᾶλλον πλησιάζουσαν τὸ μέρος ὅπου ἐπράχθη ὁ φόνος, διὰ νὰ ἀκούσῃς τὴν καταδίκην τὴν ὁποίαν ἡ δικαιοσύνη θέλει κρίνει κατάλληλον νὰ ἀπαγγείλῃ, καὶ νὰ ὑποκύψῃς εἰς αὐτήν. Ἂν ἐλπίζῃς εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, σὲ συμβουλεύω νὰ μὴ παραμελήσῃς νὰ τὸ ἐπικαλεσθῇς, μετὰ τῆς κατανύξεως ἐκείνης ἥτις εἶναι ἡ τελευταία ἐλπὶς τοῦ ἐνόχου.

Καὶ ἀπαγγείλας τὴν ἀπόφασιν μὲ βραδεῖαν ἀλλὰ στερεὰν φωνὴν, ὁ Ἰωάννης Πασχάλης ἔνευσεν εἰς τὸν βασιλέα ὅτι ἐδύνατο νὰ ἀποσυρθῇ. Μετὰ ταῦτα ἠγέρθη βραδέως καὶ αὐτὸς, καὶ ἐξῆλθεν ἀπὸ τὴν αἴθουσαν τῆς συνεδριάσεως ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν *Βαντικάτρων*.

Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ὁ Δὸν Πέτρος ὠργίσθη, μετὰ ταῦτα ὅμως κατελήφθη ἀπὸ θαυμασμόν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὁ βασιλεὺς τῆς Καστιλλίας δὲν εἶχεν ἀκόμη διανύσει τὴν ἡμίσειαν περίοδον τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, τὴν περίοδον δηλονότι ἐκείνην καθ' ἣν ἀπέκτησε τὸν τίτλον τοῦ δικαιοδότου· ἡ καρδία του λοιπὸν ἐθαύμαζε πᾶν μέγα παράδειγμα, τὸ δὲ προκείμενον ἦτο δι' αὐτὸν παράδειγμα ἀνήκουστον καὶ προπάντων ἀπροσδόκητον, ἐν τῷ μέσῳ τῶν αὐλικῶν του, γονυπετούντων ὅθεν διέβαινεν· ἦτο παράδειγμα λαμπρὸν ἀνθρώπου, ὅστις ἐτόλμα νὰ ἐνεργήσῃ δημοσίᾳ τὴν δίκην βασιλέως παραβάντος τοὺς νόμους τοῦ βασιλείου του. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ ὑπακούσῃ

εἰς τὴν προσταγὴν τοῦ βοηθοῦ καὶ νὰ ἐμφανισθῇ τὴν ἐπαύριον ἐπὶ τῆς πλατείας τῆς Γιράλδας, φέρων τὰ παράσημα τοῦ ὑπερτάτου βαθμοῦ. Ὁ Δὸν Πέτρος διέταξε νὰ τὸν συνοδεύσῃ ὁ Φερράνδος Κάστρου καὶ ὁ Ἰωάννης Παδίλλας, μὴ θελήσας νὰ προσλάβῃ ἄλλον ἀκόλουθον, διὰ νὰ μὴ τὸν κατηγορήσωσιν ὡς δειλόν.

Ἐν τούτοις ἡ εἴδησις τῆς παραδόξου ταύτης δίκης διασπαρεῖσα εἰς τὴν Σιβιλλίαν διήγειρε ζωηρὰν περιέργειαν· ἡ ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου πρόσκλησις τοῦ βασιλέως τῆς ὁποίας κανεὶς δὲν ἐδύνατο νὰ προίδῃ τὸ ἀποτέλεσμα· ἡ ὑπακοὴ τοῦ Δὸν Πέτρου εἰς τὴν προσταγὴν ἑνὸς τῶν ὑπαλλήλων του, τοῦ Δὸν Πέτρου, ὅστις ἦτο συνειθισμένος νὰ κυβερνᾷ ὅλους ἡ ἀνήκουστος σταθερότης τοῦ δικαστοῦ, προσβαλόντος μετὰ τοσαύτης τόλμης κατὰ πρόσωπον τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, πάντα ἐνὶ λόγῳ προσωνίζον σκηνὴν ἐξ ἐκείνων τῶν ὁποίων ἡ ἀνάμνησις μένει ἐντετυπωμένη εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ. Μόλις λοιπὸν ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος, καὶ ὅλος ὁ λαὸς τῆς Σιβιλλίας ἤρχισε νὰ συναθροίζεται εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Γιράλδας. Ὁ δὲ Δὸν Πέτρος, ἐπερίμενε μὲ τοὺς συντρόφους του τὴν ὥραν κατὰ τὴν ὁποίαν ὤφειλε νὰ ἐμφανισθῇ διὰ νὰ ἀκούσῃ τὴν καταδίκην του. Οἱ ἀκόλουθοί του ἐπροσπάθησαν νὰ τὸν πείσωσι νὰ προσλάβῃ συνοδίαν πολυαριθμοτέραν, καὶ φρουρὰν ὡπλισμένην· ἀλλ' ἐκεῖνος ἀπήντησε ῥητῶς ὅτι ἐπεθύμει νὰ γίνωσι τὰ πάντα ὅπως διέταξε, καὶ ὅτι δὲν ἤθελεν ἄλλην φρουρὰν ἀπὸ τὴν προεδρεύουσαν συνήθως εἰς τὰς δίκας τοῦ πρώτου βοηθοῦ τοῦ Εἰσαγγελέως. Ἐπέτρεψε μόνον νὰ τὸν παρακολουθήσωσι δώδεκα αὐλικοί, ἀλλ' ἄνευ ὅπλων, καὶ ἀφοῦ πρῶτον ὡρκίσθησαν ὅτι, ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν συμβῇ δὲν θέλουσι πράξει τίποτε χωρὶς ῥητὴν διαταγὴν αὐτοῦ.

Μόλις ὁ λαὸς τὸν εἶδεν ἐρχόμενον, καὶ τὸν ἐχαιρέτισε δι' ἐπευφημιῶν, τὰς ὁποίας σπανίως εἶναι συνειθισμένοι οἱ βασιλεῖς νὰ ἀκούωσιν. Ὁ δὲ Δὸν Πέτρος δὲν ἠπατήθη διὰ τὴν ἔκφρασιν ταύτην τοῦ λαοῦ, διότι ἐκεῖνο διὰ τὸ ὁποῖον ὁ λαὸς τὸν ἐπευφήμει, ἦτο ἡ ὑπακοή του μᾶλλον, ἢ ἡ μεγαλειότης του. Ἐξηκολούθησε λοιπὸν διευθυνόμενος πρὸς τὴν πλατεῖαν τῆς Γιράλδας· ἀλλ' ἀφοῦ ἐπροχώρησεν ὀλίγον, οἱ φύλακες φράξαντες τὴν δίοδον ἔδειξαν εἰς αὐτὸν ἄλλην ὁδόν. Οἱ αὐλικοὶ ἠθέλησαν νὰ διαβῶσιν ἐναντίον τῆς ἀπαγορεύσεως, ἀλλ' ὁ Δὸν Πέτρος τοῖς ὑπενθύμισε τὴν ὑπόσχεσίν των, καὶ ἔδειξε τὸ παράδειγμα τῆς ὑπακοῆς, ἀκολουθήσας ἄνευ ἐναντιότητος τὴν δειχθεῖσαν ὁδόν. Καὶ αἱ μὲν ἀνευφημίαι τοῦ λαοῦ ἐδιπλασιάσθησαν· οἱ δὲ ἀκόλουθοι συνωφρυώθησαν, διότι ἔβλεπον φανερὰ ὅτι ὑβρίζετο οὕτω ἡ βασιλικὴ ἐξουσία, ταπεινωθεῖσα ἕνεκα τῆς ἰδιοτροπίας τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ὁ Δὸν Πέτρος ἔμεινεν ἀπαθής. Τὸν ἠκολούθησαν λοιπὸν σιωπηλοί, καὶ ἔφθασαν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Γιράλδας, ὅπου εἶχον ἑτοιμάσει θέσιν ἰδιαιτέραν διὰ τὴν βασιλικὴν συνοδίαν.

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς πλατείας συνεδρίαζε τὸ δικαστήριον τῶν Βαντικάτρων, προεδρευόμενον ἀπὸ τὸν Ἰωάννην Πασχάλην. Ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ ἦτο τὸ ἄγαλμα τοῦ Δὸν Πέτρου, πεζοῦ καὶ ἐνδεδυμένου τὰ βασιλικὰ παράσημα. Πορρωτέρω ἔκειτο ἡ λαιμητόμος, ὁ δὲ δήμιος, κρατῶν μέγα ξίφος εἰς τὴν χεῖρα, ἵστατο ὄρθιος παρ' αὐτήν· ἀπέναντι αὐτοῦ ἦτο τὸ μέρος τὸ προσδιωρισμένον, ὡς εἴπομεν, διὰ τὸν βασιλέα καὶ τὴν συνοδίαν του· ὅλη ἡ ἐπίλοιπος περιοχὴ ἦτο μεστὴ θεατῶν. Τὸ δὲ μεταξὺ τοῦ δικαστηρίου, τῆς λαιμητόμου καὶ τοῦ βασιλέως, διάστημα, κατείχετο ἀπὸ τὴν ὀρεινὴν φρουρὰν τοῦ πρώτου βοηθοῦ τοῦ Εἰσαγγελέως.

Ἅμα φανέντος τοῦ βασιλέως, ἦχος πένθιμος τυμπάνων μελανοσκεπάστων ἠκούσθη, καὶ διήγειρεν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν παρευρισκομένων τὸ λυπηρὸν ἐκεῖνο αἴσθημα, τὸ ὁποῖον δοκιμάζει τις εἰς ὥραν θανάτου· ἀλλὰ καὶ ὁ βασιλεὺς ἠσθάνθη αὐτὸ ἐπίσης, οἱ δὲ συνοδεύοντες αὐτὸν ἄρχοντες ἐξέφρασαν φανερὰ τὴν ἀγανάκτησίν των· ἐκεῖνος ὅμως τοῖς ἐπέταξε σιωπήν. Ὅτε δὲ ἔπαυσεν ὁ ἦχος, ὁ δικαστικὸς κλητὴρ ἐγερθεὶς ἀνέκραξε μεγαλοφώνως· «Δὸν Πέτρε, βασιλεῦ τῆς Καστιλλίας!»

— Παρὼν, ἀπεκρίθη ὁ βασιλεὺς ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ ἵππου του, τί μὲ θέλετε;

— Μεγαλειότατε, ἀπεκρίθη ὁ κλητὴρ, προσεκλήθητε νὰ ἀκούσετε τὴν καταδίκην σας καὶ νὰ τὴν ἴδετε ἐκτελουμένην.

— Ἀχρεῖε! ἀνέκραξεν ὁ Ἰωάννης Παδίλλας ὑπερπηδήσας μὲ τὸν ἵππον του τὸν φράκτην καὶ διευθυνθεὶς πρὸς τὸν κλητῆρα.

— Στρατιῶται! εἶπεν ὁ Ἰωάννης Πασχάλης, συλλάβετε τοῦτον τὸν ἱππέα.

— Ὁ πρῶτος ὁ ὁποῖος μὲ ἐγγίζει, θ' ἀποθάνῃ! ἀνέκραξεν ὁ Παδίλλας σύρας τὸ ξίφος του.

— Ἀποσύρθητι, Κύριε Καστιλλανὲ, εἶπεν ὁ Δὸν Πέτρος μὲ στερεὰν καὶ εὔηχον φωνὴν, ἐγὼ σὲ τὸ διατάττω.

Ὁ Παδίλλας ἐπανέβαλε τὸ ξίφος του εἰς τὴν θήκην, καὶ ἐξῆλθε μὲ τὸν ἵππον του ἀπὸ τὸν περίβολον. Μέγας ψιθυρισμὸς ἐκπλήξεως ἠκούσθη εἰς τὸ πλῆθος καὶ ἡ προσοχὴ ἐδιπλασιάσθη.

— Δὸν Πέτρε, βασιλεῦ τῆς Καστιλλίας, εἶπεν ὁ Ἰωάννης Πασχάλης ἐγερθεὶς καὶ αὐτὸς, κατηγορεῖσαι, καὶ σὺ αὐτὸς ὡμολόγησες, ὅτι ἑκουσίως ἐφόνευσες τὸν νυκτοφύλακα Ἀντώνιον Μενδέζον, ἐνῷ ἐνήργει τὰ χρέη του. Τὸ κακούργημα τοῦτο εἶναι ἄξιον θανάτου.

Φοβερὰ ἐπιφώνησις ἠκούσθη τότε ἐν μέσῳ τοῦ πλήθους, ὁμοία μὲ μυκηθμὸν τρικυμίας· διότι καὶ αὐτὸς ὁ λαὸς ἤρχισε νὰ θεωρῇ ὑπερβολικὴν τὴν αὐστηρότητα τοῦ δικαστοῦ.

— Σιωπή! ἀνέκραξεν ὁ Δὸν Πέτρος, ἀφήσατε τὸν ὑπάλληλον νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ὑπηρεσίαν του.

Καὶ ἐσιώπησαν πάντες.

— Ἀπαγγέλλω λοιπὸν καθ' ὑμῶν ἐξηκολούθησε μὲ τὴν αὐτὴν ἀδιαφορίαν ὁ Ἰωάννης Πασχάλης, τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου! Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πρόσωπόν σας εἶναι ἱερὸν, καὶ κανεὶς ἄλλος πλὴν τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἔβαλε τὸ στέμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σας, δὲν δύναται νὰ ἐγγίσῃ οὔτε τὴν κεφαλὴν οὔτε τὸ στέμμα, ἡ

ποινὴ θέλει ἐκτελεσθῆ ἐπὶ τοῦ ἀνδρικέλλου σας. Ἀφοῦ δὲ ἐξεπλήρωσα, ὅσον τὸ ἐπ' ἐμοί, τὸ καθῆκον τὸ ὁποῖον ἡ θέσις μου μὲ ἐπιβάλλει, ἂς ἐκπληρώσῃ καὶ ὁ δήμιος τὸ ἐδικόν του.

Ὁ δήμιος ἔσυρε τότε τὸ ξίφος του, καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ βασιλικοῦ ἀγάλματος, κοπεῖσα ἀπὸ τοὺς ὤμους, ἐκυλίσθη εἰς τοὺς πόδας τῆς λαιμητόμου.

— Ἤδη, εἶπεν ὁ Ἰωάννης Πασχάλης, θέσατε τὴν κεφαλὴν ταύτην εἰς τὴν ἄκραν τῆς ὁδοῦ ὅπου ἐφονεύθη ὁ Ἀντώνιος Μενδέζος καὶ ἀφήσατέ την ἐκεῖ ἕνα μῆνα, πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ κακουργήματος τοῦ βασιλέως.

Ὁ δὸν Πέτρος κατέβη τοῦ ἵππου, καὶ προχωρήσας πρὸς τὸν Ἰωάννην Πασχάλην·

— Ἄξιε βοηθὲ τοῦ Εἰσαγγελέως τῆς Σιβιλλίας, εἶπε μὲ γαλήνιον φωνήν, χαίρω διότι σὲ ἐνεπιστεύθην τὴν διεύθυνσιν τῆς δικαιοσύνης μου· εἰς οὐδένα ἄλλον ὅμοιόν σου ἠδυνάμην νὰ τὴν ἐμπιστευθῶ. Σὲ ἀναγνωρίζω λοιπὸν ἄξιον τῆς θέσεως αὐτῆς, τῆς ὁποίας τὰ καθήκοντα ἐξεπλήρωσας μέχρι σήμερον τόσῳ νομίμως καὶ ἀμερολήπτως. Ἡ ἀπόφασις σου εἶναι δικαία, θέλω νὰ ἐκτελεσθῆ μέχρι τέλους μὲ τὴν ἀπαιτουμένην ἀκρίβειαν· κατὰ τοῦτο μόνον διαφέρομεν ὅτι ὄχι μόνον ἕνα μῆνα ἀλλὰ διὰ παντὸς θέλω νὰ μένῃ ἐκτεθειμένη ἡ διὰ τῆς χειρὸς τοῦ δημίου κοπεῖσα αὕτη κεφαλή, διὰ νὰ μεταβιβάζῃ εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεὰς τὴν μνήμην τῆς δικαιοσύνης σου.

Ἡ θέλησις τοῦ δὸν Πέτρου ἐξετελέσθη, καὶ σήμερον ἀκόμη βλέπομεν εἰς τὴν ἄκραν τῆς ὁδοῦ *Καρδίλας* τὴν κεφαλὴν αὐτήν, ἥτις, κατὰ τὰς διαβεβαιώσεις τοῦ λαοῦ, εἶναι αὐτὴ ἐκείνη ἡ ἀποτεθεῖσα ἐκεῖ τὸ 1359 διὰ τῆς χειρὸς τοῦ δημίου.

Τοιοῦτο τὸ διήγημα τοῦ δὸν Πέτρου, ὁποῖον ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Ζουρήτα, εἰς τὰ περὶ Σιβιλλίας χρονικά του.

ΦΩΚΙΩΝ.

ΤΟ ΥΔΩΡ ΤΗΣ ΣΤΥΓΟΣ.

—ο—

Ἀγαθοὺς, δικαίους, ἀπαθεῖς, καὶ, ἁπλῶς εἰπεῖν, τέλεια ὄντα οὔτ' ἐφαντάσθησάν ποτε, οὐδ' ἐδύναντο νὰ φαντασθῶσι τοὺς θεοὺς των οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι. Καθότι, φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐκλαβόντες αὐτοὺς ὁμοίους αὐτοῖς κατὰ τὸ εἶδος, δὲν ἠδύναντο εἰμὴ καὶ νὰ ἐκλάβωσιν αὐτοὺς, ἄλλως τε ἀθανάτους, ἄθλους καὶ μάκαρας ὁμοίους αὐτοῖς κατά τε τὸν νοῦν, τὴν βούλησιν καὶ τὴν καρδίαν. Διὸ πάντα τ' ἀνθρώπινα πάλιν, πάσας τὰς κακίας, πάσας τὰς γνίνους καὶ ἀλόγους ὀρέξεις ἀνεβίβασεν ἡ γόνιμος καὶ ζωηρὰ αὐτῶν φαντασία ἐπὶ τῶν χρυσῶν της πτερύγων εἰς τὸν οὐρανόθικτον Ὄλυμπον.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἀνθρωπίνην καρδίαν καὶ μὴ αὐτόνομον βούλησιν εἶχον οἱ θεοί των, ἐπίστευον οἱ πρόγονοι ἡμῶν, ὅτι πάντοτε διενοοῦντο καὶ ἔπραττον, ὡς καὶ αὐτοί, ὁτὲ μὲν κατὰ συμφέρον, κατὰ χάριν ἢ κατὰ συμπάθειαν, ὁτὲ δὲ κατ' αἶσαν, σπανίως δὲ κατὰ δίκην. Ὁ λόγος αὐτῶν σπανίως ἐπιχειρεῖ νὰ δαμάσῃ τὰ πάθη των· ἀλλὰ καὶ ἂν ἐνίοτε ἐπιχειρῇ, εἰς μάτην· διότι ἀείποτε θριαμβεύουσι τὰ πάθη, δεσμεύοντα καὶ κατασιγάζοντα αὐτὸν, καὶ ὠθοῦντα τοὺς θεοὺς εἰς ἀδίκους, αἰσχρὰς, ἔστιν ὅτε καὶ κτηνώδεις πράξεις, εἰς πράξεις, εἰς ἃς οὐδὲ οἱ θνητοὶ αὐτοί, κατὰ τὸν θεῖον Πλάτωνα, ἐκτραχηλίζονται.

Τῷ ὄντι· ὁ βίος τῶν θεῶν των δὲν εἶνε ἄλλο τι, εἰμὴ σειρὰ ἀλλεπαλλήλων πράξεων, ἀντικειμένων εἰς τοὺς νόμους τῆς δικαιοσύνης, τῆς μακαριότητος, τῆς ἀγαθότητος, τῆς ἀγάπης, τῆς σωφροσύνης καὶ ἀληθείας· ὁ δόλος, ἡ ἀπάτη, ὁ φθόνος, αἱ διαβολαί, αἱ συκοφαντίαι, αἱ μηχανορραφίαι καὶ τὸ ψεῦδος προεδρεύουσι πασῶν τῶν πράξεών των. Ἐκ τούτου ἀείποτε δυσπιστίαι, πλεῖσται ὅσαι ἀμφιβολίαι καὶ σοβαραὶ ὑποψίαι ἐγείρονται παρ' αὐτοῖς. Καὶ αὐτὸς ὁ Ζεὺς, ὁ ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροὺς, ἀμφιβάλλει καὶ δυσπιστεῖ ἐνίοτε εἰς τοὺς λόγους καὶ ὑποσχέσεις τῶν ἄλλων θεῶν, καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Ἐκ τούτου ἐγεννήθη καὶ παρ' αὐτοῖς ἡ ἀνάγκη νὰ καθιερωθῇ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας μέγας τις καὶ δεινὸς ὅρκος, καὶ βαρύταται κατὰ τῶν ἐπιόρκων θεῶν ποιναὶ νὰ καταγνωσθῶσιν.

Ὁ μέγας οὗτος καὶ δεινὸς ὅρκος εἶναι τὸ ὕδωρ τῆς *Στυγὸς*, τὸ ὁποῖον εὐφυῶς νόμιμον τῶν θεῶν ὅρκον ὀνομάζει ὁ γιγαντώδης ἀνατροπεὺς τοῦ Πανθέου τῆς μυθοθρησκείας, Λουκιανός. Εἰς τῆς Στυγὸς λοιπὸν τὸ ὕδωρ ὤμνυον ἐν γένει πάντες οἱ θεοὶ καὶ πᾶσ' αἱ θεαί. Οὕτως ὁ λυσίπονος Ὕπνος, ὅτε ἡ δολόμητις Ἥρα ὑπισχνεῖτο νὰ τῷ δώσῃ ὡς γαμετὴν τὴν νεωτέραν τῶν καλλικόμων χαριτων, τὴν τρυφερὰν καὶ ἐρασμίαν Πασιθέην, ἐὰν βαρὺς περὶ τὸν Δία, ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς ἐν φιλότητι ἀναπαυόμενον, περιχυθῇ, ὅπως, τῆς εὐκαιρίας ταύτης ὠφελουμένη, βοηθήσῃ διὰ τοῦ Ποσειδῶνος τοὺς Ἕλληνας καὶ τὰ μέγιστα τοὺς εὐνους τῷ Διΐ Τρῶας βλάψῃ, ἀμφιβάλλων περὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῆς ὑποσχέσεώς της ἀνερυθριάστως τὴν προσκαλεῖ νὰ ὀμόσῃ περὶ τούτου εἰς τῆς Στυγὸς τὸ ὕδωρ·

Ἄγρει νῦν μοι ὄμοσσαι ἀάατον Στυγὸς ὕδωρ
(Ἰλ. Ξ. 271).

ὡσαύτως αὖθις ἡ δολόφρων Ἥρα πείθει περὶ τῆς εἰς τὸν Ἑλληνοτρωϊκὸν πόλεμον δῆθεν οὐδετερότητός της τὸν μένεα πνέοντα κατ' αὐτῆς Δία ὀμνύουσα εἰς τῆς Στυγὸς τὸ ὕδωρ (1)·

Ἴστω νῦν τόδε γαῖα καὶ οὐρανὸς εὐρὺς ὕπερθεν
Καὶ τὸ κατειβόμενον Στυγὸς ὕδωρ, ὅς τε μέγιστος
Ὅρκος δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσιν
(Ἰλ. Ο. 36–39).

Πάνυ παράδοξον εἶναι, ὅτι καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀμφιβάλλοντες ἐνίοτε περὶ τῆς γνησιότητος τῶν ὑποσχέσεων τῶν θεῶν των, δὲν αἰσχύνονται ν' ἀπαιτήσωσι παρ' αὐτῶν τὴν μεθ' ὅρκου, καὶ ὅρκου μεγίστου (2) καὶ δεινοῦ ἐνίσχυσιν αὐτῶν. Τοιουτοτρόπως ὁ πολυμήχανος Ὀδυσσεὺς δὲν ἐπίστευσεν εἰς τὴν περὶ τοῦ νόστου του γλυκύθυμον τῆς Καλυψοῦς ὑπόσχεσιν, εἰμὴ ὅτε ὤμοσεν εἰς τῆς Στυγὸς τὸ ὕδωρ (Ὀδυσ. Ε 183 – 86).

Περὶ τῆς Στυγὸς, περὶ τοῦ ὕδατος αὐτῆς, περὶ τοῦ τόπου, ὅθεν κατελείβετο, ὡς καὶ περὶ τῶν λόγων, ὧν ἕνεκεν ἐνομίσθη ὡς ὁ δεινὸς τῶν Θεῶν ὅρκος, οὐδαμοῦ τῆς ἐποποιίας του ἀναφέρει ἀκριβῶς ὁ Ὅμηρος. Πάντα δὲ ταῦτ' ἀναντιῤῥήτως ἤθελον κρύπτεσθαι εἰς τὸ ψηλαφητὸν τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων σκότος, ἐὰν ὁ κατὰ τὴν πιθανωτέραν γνώμην σύγχρονος αὐτῷ Ἡσίοδος δὲν συνέλεγε τοὺς τῇδε κακεῖσε διεσπαρμένους περὶ θεῶν μύθους, καὶ δὲν ἐπλαστούργει ἐξ αὐτῶν τὴν διασωθεῖσαν θεογωνίαν, ἐν ᾗ καὶ τοὺς ἀντινομοῦντας μύθους ἐσυμφιλίωσε καὶ γενεαλογικῶς τὴν καταγωγὴν τῶν Θεῶν κατέδειξε.

Ἡ Στὺξ, κατὰ τὸν Ἡσίοδον, ἦτο μία τῶν πρεσβυτέρων ὠκεανίδων μεθ' ἧς ὁ Πάλλας ἐγέννησε τὸν Ζῆλον, τὸ Κράτος καὶ τὴν Νίκην, ἥτις πρώτη τῶν ἄλλων θεῶν ἔδραμε μετὰ τῶν υἱῶν της, ὅπως ὑποστηρίξῃ τὸν θρόνον τοῦ Διός, ἄρδην ὑπὸ τῶν δυσμάχων Τιτάνων κλονούμενον. Εὐγνωμονῶν διὰ τοῦτο ὁ εὐρυκρείων Ζεὺς τοὺς μὲν υἱούς της κατέταξεν εἰς τὴν τῶν ὀλυμπίων θεῶν χορείαν, εἰς αὐτὴν δ' ἐπεδαψίλευσε τὴν μεγίστην τιμὴν, ὑποχρεώσας τὸ Πάνθεον νὰ ὀμνύῃ τὸν μέγαν καὶ δεινὸν αὐτοῦ θρόνον εἰς τὸ ὕδωρ αὐτῆς (3).

Τὴν δὲ Ζεὺς τίμησε, περισσὰ δὲ δῶρα ἔδωκεν·
Αὐτὴν μὲν γὰρ ἔθηκε θεῶν μέγαν ἔμμεναι ὅρκον.
Παῖδας δ' ἤματα πάντα ἑοὺς μετναιέταις εἶναι
(Ἡσιοδ Θεογ, 398—401).

Ὡς καταχθονία δὲ θεὰ κατῴκει ἐν ᾅδου, μακρὰν τῶν ἄλλων θεῶν, εἰς τὰ ἐπὶ αἰγίλιπος καὶ ἠλιβάτου πέτρας ὑψούμενα μέγαρά της, ὅθεν κατελείβετο τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ὕδωρ, τὸ ὁποῖον εἰσέπιπτε μετὰ ταῦτα εἰς ὁμώνυμον ποταμόν. Κατὰ τοῦ ὕδατος λοιπὸν τούτου ὤμνυον, ὡς προείρηται, ἐν γένει οἱ θεοί, τὸ ὁποῖον εἰς μὲν τοὺς ἐνόρκους ἦτον ἀβλαβὲς, εἰς δὲ τοὺς ἐπιόρκους ὀλεθριώτατον καὶ βαρυτάτας τὰς ποινὰς κατ' αὐτῶν συνεπάγων, καθότι, ὁ πιὼν ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου καὶ ὀμόσας, ἐὰν ἐπιώρκει, πρῶτον μὲν ὁλόκληρον ἐνιαυτὸν κατέκειτο κλινήρης, ἀνάπνευστος, ἄναυδος, ἄγευστος τοῦ νέκταρος καὶ τῆς ἀμβροσίας, εἶτα δὲ, ἀπεδοκιμάζετο καὶ ἑτέρους ἐννέα ἐνιαυτοὺς τῆς χορείας τῶν θεῶν, καὶ, ὁ ἄθλιος!

Οὐδέποτ' ἐς βουλὴν ἐπιμίσγεται οὐδ' ἐπὶ δαῖτας
Ἐννέα πάντ' ἔτεα· δεκάτῳ δ' ἐπιμίσγεται αὖτις
Εἴρας ἀθανάτων, οἳ Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσι.
(Θεογ. 775–886)

Ἀλλ' ἡ Στὺξ, ἣν ἅπαντες στυγοῦσι, στυγοῦσα καὶ αὐτὴ τὸ στυγερὸν τοῦ Ἅδου σκότος, ἀναβαίνει ἐπὶ τῆς γῆς, ἀγαπᾷ νὰ βλέπῃ τὸ γλυκὺ τῆς ἡμέρας φῶς, καὶ νὰ συναπολαύῃ τῆς λατρείας καὶ τῶν ἀνθρωπίνων τιμῶν. Ὁ Ὅμηρος, ὅτις δὲν ἐπλαστούργει μύθους, ἀλλὰ τοὺς ἐνυπάρχοντας συλλέγων περιέβαλλε μὲ τὴν ἀλουργίδα τῆς Μούσης του, ἀναβιβάζων λεληθότως τὴν Στύγα εἰς δύω ἕτερα τῆς γῆς μέρη, ἐπιχέει ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων τούτων νέαν μυθώδη ἀχλὺν καὶ οὐ σμικρὰς δυσκολίας.

Οὕτως ἐν μὲν τῇ Ἰλιάδι, (Β. 753). θέτει αὐτὴν ἐν τῇ τῶν Περῤῥαιβῶν χώρᾳ ὡς πηγὴν Τιτηρησία τινὸς ποταμοῦ, ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσείᾳ (Κ. 514). ἐν τῇ κατὰ τὸν ὠκεανὸν χώρᾳ τῶν Κιμμερίων, ὡς πηγὴν τοῦ Κωκυτοῦ, περὶ ἧς καὶ ὁ Οὐϊργίλιος μνείαν ποιεῖται. Ὁ δὲ Ἡρόδοτος, ὁ Παυσανίας, ὁ Πλούτρχος, ὁ γεωγράφος, Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος, ὁ Οὐϊτρίβιος καὶ πολλοὶ ἄλλοι μνημονεύουσι καὶ τετάρτην τινὰ ἐν Ἀρκαδίᾳ Στύγα, ἧς τὸ ὕδωρ καὶ ὁ βράχος ὅθεν κατελείβετο ἔτι καὶ νῦν μετὰ θαυμασμοῦ δείκνυται.

Ἐν τῷ τῶν νεῶν λοιπὸν καταλόγῳ ἀναφέρει ὅτι διαῤῥέει τὴν χώραν τῶν Περῤῥαιβῶν ποταμός τις Τιταρήσιος, ἀποῤῥέων ἐκ τοῦ αὐτόθι ὕδατος τῆς Στυγὸς, ὅστις μολονότι ἐξέδιδεν εἰς τὸν καλλιῤῥόαν καὶ ἀργυροδίνην Πηνειὸν, ὡς ἀποῤῥὼξ ὅμως τῆς Στυγὸς δὲν συνεκιρνᾶτο αὐτῷ, ἀλλ' ἐπέπλεεν αὐτῶν, καθὼς τὸ ἔλαιον.

Ἀλλὰ τέ μιν, καθύπερθεν ἐπιῤῥέει ἠύτ' ἔλαιον
Ὅρκου γὰρ δεινοῦ ὕδατός ἐστιν ἀπορρώξ

Ὁ Τιταρήσιος οὗτος ποταμὸς, κατὰ τὸν γεωγράφον (βιβλ. Θ, § 20), εἶνε ὁ Εὐρώτας (4)· πηγάζων ἐξ ὄρους τινὸς συμφυοῦς τῷ Ὀλύμπῳ, ὅστις, διὰ τὰ περιεχόμενα ἐν αὐτῷ ἐλαιώδη (5) μόρια, δὲν συνεκιρνᾶτο τῷ δεχομένῳ αὐτὸν Πηνειῷ. Ὁ Εὐστάθιος τὸ φαινόμενον τοῦτο, παρατηρούμενον συνήθως εἰς τὰς ἐκβολὰς τῶν ποταμῶν, τῶν ὁποίων τὰ ὕδατα διὰ τὴν φυσικὴν αὐτὴν κουφότητα φαίνονται ἐπιπλέοντα εἰς ἱκανὴν ἔκτασιν τῶν κυανῶν τῆς θαλάσσης νώτων, ἐξηγεῖ εἰς τὴν κουφότητα καὶ μεταλλικὴν τοῦ Τιτηρησίου γλισχρότητα.

Ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσείᾳ (Κ. 509 — 14) ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὰ πέρατα τοῦ Ὠκεανοῦ ἔνθα κατῴκουν οἱ Κιμμέριοι (6) ἠέρι καὶ νεφέλῃ κεκαλυμμένοι ὑπῆρχε κόλπος τις καὶ τέμενος τῆς Περσεφόνης·

Μικραὶ τ' αἴγειροι καὶ ἰτέαι ὠλεσίκαρποι.

Εἰς τῶν κόλπων τούτων τοὺς μυχοὺς, Ἀόρνου, ὡς πα-

---

(1). Ἰλ. Θ. 369.

(2). Ὅπου ἀπαντᾶται παρ' Ὁμήρῳ τὸ ὀμόσω ὅρκον μετὰ τῶν ἐπιθέτων μέγας, καρτερὸς ἢ δεινὸς, ἀναγκαίως ἐκεῖ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπαινίττεται ὁ ποιητὴς τὸν τῆς Στυγὸς ὅρκον.

(3). Ἀπολλοδώρου βιβλ. 1 Κεφ. 3.

(4). Ὀρθότερον Εὔρωτος καλεῖται σήμερον· κοινῶς Σαραντόπορος, ὁ δὲ Πηνειὸς, Σαλαμβριάς.

(5). Πολλὰ τοιαῦτα ὕδατα ἀναφέρονται παρὰ τοῖς ἀρχαίοις· (ὅρα καὶ Ἡρόδ. βιβλ. 3. § 23). Ἡ φυσιολογία, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, νιτρώδη, θειοῦχα καὶ ἄλλα, οὐχὶ δὲ καὶ ἐλαιώδη ὕδατα γνωρίζει. Ἐν Ζακυνθῷ λέγεται ὅτι ὑπάρχει σήμερον τοιαύτη τις πηγή.

(6). Ἡ Χειμέῤῥα ἔκαμέ τινας ἀρχαιολόγους νὰ ὑποθέτωσιν ἐσφαλμένως ὅτι ἔκειτο ὁ Ἄορνος παρὰ τὰ Ἀκροκεραύνια τῆς Ἠπείρου καὶ ὅτι εἰς τὴν ὑπώρειαν αὐτὴν ὑπῆρχε καὶ ἡ μυθώδης τῆς Κιμμερίας πόλις, ἧς τ' ὄνομα διεσώθη μὲν καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, ἀλλὰ παρεφθαρμένον. Χειμέῤῥα ἢ Κιμέῤῥα καὶ Χειμαμαῤῥιῶται ἀντὶ Κιμμεριῶται οἱ κάτοικοι.

ρακατιόντες θέλομεν ἰδεῖ, καλουμένου, ἐξέβαλλεν ὁ Κωκυτὸς εἰς τὴν Ἀχέροντα ἀποῤῥέων ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὕδατος τῆς Στυγός· ἐκεῖ εἰσπλεύσας κατὰ συμβουλὴν τῆς Κίρκης ὁ πολύτλας Ὀδυσσεύς, εὗρε τὴν εἰς Ἅδου κάθοδον. Ὡσαύτως ὁ Οὐέργιλιος διηγούμενος τὰς πλάνας τοῦ ἥρωός του καὶ μιμούμενος καὶ ἐνταῦθα πιστῶς τὸν Ὅμηρον, μᾶς φέρει τὸν Αἰνειαν εἰς τὸν κόλπον τοῦτον ζητοῦντα καὶ αὐτὸν, κατὰ τοὺς χρησμοὺς τῆς Σιβύλλης, τὴν εἰς Ἅδου κάθοδον. Ἐκεῖ ὁ Αἰνείας ἀπήντησε σπήλαιόν τι ὑψηλὸν, τραχὺ καὶ ἀρτίστομον, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἠδύνατό τις νὰ πλησιάσῃ διὰ τὴν ἐξαπλουμένην πρὸ αὐτοῦ μέλαιναν λίμνην, καὶ διὰ τὸ ἐκ τοῦ συσκιάζοντος αὐτὴν πυκνοφύλλου δάσους γεννώμενον σκότος· καὶ αὐτὰ τὰ ἀναῤῥιχώμενα εἰς τὸ δάσος ἐκεῖνο πτηνὰ δηλητηριαζόμενα ἀπὸ τὰ ἀναπεμπόμενα ἐκ τῆς λίμνης ἀέρια ἀπέθνησκον, διὸ Ἄορνος, λέγει ὁ ποιητὴς, ὠνομάσθη ὁ τόπος ἐκεῖνος ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων.

Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris
Quam super haud ullae poterant impune volantes
Tendere iter pennis — talis sese halitus atris
Faucibus effundens supera ad convexa ferebat
Unde locum Graji dixerunt nomine Aornon.
(Virg. Aeneidos lib. VI. V. 237—52).

Εἰς τοὺς μυχοὺς τοῦ κόλπου τούτου παρὰ τὴν Σικελικὴν κώμην ἐν τῇ Καμπανίᾳ κειμένου, ἀναφέρει ὁ γεωγράφος ὅτι ὑπῆρχε πηγή τις ποταμίου ὕδατος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἕνεκα τῆς προμνησθείσης ἰδιότητος (7) ἀπεῖχον οἱ ἐγχώριοι νομίσαντες ὅτι αὐτὸ ἦτο τὸ ὕδωρ τῆς Στυγός.

Ταῦτα ἐν κεφαλαίῳ εἶναι τὰ περὶ τοῦ ὕδατος τῆς Στυγὸς μυθῴδη τῶν ποιητῶν. Ἐν τῷ ὀμφαλῷ ὅμως τῆς Πελοποννήσου, Ἀρκαδίᾳ, ἐν ᾗ ἡ φύσις ἐπιδεικνύουσα τὸ μεγαλεῖόν της ἐξεκένωσε τὰς ποικιλοτέρας καὶ μεγαλοπρεπεστέρας εἰκόνας, ὀλίγον τι ἄνωθεν τῆς ὑπωρείας τοῦ παρὰ τὴν ἀρχαίαν Νώνακριν Ἀροανίου (8) ὄρους, ἀνέρπων τις διὰ τὸ πρανὲς καὶ τραχὺ αὐτοῦ, εἰσέρχεται εἰς βαθὺ καὶ στενὸν λεκανοπέδιον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὡς ἀπὸ βάσεως, ὑψοῦται ὑψικρημνός τις βράχος, ἀκανθώδης καὶ ὑπόφαιος (9), βράχος, τοῦ ὁποίου τὴν φαλακρὰν κεφαλὴν μόνον ὁ αἴγαγρος καὶ ἡ ὀρεινόμος ἔλαφος πατοῦσι καὶ οἱ κατακυλιόμενοι χείμαῤῥοι καταλύουσι. Ἐπὶ τοῦ λεκανοπεδίου τούτου ἱστάμενος ὁ θεατὴς νομίζει ὅτι αἴφνης περιεζώσθη ἀπὸ ἄλυσιν ἀποτόμων καὶ τραχέων πάγων, τῶν ὁποίων τὰ στήθη φαίνονται, οὕτως εἰπεῖν, κατακαρφωμένα ἀπὸ τὰς ἀκανθοφύλλους ἐλάτας, τὸ αἰθέριον αὐτὸ τῶν ὠκυπτέρων πτελεῶν ἄσυλον. Ἐκ τοῦ κροταλισμοῦ καὶ μηκυθμοῦ τῶν κατακρημνιζομένων χειμάῤῥων, τῶν βαθέως αὐλακοτομούντων τὸ ὄρος, ἐκ τῆς σιγῆς καὶ τῆς ἐρημίας ἀπὸ θαυμασμὸν καὶ φρίκην κατακυριευόμενος, ὑψοῖ μετὰ σεβασμοῦ τὸ βλέμμα πρὸς τὸν κατέναντί του γίγαντα, ὑπεράνω τῆς ἐπιμήκους τοῦ ὁποίου κεφαλῆς, ὡς ἀπὸ οὐρανοθίκτου τινὸς ἀναβρυτηρίου, βλέπει ἀναπηδώσας δύο πηγὰς, τῶν ὁποίων τὸ κρυσταλλῶδες ὕδωρ κατολισθαῖνον ἐξ αὐτῆς φαίνεται, ὡς μυριοπήχεις ταινίαι, καταλειβόμεναι· βλέπει καὶ, κοίλαις ταῖς χερσὶ, προσέρχεται πρὸς τοὺς πόδας τοῦ βράχου ζητῶν νὰ δεχθῇ τὰς ταινιώδεις αὐτοῦ σταγόνας, ἀλλ' εἰς μάτην· τὸ ὕδωρ, ἀπὸ τὸ ἀμέτρητον τοῦ βράχου ὕψος ἐν καιρῷ γαλήνης καταπίπτει ὡς λεπτή τις αἰθριὰς ἢ ψεκὰς, ὅταν δὲ ἀναλικνίζηται ἀπὸ τοὺς ἀνέμους, σχηματίζει περὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ βράχου αἰθέριόν τινα ὁμίχλην, καὶ οὐδεμία ῥανὶς πίπτει ποτὲ ἵνα νοτίσῃ τὸ ὑψωμένον τοῦ θεατοῦ πρόσωπον.

Ἐκεῖ ἄνωθεν, ὅπου σχηματίζεται ἡ παράδοξος αὕτη ὁμίχλη, ἐκεῖ, ὅπου αἱ νεφέλαι πολλάκις φαίνονται ὅτι καταβαίνουσιν ἵνα λουσθῶσι, μήπως ἡ θεοτόκος τῆς μυθοθρησκευτικῆς ἀρχαιότητος φαντασία ἀνεβίβασε θεὸν ἢ θεάν τινα;

Ἀναγκαίως, τὸ οὕτως ἐκπηγάζον, ἔχον καὶ τὰς ὁποίας παρακατιόντες θέλομεν ἰδεῖ στυγερὰς ἰδιότητας, οἱ εὐσεβεῖς Ἀρκάδες ἤθελον ὑποθέσει ὡς ὕδωρ τῆς Στυγὸς, καὶ ἑπομένως ὀμνύει εἰς αὐτὸ τὸν μέγιστον αὐτῶν ὅρκον. Διὰ τοῦτο ὅτε, Κλεομένης ὁ Ἀναξιμανδρίδου κατελθὼν ἐκ Θεσσαλίας διηρέθιζε τοὺς γενναίους Ἀρκάδας κατὰ τῆς πατρίδος του Σπάρτης, προὐτίθετο, ὅπως βεβαιωθῇ περὶ τῆς εἰλικρινοῦς αὐτῶν συμμαχίας, νὰ συγκαλέσῃ τοὺς προεστῶτας ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν πόλιν Νώνακριν ἵνα πρὸς τοῖς ἄλλοις τοὺς ἐξορκίσῃ καὶ εἰς τῆς Στυγὸς τὸ ὕδωρ (Ἡροδότου βιβλ. 6 § 74). Τὸ ὑπὸ τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενον περίφρακτον ἄγκος, εἰς ὃ τὸ ὕδωρ εἰσέπιπτε δὲν φαίνεται σήμερον, ἀλλ', ὡς προείρηται, αἱ ἐν καιρῷ γαλήνης καταστάζουσαι ὀλίγαι ψεκάδες πίπτουσιν ἐπὶ τῆς καὶ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου μνημονευομένης πρὸ τοῦ βράχου πέτρας. Ἀπορίας ὅμως οὐ μικρᾶς ἄξιον εἶναι διὰ τί ὁ ἄλλως τε ἀκριβὴς καὶ λεπτολόγος Ἡρόδοτος σιωπᾷ περὶ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ὕδατος τούτου, ὧν ἕνεκεν οἱ Ἀρκάδες ὑπέλαβον αὐτὸ ὡς ὕδωρ τῆς Στυγός.

Ὁ περιηγητὴς Παυσανίας, τοῦ ὁποίου τὰ βήματα ἡ φιλοθεαμοσύνη καὶ ἀκράδαντος πρὸς τὴν πάτριον μυθοθρησκείαν πίστις ὡδήγησαν ἐκεῖ δὲν περιγράφει, ὡς ἐδικαιοῦτό τις νὰ ἐλπίσῃ, ἀκριβῶς τὸν ῥοῦν καὶ τὸ ποσὸν τοῦ ὕδατος· καθότι ἐνῷ τοῦτο ἀνέκαθεν, ὡς καὶ ὁ Ἡρόδοτος μαρτυρεῖ, καὶ ἐπὶ τῶν

(7) Ἡ ἰδιότης τοῦ ὕδατος τούτου δὲν ἐξέλιπεν, εἰμὴ ὅτε προστάγῃ τοῦ Καίσαρος Ἀγρίππα, κατέραγεν ὁ δενδροθάνατος πέλεκυς πρόῤῥιζον τὸ δάσος ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου ἡ πυκνότης ἐσκημάτιζε τὴν δηλητηριασμένην ἀτμοσφαῖραν (ὅρα καὶ Nouvelle Mythologie de la Jeunesse par Me Tardieu d'Ensle p. 152.) Ὁ Νοὲλ δὲν μνημονεύει τὴν ἰδιότητα ταύτην). Σήμερον καλεῖται Laco d' Aurno ἢ Laco di Tripergola.

(8). Σήμερον καλεῖται κοινῶς Χιαλμὸς ἢ Χελμός. Ὁ Κ. Pouqueville (Voyage dans la Grèce, Tome IV. p. 221) ὑποθέτει ὅτι ὁ νῦν Χιαλμὸς εἶναι ἡ Κυλλήνη, καὶ ὅτι ὁ τῆς Στυγὸς καταῤῥάκτης ὑψοῦται ἐπὶ τῆς ὑψηλοτέρας αὐτῆς καὶ ἀποτομωτέρας σειράδος· πλανᾶται πλάνην παχυλήν. Ταῦτα πρὸς τοὺς οὐδὲ τῆς κοιτίδος των τὴν ἀρχαιολογίαν ἀναδιῳῶντας, καθ' ὅσον ὁ Κύριος Ἰ Φογκαβῆς (Ἑλληνικοῖς τόμ. 3. σελ. 599. . .) ἄριστα διέστειλε καὶ ἀκριβέστατα ὥρισε τὴν θέσιν καὶ τὴν ἄλυσιν τῶν ὑπερυψήλων τῆς τε Κυλλήνης (Ξήριας) καὶ τοῦ Ἀροανίου ἢ Ἀροανίων ὀρέων (Χιαλμοῦ σειράδαν.

(9). Διὰ τοῦτο καλεῖται κοινῶς Μακρονέρι καὶ Νεραϊδόνερο.

ἡμερῶν αὐτοῦ, καὶ νῦν ὀλίγον ἀναβλύζον καὶ κατολισθαῖνον ἐκ τοῦ βράχου καταστάζει ἐπὶ τῆς προσγαίου καὶ ὀλίγον πρηνοῦς πρὸ τῶν ποδῶν αὐτῶν πέτρας ἐν εἴδη ψεκάδων, ἅμα τῇ καταπτώσει ἐξατμιζομένων, ὁ περιηγητὴς λέγει « . . . . τὸ δὲ ὕδωρ τοῦ ἀπὸ τοῦ κρημνοῦ τοῦ παρὰ τὴν Νώνακριν στάζον ἐπιπίπτει μὲν πρῶτον εἰς πέτραν ὑψηλὴν, διεξελθὼν δὲ διὰ τῆς πέτρας εἰς τὸν Κρᾶθιν ποταμὸν κάτεισι . . . ». Ἴσως ὁ μυθόπιστος περιηγητὴς δὲν ἐτόλμησε νὰ πλησιάσῃ πρὸς τοὺς πόδας τῶν στυγερῶν ἐκείνων βράχων φοβηθεὶς μήπως αἱ καταστάζουσαι ψεκάδες τὸν . . . . ἢ πλησιάσας δὲν διεῖδεν ἐκ τοῦ φόβου τὰς ἐπὶ τοὺς σπηλαιοειδεῖς πόδας τοῦ βράχου ἀναπηδῶντας τέσσαρας μελανὸ δροὺς πηγὰς, ὧν τὸ ὕδωρ καταβροχθιζόμενον διέρχεται τῳόντι διὰ τῆς μνημονευομένης ὑπ' αὐτῶν πέτρας, καὶ, ἑνούμενον ἀκολούθως μετ' ἄλλων, καταχρημνίζεται εἰς τὸν Κρᾶθιν (Παυσανίας, βιβλ. Η'. κεφ. ΙΣΤ').

Ὡσαύτως καὶ ὁ γεωγράφος ἀναφέρει μὲν μετὰ θετικότητος τὸ ὕδωρ τοῦτο, ἀλλὰ, ἐπειδὴ ἐνόμισεν ὅτι δι' ἑνὸς μόνου ἐκ τοῦ Αὐροκορίνθου βλέμματος ἠδύνατο νὰ περιηγηθῇ τὴν Πελοπόννησον, ὡς καὶ εἰς πάμπολλα ἄλλα Πελοποννησιακὰ, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐξωλίσθησεν εἰς παχυλὰς πλάνας. « Περὶ Φενεὸν δ' ἔστι, λέγει, καὶ τὸ καλούμενον Στυγὸς ὕδωρ, λιβάδιον ὀλεθρίου ὕδατος νομιζόμενον πρὶν » τὰ ὁποῖα ἀντικρυς καὶ πρὸς τὰ μυθολογούμενα, καὶ πρὸς τὰ πράγματα αὐτὰ, καὶ πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, Παυσανίου, Πλουτάρχου καὶ πολλῶν ἄλλων περὶ τῆς Ἀρκαδικῆς Στυγὸς γραφέντα ἀπᾴδουσι (10) (Στράβωνος βιβλ. 8. Κεφ. 4).

Πρὸς τούτοις τὸ ὕδωρ τοῦτο, κατὰ τὸν Παυσανίαν, οὐ μόνον εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἰς τὰ ζῶα, ἐφ' ὧν τὸ πρῶτον δοκιμὴ ἐγένετο, ἐπέφερε τὸν θάνατον, ἀλλ' εἶχε καὶ τὴν ἰδιότητα τοῦ διαλύειν πάντα τὰ μεταλλινα, πήλινα καὶ παντοῖα ἄλλα σκεύη εἰς ἃ ἤθελέ τις ἐναποθέσει αὐτὸ, ἰδιότητα, ἣν μόνην ἡ ὁπλὴ τῶν ἵππων ἠδύνατο νὰ οὐδετερώσῃ (11) . . . . . « ὕαλος μέν γε καὶ κρύσταλλος καὶ μυῤῥία καὶ ὅσα ἔστιν ἀνθρώποις ἄλλα λίθου ποιούμενα, καὶ τῶν σκευῶν τὰ κεράμεα τὰ μὲν τῆς Στυγὸς τοῦ ὕδατος ῥήγνυται· κερατινα δὲ καὶ ὀστέινα, σίδηρός τε καὶ χαλκὸς, ἔτι δὲ μόλυβδός τε καὶ κασσίτερος καὶ ἄργυρος καὶ τὸ ἤλεκτρον ὑπὸ τούτου σήπεται τοῦ ὕδατος . . . . . καὶ δὴ καὶ τὸ ὕδωρ οὐ δύναται τῆς Στυγὸς ὁπλὴν ἵππου βιάσασθαι μόνην, ἀλλ' ἐμβληθὲν κατέχεταί τε ὑπ' αὐτῆς καὶ οὐ διεργάζεται τὴν ὁπλήν (Παυσαν. αὐτόθι).

Σημειώσεως δὲ καὶ προσοχῆς ἄξια, πιθανολογοῦσα ἐν μέρει τὰς ἐνυπαρχούσας τυχὸν τὸ πάλαι, προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου διὰ φυσιολογικήν τινα αἰτίαν ἐκλιπούσας τοῦ ὕδατος τούτου ἰδιότητας, εἶνε καὶ ἡ ἀντὶ δηλητηρίου ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου μνημονευομένη χρῆσις αὐτοῦ, φυλασσομένου ἐντὸς ὀνείου χηλῆς, ἡ ὁποία οὐδετέρου τὴν σηπτικὴν αὐτοῦ ἰδιότητα. Διὸ ἓξ ἔτη μετὰ τὸν κεραυνοβόλον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου θάνατον, ἀνακρίσεων αὐστηρῶν περὶ τοῦ τρόπου αὐτοῦ γενομένων, διεσπάρη καὶ ἡ φήμη ὅτι ἐδηλητηριάσθη διὰ τοῦ ὕδατος τῆς Ἀρκαδικῆς Στυγός. « Τὸ δὲ φάρμακον (ἐννοεῖ τὸ ὕδωρ τῆς Στυγὸς) ὕδωρ εἶναι ψυχρὸν καὶ παγετῶδες ἀπὸ πέτρας τινὸς ἐν Νωνάκριδι οὔσης, ἣν ὥσπερ δρόσον λεπτὴν ἀναλαμβάνοντες εἰς ὄνου χηλὴν ἀποτίθενται. Τῶν γὰρ ἄλλων οὐδὲν ἀγγείων στέγειν, ἀλλὰ διακόπτειν ὑπὸ ψυχρόσητος καὶ δριμύτητος (Πλούταρχος ἐν βίῳ Ἀλεξ. §. 67).

Περὶ τῆς Ἀρκαδικῆς Στυγὸς ἔγραψαν καὶ ἐκ τῶν Λατίνων Πλίνιος ὁ φυσικὸς καὶ ὁ Οὐϊτρίβιος ἀπαριθμοῦντες σχεδὸν τὰς ὑπὸ τοῦ Παυσανίου μνημονευομένας τοῦ ὕδατος αὐτῆς ἰδιότητας, αἰτία τῶν ὁποίων νομίζει ὁ δεύτερος ὅτι ἦτον ἡ ὑπερβάλλουσα αὐτῶν ψυχρότης καὶ δριμύτης, ὑπὸ μόνης τῆς ἡμονείου χηλῆς (mulina ungula) δυνάμεναι νὰ οὐδετερωθῶσιν. « . . . . est in Arcadia, λέγει ὁ Οὐϊτρίβιος, Nonacris nominatu terrae regio, quae habet in montibus ex saxo stillantes frigidissimos humores. Haec autem aqua, Στυγὸς ὕδωρ nominatur, quam neque argenteum, neque aeneum neque ferreum vas potest sustinere, sed dissilit et dissipatur. Conservare autem nihil aliud potest, nisi mulina ungula (de Architectura L. VIII. CIII).

Τοιαύτη τις ἦτο ἡ Στύξ, καὶ τοιαῦται αἱ τοῦ ὕδατος αὐτῆς φθοροποιαὶ ἰδιότητες. Τὴν Στύγα, φυσικῷ τῷ λόγῳ, μίαν καὶ μόνην ἀρχῆθεν οὖσαν ἐγέννησαν (12) καὶ ἐτετραπλασίασαν οὐχὶ, ὡς φαντάζονταί τινες ὁ Ὅμηρος, ὅστις δὲν ἐποίει ἵνα πλάσῃ ἰδανικὸν κόσμον, οὐχὶ οἱ σύγχρονοι καὶ οἱ μετ' αὐτὸν ποιηταὶ, ἀλλ' ἡ θερμὴ, ἡ θρησκευτικὴ, καὶ γόνιμος τῶν παναρχαίων ἡμῶν προγόνων φαντασία. Ὑποθέτω λοιπὸν ὅτι πρὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου, πρὸ τῆς ἐποχῆς τῶν ὁποίων ἦσαν ἀναντιῤῥήτως ἐῤῥιμμένοι οἱ θεμέλιοι τῆς μυθοθρησκείας λίθοι, ὅτι περιεπλανᾶτο μόνον ὁ περὶ τῆς καταχθονίας Στυγὸς ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου μνημονευόμενος μῦθος, τὸν ὁποῖον

(10) Καὶ ὁ Κ. Πουκεβίλ καταδεικνύων τὴν οὐσιώδη ταύτην τοῦ Στράβωνος πλάνην θεωρεῖ ἀναγκαιοτάτην τὴν διόρθωσιν τοῦ κειμένου του. Ἴσως ὁ γεωγράφος ἐξώκειλεν εἰς τὴν πλάνην ταύτην καὶ διὰ τὸν προλεχθέντα λόγον καὶ διὰ τὴν περὶ τὸν Φενεὸν ὑπάρχουσαν ὀλεθρίαν πηγὴν, ἣν οἱ Φενεᾶται ὕδωρ τῆς Στυγὸς ἐνόμιζον (Παυσανίας βιβλ. 8 κεφ. 19).

(11). Θανατηφόρον καὶ διαλυτικὴν ἢ σηπτικὴν τῶν μετάλλων ἰδιότητα ἔχοντα ὕδατα ἡ νεωτέρα φυσιολογία δὲν γνωρίζει. Ἐν Ἀμερικῇ λέγεται ὅτι ὑπάρχει ποταμός τις τοῦ ὁποίου τὸ ὕδωρ ἐναποτεθὲν εἰς χαλκοῦν σκεῦος δύναται προϊόντος τοῦ χρόνου νὰ τὸ διαλύσῃ.

(12) Εἷς τῶν Αἰγυπτιολατρῶν καὶ ὁ Κ. Νοὲλ προσπαθεῖ ἐτυμολογικῶς, μυθολογικῶς, καὶ ἱστορικῶς νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ Στὺξ ἦτο μία τῶν, κατ αὐτὸν, ἐκ τῆς Αἰγύπτου εἰς τὴν Ἑλλάδα μετενεχθεισῶν θεοτήτων. Ἀναφέρει λοιπὸν (Dictionnaire de la Fable p. 648) ὅτι, κατά τινα Αἰγυπτιακὴν παράδοσιν καὶ ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου μνημονευομένην, ἡ Ἶσις ἀνευροῦσα τὰ διεσκορπισμένα ὀστᾶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Τυφανοῦς κρεουργηθέντος ἀδελφοῦ της Ἰσίριδος ἐνεταφίασεν αὐτὰ πλησίον πηγῆς τινος, Στυγὸς καλουμένης. Ὁ Ἡρόδοτος (βιβλ. 2. §§ 40, 41, 59, 215,) ὁμιλῶν περὶ Ἰσιδος

ἡ παράδοσις δὲν ἀφῆκε νὰ ἐνταφιασθῇ εἰς τὴν λήθην. Προκατειλημμένοι ἐκ τούτου οἱ ἄνθρωποι καὶ μὴ μόνιμον τὴν κατοικίαν τῆς Στυγὸς, ὡς καὶ τῶν ἄλλων θεῶν, ὑποθέτοντες, φερέοικοι δὲ πρὸς τούτοις ὄντες καὶ εὐκόλως καὶ συχνῶς μεταναστεύοντες, ὅπου ἔβλεπον ὕδωρ τι ἐξ ὑψηλῶν βράχων καταλειβόμενον, ἢ πηγὴν ἔχουσαν ἰδιότητά τινα ἐκεῖ ἐνόμιζον, ὅτι κατῴκει ἡ Στὺξ καὶ ὅτι ἐκεῖνο ἦτο τὸ διαθρυλλούμενον ἄφθιτον αὐτῆς ὕδωρ. Ἐντεῦθεν προὔκυψαν καθ' ἡμᾶς αἱ τέσσαρες Στύγες, καὶ εὐχερέστερον καὶ ἀσφαλέστερον δύναταί τις ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου τῆς ὑποθέσεως πατῶν νὰ συμφιλιώσῃ τὰς μυθώδεις περὶ Στυγὸς ἀντινομίας. Ὁ σοφὸς Κοραῆς παραδέχεται ἐναντίαν ὑπόθεσιν, ἥτις μ' ὅλον τὸ βαθύτατον πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ἀνδρὸς σέβας δὲν μᾶς πείθει. Ἐπίσης δὲν δύναμαι νὰ παραδεχθῶ καὶ τὴν παρομοίαν περὶ τούτου γνώμην τοῦ Κυρίου Κοντογόνου.

Ὁ ἀγρὸς τῆς φιλολογίας καὶ ἀρχαιολογίας ἑκάστου ἔθνους εἶναι νομίζω ἐν πρώτοις αὐτοῦ καὶ μόνον τοῦ ἔθνους κτῆμα, ἑπομένως εἰς τὴν τῶν ἀκανθωδῶν καὶ χερσωδῶν τούτων μερῶν ἐκχέρσωσιν καὶ καλλιέργειαν ὀφείλει ἕκαστος κατὰ τὰς δυνάμεις του νὰ συντρέχῃ. Ἐκ τῆς ἰδέας ταύτης ὁρμώμενος ἔγραψα ἀναρμοδίως λόγῳ ὕλης τὴν παροῦσαν περὶ τῆς Στυγὸς ἐν γένει καὶ τοῦ ὕδατος αὐτῆς διατριβὴν, οὐ τὸν μυθολόγον ἢ ἀρχαιολόγον ἐπαγγελόμενος, οὐδὲ πολυμαθείας ἐπιδεῖξιν ἐπιζητῶν, ἀλλὰ, τὸ ὁμολογῶ εἰλικρινῶς, μόνον ἵνα καὶ ὡς πρὸς τοῦτο κεντήσω τὴν πλευρὰν τῶν εἰδικῶς περὶ ταῦτα ἐνασχολουμένων.

Παν. Δημητρόπουλος.

Φοιτητὴς τῆς Νομικῆς Σχολῆς.

καὶ Ὀσίριδος δὲν μνημονεύει τοῦτο. Δὲν ἐμμένομεν νὰ καταδείξωμεν τὸν παραλογισμὸν τοῦ Κ. Νοὲλ καθ' ὅσον ὁ ἴδιος μυθολόγος ἐν τῇ μυθολογικῇ αὐτοῦ καθολικότητι καὶ ἀπερισκεψίᾳ περιπίπτει περὶ τούτου εἰς ἀντίφασιν, ἀναφέρων ἀλλαχοῦ (αὐτόθι. page. 298). ὅτι ὁ Ὄσιρις ἐδολοφονήθη καὶ ἐρρίφθη ὑπὸ τοῦ Τυφανοῦς εἰς τὸν Νεῖλον, τοῦ ὁποίου τὸν νεκρὸν ἀναζητήσασα ἡ Ὄσιρις ἀνεῦρεν ἐν τῇ Φοινίκῃ, καὶ, ἀνακομίσασα. ἐνεταφίασεν ἐν τῇ Ἰβίδι, πόλει τῆς Αἰγύπτου. ὅπου τῷ ἀνήγειρε καὶ μεγαλοπρεπέστατον μνημεῖον. Ὁ Κ. Νοὲλ ἀδικεῖ τὴν ὑψηλὴν, τὴν γόνιμον καὶ ζωηρὰν τῆς Ἑλληνικῆς ἀσχαιότητος φαντασίαν καὶ καθόλου τὴν Ἑλληνικὴν μεγαλοφυΐαν νομίζων ὅτι ἐδανείσθη καὶ τὴν Στύγα παρὰ τοῖς παχυλῆς καὶ τερατώδους θρησκευτικῆς τῶν Αἰγυπτίων φαντασίας. Ἡ ὑψηλὴ, ἡ καλλιπάρειος, ἡ περικαλλὴς καὶ σεμνὴ τῶν προγόνων μας μυθοθρησκεία, ἀγλὺς σκότους οὖσα. διεσκεδάσθη μὲν ἅμα τὸ φῶς τῆς ἀληθείας ἀνέτειλε, δὲν ζῇ κατὰ σάρκα πλέον, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ περικαλῆ καὶ λαμπρὰ ἱμάτια καὶ ὀστᾶ αὐτῆς. διασωθέντα, συνδιέσωσαν καὶ τὸ θεῖον κάλλος καὶ θάμβος αὐτῆς, πάντας καταγοητεύοντα καὶ καταθαμβοῦντα.

ΠΙΘΗΚΕΣ.

—o—

Ὁ Λινναῖος, κατατρυχόμενος βεβαίως ὑπὸ παροξυσμοῦ μιανθρωπίας, κατέλεξε μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰ μεγάλα εἴδη τῶν πιθήκων, καὶ παρὰ τὸν *λογικὸν ἄνθρωπον* ἔθεσε τὸν *ἀνθρωπον τρωγλοδύτην*, τὸν *ἄνθρωπον σατυρον*, κτλ, ἐξ ὅλων δὲ τούτων συνεκρότησε τὴν κλάσιν τῶν *πρώτων*, ἤτοι τῶν τῆς ἀνωτέρας τάξεως ζώων. Κατ' εὐτυχίαν ὅμως ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη, ἀποσκορακίσασα τὴν ἄτοπον ταύτην συναρμολογίαν, ἀπήλλαξε τὸν λογικὸν ἄνθρωπον τῆς ἀποτροπαίου αὐτοῦ συνοδίας. Ὁ Βυφῶνος καὶ ὁ Κυβιέρος ἀπέδειξαν πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι, ἂν ὁ πίθηξ ἔχει χεῖρας καὶ πόδας ὁμοίους πρὸς τοὺς ἡμετέρους, δὲν ἵσταται ὅμως ὡς καὶ ἡμεῖς ὄρθιος μετὰ τῆς αὐτῆς εὐθύτητος καὶ τῆς αὐτῆς στερεότητος· διότι οἱ ταρσοὶ τῶν ποδῶν του, κοῖλοι ὄντες, δὲν ἐφάπτονται ὅπως καὶ οἱ ἡμέτεροι ὁλοκλήρως τῆς γῆς.

Οἱ δὲ νεώτεροι φυσιολόγοι μετὰ τὸν ἄνθρωπον ἔταξαν τὴν κλάσιν τῶν *πρώτων*, περιλαμβάνουσαν τὰ τετράχειρα ζῶα. Ὁ Κυβιέρος, καὶ τοι τοσοῦτον ἀσχοληθεὶς εἰς ἀνεύρεσιν λειψάνων προκατακλυσμαίων ζώων, εἶπεν ὅτι *οὐδὲν ὀστοῦν εὗρε πίθηκος ἀνήκοντος εἰς εἶδος ἐξαλειφθέν*, ὅτι ὅμως ἦτο πιθανὸν νὰ εὑρεθῶσι τοιαῦτα. Καὶ τῷ ὄντι ἀνεκαλύφθησαν τὸ 1837 ἔτος καὶ εἰς Ἀγγλίαν, καὶ εἰς Γαλλίαν, καὶ εἰς Ἑλλάδα, καὶ εἰς Ἀσίαν, οἱ δὲ φυσιολόγοι δοξάζουσιν ὅτι οἱ πίθηκες συνυπῆρχον μετὰ τῶν ἄλλων ζώων πρὸ τῆς τελευταίας γεωλογικῆς μεταβολῆς, καὶ ὅτι ἀπὸ τῆς δημιουργίας αὐτῶν μέχρι τῆς τῶν ἀνθρώπων, παρῆλθεν ἱκανὸν διάστημα χρόνου. Πρέπει λοιπὸν νὰ εἴπωμεν μετὰ τῆς Γραφῆς ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ τελευταῖον καὶ τὸ τελειότερον τῶν κτισμάτων τοῦ Θεοῦ.

Περίεργος ὅμως ἡ τύχη τοῦ πίθηκος! Ὁ ἄνθρωπος ἤρχισε τρέμων ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ τοσοῦτον μάλιστα ὥστε καὶ πεπολιτισμένα ἔθνη, ὡς πάλαι οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ Ἰνδοὶ, ἐλάτρευσαν αὐτὸν ὡς θεόν. Καὶ μεταξὺ τῶν ἱερογλυφικῶν τῆς Αἰγύπτου εὑρίσκομεν τὸν πίθηκα τὸν καλούμενον *ἀμαδρυαδα*, ὡς ἔμβλημα τοῦ δευτέρου Ἑρμοῦ, ἢ τοῦ θεοῦ Τὸθ, ἐφευρέτου τῆς τέχνης τοῦ γράφειν. Ὁ Ὡραπόλλων λέγει ὅτι ὁσάκις εἰσήγετό τις τῶν πιθήκων τούτων εἰς ναὸν, ὁ ἱερεὺς προσῆγεν ἐνώπιον αὐτῶν ἀβάκιον, κάλαμον καὶ ἐλάνην, διὰ νὰ γνωρίσῃ ἂν τῷ ὄντι ἦτο σοφός. Πολλάκις δὲ ἀπεικονίζετο ὁ πίθηξ οὗτος κρατῶν ἢ παρατηρῶν τὴν πλάστιγγα δι' ἧς ἐζύγιζε τὰς ψυχὰς ὡς ἀνώτατος δικαστής. Οὕτω πως ὁ λογικὸς ἄνθρωπος εἰς ζῶον ἀνέθετε τὴν περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς ἀθανάτου ψυχῆς του ἀπόφασιν. Ἐπὶ τῶν μνημείων ὁ πίθηξ *ἀμαδρυὰς* παριστάνεται φέρων μακρὸν ῥύγχος καὶ μακρὰς τρίχας εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς ὤμους, παρομοιαζούσας φενάκην.

Ἀλλὰ καὶ σήμερον ἔτι οἱ Ἰνδοὶ τιμῶσιν ὡς ἥρωα πίθηκά τινα καλούμενον παρ' αὐτῶν Οὐλμὰν, εἰς ὃν ἀποδίδουσι τὴν ἀρπαγὴν πολυτίμου τινὸς καρποῦ

ἀπὸ τῶν κήπων τοῦ περιφήμου γίγαντος τῆς Ταπροβάνης. Οἱ κάτοικοι τῆς κάτω Βεγγάλης, τοὺς ὁποίους οἱ πιθηκες τοῦ εἴδους τούτου ἐπισκέπτονται ἐν ὥρᾳ χειμῶνος, τοὺς ὑποδέχονται μετ' εὐλαβείας, καὶ λογίζονται εὐτυχεῖς ὁσάκις προτιμῶντες τοὺς κήπους των κατατρώγουσι τὰ ἐν αὐτοῖς. Περιηγητής τις διηγεῖται ὅτι θελήσας ποτὲ νὰ φονεύσῃ ἕνα τῶν πιθήκων τούτων διὰ νὰ λάβῃ τὸ δέρμα του, ἐκινδύνευσε νὰ φονευθῇ ὑπὸ τῶν κατοίκων.

Πίθηξ Γορίλλος.

Ὅτε οἱ Εὐρωπαῖοι ἐπιδοθέντες εἰς τὴν ἔρευναν τῶν παραλίων τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῶν νήσων τῶν ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν, ἀπήντησαν πίθηκας ἀνήκοντας εἰς τὰ μεγάλα εἴδη, παρεμφέροντας πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, δὲν τοὺς ἐξέλαβον μὲν ὡς θεοὺς, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπινά τινα πλάσματα ἐξαγριωθέντα καὶ ἔκφυλα. Μετὰ ταῦτα ὁ Σεκσπῆρος, συλλέξας τὰς περὶ τούτων ἀφελεῖς διηγήσεις τῶν ναυτῶν, ἐνέτεινεν αὐτὰς εἰς ποίησιν. Οὕτω παρέστησεν ἐν τῇ *Τρικυμίᾳ* αὐτοῦ τὸν σοφὸν Πρόσπερον, ἐφευρέτην τῆς ἐπιστήμης τῶν μάγων, καὶ ἐπιβάλλοντα τὴν ἰδίαν θέλησιν εἰς δύο ὑπηρέτας· τὸν Ἀριὲλ, ἀνήκοντα εἰς τὸν κόσμον τῶν πνευμάτων, καὶ τύπον ὄντα τῆς ἠθικῆς δυνάμεως, καὶ τὸν θηριώδη Καλιβὰν, τύπον τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου, παριστάνοντα τὴν ὑλικὴν δύναμιν ἐπουσαν πρὸς μόνας τὰς κτηνώδεις ὀρέξεις. Καλιβὰν δὲ ὠνόμασεν ὁ ποιητὴς τὸν πίθηκα Γορίλλον, οὗτινος ἡ εἰκὼν παρατίθεται, ἢ τὸν ἄνθρωπον τὸν δασὺν ὡς ἐλέγετο τότε, διότι πλέον παντὸς ἄλλου πίθηκος ἔχει μορφὴν ἀνθρώπου.

Αἱ κατοικίαι τῶν μεγάλων πιθήκων σύγκεινται ἐκ ξύλων τὰ ὁποῖα θέτουσιν ἐν εἴδει στρώματος ἐπὶ δένδρων.

Ἐπειδὴ αἱ θρησκεῖαι ἀπηγόρευον τὸ πάλαι τὴν ἀνατομίαν τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων, ἀντ' αὐτῶν διηρευνήθησαν, ὡς ἔπραξεν ὁ Γαληνὸς, τὰ τῶν πιθήκων. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ τῶν χριστιανῶν ἐφάνη ἐπισης αὐστηρά. Ὁ πάπας Βονιφάτιος ὁ Ζ', καταδικάζει διὰ *βούλλας* τὴν συνήθειαν τοῦ νὰ μελιζωνται τὰ λείψανα τῶν πριγκήπων ἢ τῶν ἄλλων ἐπισήμων ἀνδρῶν διὰ νὰ βράζωνται καὶ μεταφέρωνται τὰ ὀστᾶ εἰς μεμακρυσμένους τόπους, ὅπως ἐγένετο διὰ τὸ σῶμα τοῦ ἁγίου Δοδοβίκου, ὀνομάζων τὴν

συνήθειαν ταύτην βάρβαρον, ἀφορίζων τοὺς ἐπιδιδομένους εἰς αὐτὴν, καὶ ἀπαγορεύων τὸ νὰ κηδεύωνται ἐκκλησιαστικῶς τὰ τοιαῦτα λείψανα. Ἡ *βούλλα* δὲ αὕτη σκοπὸν εἶχε νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς ἀγῶνας τῶν περὶ τὴν ἐπιστήμην νεωτεριζόντων, οἵτινες εἶχον πεισει τὸν αὐτοκράτορα Φρεδερῖκον τὸν Β΄, μέγαν ἀντίπαλον τοῦ πάπα, νὰ ἐκδώσῃ ψήφισμα ἐμποδίζον τὸ μετέρχεσθαι τὴν ἰατρικὴν εἰς πάντα μὴ δυνάμενον νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἐσπούδασε τὴν ἀνατομίαν ἐπὶ πτώματος. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἡ Ἐκκλησία ἐδείχθη συγκαταβατικωτέρα κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα, καὶ ὁ περιώνυμος ἰατρὸς Φιλίππου τοῦ Β΄. Βεσάλιος, ἐξέδωκε τὸ συγγραμμά του **De corporis humani fabrica**, καρπὸν πολυετῶν ἀνατομικῶν σπουδῶν γενομένων ἐπὶ ἀνθρωπίνων σωμάτων, δι' ὧν ἀπεδείκνυε τὸν Γαληνὸν λανθασθέντα πολλαχοῦ, ὡς ἐπὶ πιθήκων μόνον ἐργασθέντα. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἰατρῶν, ὀργισθέντες κατὰ τῆς καινοτομίας ταύτης, ἀνέλαβον τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ Γαληνοῦ, καὶ κατεδίκασαν τὸν Βεσάλιον.

Οἱ κάτοικοι τοῦ Εὐέλπιδος ἀκρωτηρίου μεταχειρίζονται σήμερον τοὺς νέους πίθηκας, ὡς διηγεῖται περιηγητής τις, ὡς φύλακας τῶν οἰκιῶν των, διδοντας εἴδησιν ὁσάκις ἔρχονται ξένοι. Διατατόμενοι ὑπὸ τῶν κυρίων των φέρουσιν ὅπως καὶ οἱ κατοικίδιοι κῦνες ὅσα πράγματα δειχθῶσι πρὸς αὐτούς· ἀλλ' ἕως οὗ ἐκπληρώσωσι τὸ χρέος τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ τοὺς ἐπιβλέπῃ ὁ διατάττων, διότι ἄλλως, ῥίπτοντες ὅ,τι κρατοῦσι, φεύγουσι μετὰ ταχύτητος. Ἔνιοι τῶν πιθήκων τούτων καταγίνονται καὶ εἰς ἄλλα ἔργα ὠφελιμώτερα· ἀνάπτουσι τὸ πῦρ τῶν χαλκέων, ὁδηγοῦσι τοὺς βόας τῶν ἁμαξῶν σύροντες αὐτοὺς διὰ σχοινίων· ὁσάκις δὲ πρόκειται νὰ περάσωσι ποταμὸν, ἀναβαίνουσιν ἐκ τῆς ῥάχεως τῶν βοῶν διὰ νὰ μὴ βραχῶσι, κλ. Οἱ Ὀττεντότοι δὲν τρώγουσι ποτὲ ὅ,τι ἀποβάλλουσιν οἱ πίθηκες αὐτοὶ, διότι γνωρίζουσιν ὅτι ὁδηγούμενα ὑπὸ ἀλανθάστου ἐνόρμου τὰ ζῶα ταῦτα, ἀπέχουσιν ἀπὸ πάσης ἐπιβλαβοῦς τροφῆς. Ἐν ἐξ αὐτῶν ἔμεινε δέκα ἡμέρας ἄσιτον, διότι ἠσθάνθη ὅτι ἡ δοθεῖσα πρὸς αὐτὸ τροφὴ περιεῖχε δηλητήριον.

Ἀλλὰ διὰ τί καὶ ἡμεῖς δὲν μεταχειριζόμεθα τοὺς πίθηκας δι' ὠφελίμους ὑπηρεσίας ἀφοῦ, ὡς γνωστὸν, εἶναι νοημονέστεροι πάντων τῶν λοιπῶν ζώων, καὶ αὐτῶν τῶν σκύλων καὶ τῶν ἵππων; Ἄλλως οἱ πίθηκες διάγουσι βίον κοινωνικὸν, ὑποκείμενοι εἰς ἀρχηγὸν, τὸν πρεσβύτερον πολλάκις αὐτῶν, εἰ καὶ ἀσθενέστερον, καὶ οἱ ἄρρενες αὐτῶν συζῶσι μετὰ μιᾶς ἢ καὶ μετὰ πλειοτέρων θηλειῶν. Διὰ τί οἱ ἄνθρωποι δὲν ἀπεφάσισαν νὰ γίνωσιν αὐτοὶ ἀρχηγοί των, ὡς ἐγένοντο καὶ τῶν ταύρων, καὶ τῶν ἵππων καὶ ἄλλων ζώων; Εἰς τας νήσους τοῦ Σουνδικοῦ ἀρχιπελάγους (ἰνδικοῦ ὠκεανοῦ), οἱ δοῦλοι ὁμιλοῦντες περὶ τῶν πιθήκων λέγουσιν ὅτι εἶναι ἄνθρωποι προτιμῶντες τὸν πλάνητα βίον κατὰ τὰ δάση, τοῦ ἐλεεινοῦ βίου τῶν φορολογουμένων καὶ ἀγγαρευομένων. Εἰς Βρασιλίαν, οἱ μαῦροι μαστιζόμενοι βλέπουσι τοὺς πίθηκας καὶ λέγουσιν· «Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν μανθάνουσιν ἐπίτηδες νὰ ὁμιλῶσι, φοβούμενοι μὴ τοὺς ὑποβάλωσιν εἰς ἐργασίας.» Καὶ ὅμως ὁ δοῦλος δὲν ἔχει ἱκανὸν θάρρος διὰ νὰ φύγῃ κύριον σκληρὸν καὶ ἀνελέημονα! Ὥστε διὰ τί ὁ *λογικὸς ἄνθρωπος* νὰ λάβῃ τὸν κόπον νὰ δαμάσῃ τὸν *ἄνθρωπον τρωγλοδύτην*, ἢ τὸν *ἄνθρωπον σάτυρον*, ἐνόσῳ ἔχει ὑποχείριον καὶ κατατεταγμένον εἰς τὰς ὀρέξεις του αὐτὸν τὸν ἀδελφόν του;

ΛΟΓΟΣ

ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ Γ. Α. ΜΑΚΑ,

περὶ Γυμναστικῆς.

Εἰς μνήμην τῆς ἱδρύσεως τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τελεῖται ἐνιαυσίως (20 Μαΐου), ὡς γνωστὸν, πανήγυρις, καθ' ἣν τῶν καθηγητῶν τις ἐκφωνεῖ λόγον, ἐντολῇ τῆς ἀκαδημαϊκῆς Συγκλήτου.

Τοιοῦτον λόγον ὑπόθεσιν ἔχοντα τὴν γυμναστικὴν τοῦ σώματος ὡς μέρους τῆς κατὰ τοὺς ἀρχαίους τελείας παιδείας, ἀπήγγειλε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ καθηγητὴς καὶ ἰατρὸς Κ. Γ. Μακᾶς, καὶ ὡς σπουδαιότατον σπεύδομεν νὰ δημοσιεύσωμεν αὐτὸν διὰ τῆς Πανδώρας, συνιστῶντες μάλιστα τὴν ἀνάγνωσιν αὐτοῦ εἰς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς διδασκάλους.

—o—

« *Φιλόμουσος καὶ σεβαστὴ ὁμήγυρις!*

« Ἡ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ συνέλευσις ἁπάντων τῶν καθηγητῶν καὶ ἁπάντων τῶν φοιτητῶν, ἡ σύνοδος ἐν αὐτῷ διδασκόντων τε καὶ διδασκομένων ἐξ ὅλων τῶν ἐν Ἀθήναις διδακτηρίων καὶ ἐξ ὅλης τῆς Ἑλλάδος, ὁ σύλλογος πολλῶν ἀπὸ διαφόρων χωρῶν παρεπιδημούντων ἀνδρῶν, ὡσαύτως εἰς διάχυσιν τῆς παιδείας ἀόκνως ἐργαζομένων ἐν ταῖς πατρίσιν αὐτῶν, ἡ συρροὴ αὕτη ὅλων τῶν ἐνταῦθα φίλων τῶν ἐπιστημῶν, τῶν γραμμάτων, τῶν τεχνῶν καὶ τῆς προόδου ἐν γένει τοῦ ἀνθρωπίνου νοὸς, τὴν ὁποίαν ἀξιεπαίνως καὶ αὐταὶ αἱ φιλόμουσοι ἡμῶν ἀρχαὶ διὰ τῆς παρουσίας αὐτῶν τιμῶσι καὶ λαμπρύνουσι, μαρτυρεῖ ἤδη, ὅτι πρόκειται περὶ μεγάλης τινὸς ἑορτῆς πρὸς τιμὴν τῶν γραμμάτων, τὴν ὁποίαν χαίροντες ὅλοι συνήλθομεν νὰ πανηγυρίσωμεν. Ἡ τελουμένη αὕτη σήμερον ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ πανήγυρις δὲν εἶναι ἑορτὴ τοῦ Πανεπιστημίου, εἶναι ἑορτὴ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας· εἶναι πανήγυρις ἐθνικὴ ἁπάσης τὴν Ἑλληνικὴν φωνὴν λαλούσης φυλῆς, καθ' ἣν ἑορτάζεται ἡ ἐπάνοδος τῶν ἐπιστημῶν εἰς τὴν πατρῴαν γῆν.

» Διότι, ἀφ' οὗ ἄλλοτε εἰς τοὺς τόπους τούτους

οὐδ' ἡμέρα παρῆρχετο, καθ' ἣν χίλια τοὐλάχιστον στόματα νὰ μὴ συζητῶσι δημοσίᾳ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν πλατάνων ἢ παρὰ τὸν σιγηλὸν φλοῖσβον ῥεόντων ὑδάτων τὰ χρέη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν, τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους, τοῦ ἄρχοντος πρὸς τοὺς νόμους· ἐδῶ μὲν διδάσκοντος τοῦ Σωκράτους, ἐκεῖ δὲ τοῦ Πλάτωνος, ἐκεῖ δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Ἀντισθένους, τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τοσούτων ἄλλων, ὥστε ὅλοι οἱ τόποι οἱ περὶ τὴν πόλιν ἔθριθον μαθητευόντων, καὶ ἐξ ὅλων τῶν λόφων κύκλοθεν ἀντήχουν οἱ γλυκεῖς φθόγγοι, τοὺς ὁποίους ἐπρόφερον οἱ σεβάσμιοι ἐκεῖνοι καὶ περίδοξοι ἄνδρες, οἱ ὅλου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διδάσκαλοι γενόμενοι· βαθεῖα ἔπειτα ἐπῆλθε κατὰ μικρὸν σιωπὴ, καὶ πλέον ἢ δισχίλιοι παρῆλθον ἔκτοτε ἐπὶ τῶν τόπων τούτων μακροὶ ἐνιαυτοὶ, καθ' οὓς ἀντὶ τῆς τοσαύτης ἐκείνης ἐνεργείας τοῦ ἀνθρωπίνου νοὸς πρὸς καλλιέργειαν ἁπάσης ἐπιστήμης καὶ ἁπάσης γνώσεως, ἐπεκράτησεν ὕπνος θλιβερός· ὥστε ζοφερὸν ἐξεχύθη σκότος ἐπὶ τῶν χωρῶν τούτων, καὶ βαθεῖα ἀμάθεια κατεκυρίευσεν ἐνταῦθα, ὅπου πρότερον ἔλαμπον ἡ μάθησις καὶ τὰ φῶτα. Μακρὰν δ' ἡμῶν δὲν εἶναι ἀκόμη αἱ ἡμέραι, τὰς ὁποίας μετὰ θλίψεως καὶ πόνου ἐνθυμούμεθα ἅπαντες!

» Ἀλλ' ἀνέτειλεν ἡμῖν καὶ αὖθις, θεόθεν σταλὲν, τὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἤδη μετ' αὐτοῦ διαλύεται ἡ ἀχλὺς τῆς ἀμαθείας, ἡ καλύπτουσα τὴν διάνοιαν ὅλων ἡμῶν. Διὰ τοῦτο χαίροντες σήμερον εὐλογοῦμεν τὸ ὄνομα τοῦ Ὑψίστου, ὅστις ἀπέδωκεν ἡμῖν πάλιν μετὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς πολιτείας καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ νοός. Ἅπας ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἁπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ μακρὰν αὐτῆς ἑορτάζει σήμερον τὴν ἐπέτειον ἡμέραν, καθ' ἣν ἀνέδη ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ τρισέβαστος ἡμῶν Ἄναξ. Ἅπασα ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ εὐλογεῖ σήμερον μεθ' ἡμῶν τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὅστις ἤδη τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας πρὸ δέκα καὶ ὀκτὼ ἐτῶν ἐλάμπρυνε τὴν ἡμέραν τῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀναβάσεως αὐτοῦ διὰ τῆς ἱδρύσεως τοῦ πανεπιστημίου τούτου.

» Εἴθε ταχέως ὅμοιοι κατὰ τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν εὐγλωττίαν πρὸς τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους ἀναφανῶσιν ἄλλοι Δημοσθένεις ἢ Ἰσοκράτεις νὰ ἐξυμνήσωσιν ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου ἐπαξίως τὴν βασιλικὴν ταύτην πρᾶξιν! Εἴθε ταχέως ῥήτορες ἀληθεῖς, ὡς ἐκεῖνοι, ἀπαγγείλωσι κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην λόγον πανηγυρικὸν, ἄξιον τῷ ὄντι τοιαύτης ἑορτῆς!

» Ἡμεῖς εὐχόμεθα καὶ ἐλπίζομεν τοῦτο μετὰ πεποιθήσεως ἀδιστάκτου· καὶ ἐν τῇ ἐλπίδι ταύτῃ διαφυλάττομεν τὸ καθιερωθὲν ἤδη τοῦτο ἔθος ν' ἀπαγγέλληται, μετὰ τὴν πρὸς τὸν Ὕψιστον δοξολογίαν, λογίδριόν τι ὑπό τινος τῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τούτῳ καθηγητῶν κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην.

» Ὅθεν κἀγὼ, εὐπειθῶς ὑπακούων εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς ἀκαδημαϊκῆς Συγκλήτου νὰ φέρω σήμερον ἐνώπιον τῆς σεβαστῆς ταύτης ὁμηγύρεως τὸν λόγον, ἐξαιτοῦμαι ἐπὶ μικρὸν τὴν εὐμενῆ ὑμῶν προσοχήν.

» Φρονῶ δὲ ὅτι, ἂν ἀληθῶς ὀνομαζώμεθα ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων ἐκείνων, παρὰ τῶν ὁποίων ὅλα τὰ ἔθνη ἠρύσθησαν τὴν ἑαυτῶν παιδείαν, οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ τιμήσῃ ἡμᾶς μᾶλλον, πανηγυρίζοντας τὴν καθίδρυσιν τοῦ ἀνωτάτου τούτου παιδευτηρίου, ἢ ὁ λόγος περὶ αὐτῶν τούτων τῶν ἐθίμων καὶ τρόπων, δι' ὧν οἱ πρόγονοι ἡμῶν ἠδυνήθησαν νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν κολοφῶνα ἐκεῖνον τοῦ ὕψους, ὥστε καὶ μέχρι τῆς σήμερον μετὰ δισχιλίων ἐτῶν παρέλευσιν νὰ χρησιμεύωσιν ἀκόμη ὡς παράδειγμα εἰς τὰ σοφὰ καὶ πεπολιτισμένα ἔθνη

» Ἂν οἱ ἀρχαῖοι σχεδὸν ἐκ τοῦ μηδενὸς ἠδυνήθησαν νὰ φθάσωσιν ὅπου ἔφθασαν, οὐδεμιᾶς χρήζει ἀποδείξεως, ὅτι ὁ τρόπος τῆς ἀνατροφῆς καὶ παιδείας παρ' ἐκείνοις ἦτο ὁ μόνος κατάλληλος. Ἂν ἦναι ποτ' ἐλπὶς καὶ ἡμεῖς νὰ φθάσωμεν ὅπου ἔφθασαν ἐκεῖνοι, δίκαιον εἶναι νὰ μὴ ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι πρέπει τοὺς αὐτοὺς ἢ ὁμοίους τρόπους ἐκείνων νὰ μιμηθῶμεν· διότι καὶ ἡμεῖς ὅμοιοι ἐκείνων ἐπιθυμοῦμεν νὰ ὀνομαζώμεθα καὶ νὰ γίνωμεν.

» Εἰς οὐδὲν ἄλλο ἔθνος τῆς ἀρχαιότητος εὑρίσκομεν οὕτω φιλοσοφικῶς διατεταγμένα τὰ τῆς παιδεύσεως τῶν νέων, ἢ παρὰ τοῖς προγόνοις ἡμῶν· εἰς οὐδὲν ἄλλο ἔθνος εὑρίσκομεν ταῦτα καὶ οὕτως ἀκριβῶς καὶ ἐπιτυχῶς ἐφηρμοσμένα, ἢ ἐν ταῖς πολιτείαις αὐτῶν.

» Ἓν θεωροῦντες δικαίως οἱ ἀρχαῖοι τὸ τέλος ὅλης τῆς πολιτείας κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (1), καὶ πρεσβεύοντες, ὅτι οὐδεὶς τῶν πολιτῶν ἔπρεπε νὰ θεωρῇ ἑαυτὸν ἀνήκοντα εἰς ἑαυτὸν μόνον, ἀλλ' ὅτι ὅλοι ἀνῆκον εἰς τὴν πόλιν, ἑκάστου ὄντος μορίου τῆς πόλεως, ἀναγκαῖον ἐθεώρουν ὅτι, καθὼς πάντοτε ἡ ἐπιμέλεια ἑκάστου μορίου ἀποβλέπει εἰς τὴν τοῦ ὅλου ἐπιμέλειαν, οὕτω μία καὶ ἡ αὐτὴ ἔπρεπε νὰ ἦναι καὶ ἡ παιδεία πάντων· καὶ ἡ ἐπιμέλεια αὐτῆς διὰ τὸν αὐτὸν λόγον μὴ κατ' ἰδίαν γιγνομένη, ἀλλὰ κοινὴ, ὅπως μὴ δύνηται ἕκαστος νὰ διδάσκῃ τὰ τέκνα αὐτοῦ κατὰ τὸ δοκοῦν.

» Τελείαν δὲ παιδείαν ἀρετῆς κατὰ τὸν Πλάτωνα (2) ἡγοῦντο τὰ *γράμματα*, τὴν *μουσικὴν* καὶ τὴν *γυμναστικήν*.

» Βλέπομεν δηλαδὴ ὅτι, καθὼς ἀχώριστα τοῦ σώματος ἡμῶν εἶναι ἡ διάνοια καὶ ἡ ψυχὴ, οὕτως ἀδιαίρετος ἐφρόνουν καὶ οἱ ἀρχαῖοι ὅτι πρέπει νὰ ἦναι καὶ τῶν τριῶν τούτων ἡ ἐπιμέλεια κατὰ τὴν παιδείαν παντὸς πολίτου, καὶ τότε μόνον ὠνόμαζον αὐτὴν τελείαν. « Οὐ γὰρ ἱκανὸν ἡμῖν ἔδοξεν, ἔλεγε » κατὰ τὸν Λουκιανὸν ὁ Σόλων πρὸς τὸν Ἀνάχαρ- » σιν, τὸ μόνον φῦναι ὡς ἔφυ ἕκαστος, ἤτοι κατὰ » τὸ σῶμα ἢ κατὰ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ παιδεύσεως » καὶ μαθημάτων ἐπ' αὐτοὺς θεόμεθα, ὑφ' ὧν τά τε » εὐφυῶς διακείμενα βελτίω παρὰ πολὺ γίγνοιντο » ἄν, καὶ τὰ φαύλως ἔχοντα μετακοσμοῖτο πρὸς τὸ » βέλτιον (3) ».

» Ἐπειδὴ δὲ φανερὸν εἶναι, ὡς καὶ ὁ Ἀριστοτέλης λέγει (4), ὅτι ὁ ἄνθρωπος διδάσκεται διὰ τοῦ πα-

---

(1) Πολιτ. βιβλ. Η΄. κεφ. *α* § 2.
(2) Πλάτων ἐν Κλειτοφῶντι σελ. 407.
(3) Λουκιαν. περὶ γυμνασίων, κεφ. 20.
(4) Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. βιβλ. Η΄. κεφ. γ΄. § 2.

φαδείγματος πρότερον, ἢ διὰ τοῦ λόγου, καὶ παιδεύεται τὸ σῶμα πρότερον, ἢ τὴν διάνοιαν, δῆλον ὅτι καὶ οἱ ἀρχαῖοι διὰ τοῦτο πρῶτον παρέδιδον τοὺς παῖδας εἰς τὴν γυμναστικὴν καὶ παιδοτριβικὴν, καὶ ἔπειτα συγχρόνως καὶ ὁμοίως ἐπεμελοῦντο κατὰ τὴν παιδείαν αὐτῶν καὶ τῶν τριῶν τούτων τῆς τελείας παιδείας μερῶν· καὶ ἐν τῷ αὐτῷ μάλιστα χώρῳ συνήθως τοῦτο ἐγίνετο, ἐν τοῖς γυμνασίοις αὐτῶν καὶ τὸ σῶμα γυμναζομένων καὶ τὸν νοῦν. Κατὰ δὲ τὸν Ἀριστοτέλην τινὲς καὶ τέταρτόν τι εἰώθασι παιδεύειν τοὺς ἑαυτῶν παῖδας, τὴν γραφικὴν (1). Ὁ αὐτὸς δὲ ἀναφέρει ἡμῖν συντόμως, ἀλλ' ἀκριβῶς, τὸν λόγον δι' ὃν ἕκαστον τούτων ἐθεώρουν ἀναπόσπαστον τῶν λοιπῶν, λέγων (2)· « Τὴν μὲν γραμματικὴν καὶ γραφικὴν ὡς χρησίμους πρὸς τὸν βίον οὔσας καὶ πολυχρήστους εἰώθασι παιδεύειν· τὴν δὲ γυμναστικὴν, ὡς συντείνουσαν πρὸς ἀνδρείαν· τὴν δὲ μουσικὴν (περὶ τῆς ὁποίας ἴσως, λέγει, ἤθελέ τις ἀποροῦσει μὴ ἆρα δὲν εἶναι περιττὴ), ἔταζαν οἱ ἀρχαῖοι εἰς τὴν παιδείαν, οὐχὶ ὡς ἀναγκαίαν· οὐδὲν γὰρ ἔχει τοιοῦτον, οὐδ' ὡς χρήσιμον, ὥσπερ τὰ γράμματα πρὸς χρηματισμὸν καὶ πρὸς οἰκονομίαν καὶ πρὸς μάθησιν καὶ πρὸς πολιτικὰς πράξεις πολλάς, οὐδ' αὖ καθάπερ τὴν γυμναστικὴν πρὸς ὑγείαν καὶ ἀλκὴν, οὐδ' ἡδονῆς μόνης χάριν (καθὼς οἱ πλεῖστοι μετέχουσιν αὐτῆς τὴν σήμερον), ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἐν τῇ σχολῇ διαγωγὴν· διότι ἡ φύσις αὐτὴ, λέγει, ζητεῖ, ὥστε οἱ νέοι οὐ μόνον ν' ἀσχολῶνται ὀρθῶς, ἀλλὰ, καὶ ὅταν σχολάζωσι, νὰ δύνανται καλῶς νὰ σχολάζωσι ». Μεγίστην δὲ μάλιστα δίδει ἀξίαν εἰς τὸν τελευταῖον τοῦτον σκοπὸν τῆς μουσικῆς· διότι κατ' αὐτὸν πρέπει νὰ φροντίζωμεν καὶ κατὰ τὰς ἀναπαύσεις τῶν νέων, αἵτινες εἶναι ἀναποφευκτοι, καθὼς ἐν γένει εἰς τὸν ἄνθρωπον ὁ ὕπνος, νὰ δύνανται, ἀναπαυόμενοι, καλῶς νὰ σχολάζωσιν. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου ὡς ἡ γυμναστικὴ, λέγει, παρασκευάζει τὸ σῶμα ποιόν τι, οὕτω καὶ ἡ μουσικὴ δύναται τὸ ἦθος ποιεῖν ποιόν τι, καὶ δύναται νὰ συνεθίζῃ τοὺς παῖδας νὰ χαίρωσιν ὀρθῶς (3).

» Οὕτω λοιπὸν οἱ ἀρχαῖοι περὶ μὲν τοῦ σώματος ἐφρόντιζον διὰ τῆς γυμναστικῆς, περὶ δὲ τῆς διανοίας διὰ τῶν γραμμάτων, περὶ δὲ τῆς ψυχῆς διὰ τῆς μουσικῆς· διότι, ὡς λέγει καὶ ὁ Πλούταρχος (4), τῶν νέων τὰς ψυχὰς ᾤοντο δεῖν διὰ μουσικῆς πλάττειν τε καὶ ῥυθμίζειν ἐπὶ τὸ εὔσχημον· ὁ δὲ Πολύβιος τοσαύτην θεωρεῖ τὴν δύναμιν τῆς μουσικῆς πρὸς ἡμέρωσιν καὶ διόρθωσιν τῶν ἠθῶν, ὥστε ἀποδίδει τῶν Ἀρκάδων τὴν ἡμερότητα καὶ φιλανθρωπίαν εἰς τὴν παιδιόθεν περὶ τὴν μουσικὴν ἐξαίρετον αὐτῶν σπουδὴν ὅλων, πλὴν μιᾶς ἀρκαδικῆς πόλεως τῶν Κυναιθέων· καὶ τῆς θηριωδίας μάλιστα τούτων αἰτίαν λέγει, ὅτι κατεφρόνησαν ὁλοσχερῶς τὴν μουσικὴν (5).

(1) Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. βιβλ. Η'. κεφ. 6'. § 3.
(2) Αὐτόθι, βιβλ. Η'. κεφ. 6'. § 3. § 6.
(3) Αὐτόθι, βιβλ. Η'. κεφ. δ'. § 4.
(4) Πλούταρχ. Περὶ μουσικῆς, § 26.
(5) « Ἄξιον, βραχὺ διεκπορῆσαι περὶ τῆς Κυναιθέων ἀγριότητος· πῶς ὄντες ὁμολογουμένως Ἀρκάδες, τοσοῦτο κατ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς διήνεγκαν τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ὠμότητι καὶ παρανομίᾳ ; Δοκοῦσι δέ μοι, διότι τὰ καλῶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐπινενοημένα, καὶ φυσικῶς συντεθεωρημένα περὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν Ἀρκαδίαν, ταῦτα δὴ πρῶτοι καὶ μόνοι τῶν Ἀρκάδων ἐγκατέλιπον. Μουσικὴν γὰρ, τήν γε ἀληθῶς μουσικὴν, πᾶσι μὲν ἀνθρώποις ὄφελος ἀσκεῖν, Ἀρκασι δε καὶ ἀναγκαῖον . . . διότι σχεδὸν παρὰ μόνοις Ἀρκάσι πρῶτον μὲν οἱ παῖδες ἐκ νηπίων ᾄδειν ἐθίζονται κατὰ νόμους τοὺς ὕμνους καὶ παιᾶνας . . . καὶ τῶν μὲν ἄλλων μαθημάτων ἀρνηθῆναί τι μὴ γινώσκειν, οὐδὲ οἴσχρον ἡγοῦνται· τήνγε μὴν ᾠδὴν οὔτ' ἀρνηθῆναι δύνανται, διὰ τὸ κατ' ἀνάγκην πάντας μανθάνειν. Βουλόμενοι δὲ μαλάττειν καὶ κιρᾶν τὸ τῆς φύσεως αὐθαδὲς καὶ σκληρὸν, τά τε προειρημένα πάντα παρεισήγαγον . . . ὧν Κυναιθεῖς ὀλιγωρήσαντες . . . τέλος ἀπεθηριώθησαν οὕτως ὥστε . . . κτλ. Ἔτι δὲ καὶ Κυναιθέων ἕνεκα ταῦτα εἰρήσθω· ἵν' ἄν ποτ' αὐτοῖς ὁ Θεὸς εὐ δῷ, τραπέντες πρὸς παιδείαν, ἡμερώσειαν αὐτοὺς, καὶ μάλιστα ταύτης πρὸς μουσικὴν οὕτω γὰρ μόνως ἂν λήξαιεν τῆς τότε περὶ αὐτοὺς γενομένης ἀγριότητος ». Πολύβ. Ἱστορ. Δ', κεφ. 20 καὶ 21.

» Εἰς ταῦτα συμφωνοῦσι καὶ οἱ νεώτεροι παιδαγωγοί, ἅπαντες μαρτυροῦντες περὶ τῆς μουσικῆς, ὅτι πολλάκις παρετήρησαν εἰς νεαρὰ παιδία πόσον ἐξαιρέτως αὕτη χρησιμεύει νὰ ἡμερόνῃ τὰ πάθη, νὰ εὐφραίνῃ πρεπωδέστερον τὴν καρδίαν, καὶ νὰ μαλακύνῃ τὴν σκληρότητα τῆς φύσεως, μάλιστα δὲ τῶν παιδίων ἐκείνων, ὅσα ἐφοίτων εἰς τὰ σχολεῖα αὐτῶν ἀπὸ τῆς πενεστάτης τάξεως.

» Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἀοίδιμος Κοραῆς, ὁ ἐκ βάθους καρδίας ποθῶν τὴν ἀναγέννησιν τῆς πατρίδος ἡμῶν κατὰ τὰ ὑπὸ τῶν προγόνων ἡμῶν παραδεδομένα, εἰς τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐπιχειρήσας τὴν ἔκδοσιν τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ ἐκ τῶν χωρίων τούτου, καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνησθέντων τοῦ Πλουτάρχου, καὶ ἐκ τοῦ Πολυβίου καὶ ἐκ διαφόρων νεωτέρων μαρτυριῶν μετὰ τῆς εἰς αὐτὸν μόνον ἰδίας πειθοῦς καὶ πατρικῆς στοργῆς ἐζήτησε νὰ ἐμπνεύσῃ καὶ νὰ συστήσῃ εἰς ἡμᾶς τὴν ἐπιμέλειαν τῆς μουσικῆς καὶ τὴν διάδοσιν αὐτῆς εἰς τὸν λαόν, ὡς ἀνάγκην ἀπαραίτητον, δι' ἧς νὰ διαπλασθῶσι τὰ ἤθη τοῦ λαοῦ ἐπὶ τὸ ἡμερώτερον.

Εὔκολον εἰς ἡμᾶς ἐκτὸς τούτων ἤθελεν εἶσθαι νὰ συλλέξωμεν καὶ πολλῶν σοφῶν ἰατρῶν μαρτυρίας περὶ τῆς θαυμασίας ἐνεργείας τῆς μουσικῆς ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἐξ ἀπείρων παρατηρήσεων αὐτῶν ἐπὶ νοσούντων. Ἀλλὰ σκοπὸς ἡμῶν εἶναι σήμερον κυρίως εἰς τὸ περὶ τῆς ὠφελείας καὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ τρίτου τῶν κατὰ τοὺς ἀρχαίους τριῶν μερῶν τῆς τελείας παιδείας νὰ περιορισθῶμεν. εἰς τὸ περὶ τῆς γυμναστικῆς, τῆς οὕτω παρ' ἡμῖν ἠμελημένης εἰς ἑκάτερον τὸ φῦλον· διότι, ἐάν ποτε ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἐξ ἀναποφεύκτου ἀνάγκης ὀφείλομεν ἐπί τινα χρόνον νὰ στερηθῶμεν τοῦ ἑνὸς, ἴσως μικρότερα δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ ζημία ἡ ἐκ τῆς πρὸς καιρὸν στερήσεως τῆς μουσικῆς. Τοσούτῳ δὲ μᾶλλον εἰς τὸ περὶ τῆς γυμναστικῆς ἰδίως τρέπομεν τὸν λόγον, διότι αὕτη καὶ ἀληθῶς εἶναι καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις πάντοτ' ἐθεωρεῖτο οὐ μόνον ὡς μέρος πολύτιμον καὶ ἀναπόσπαστον τῆς τελείας παιδείας τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ ὡς μέρος τῆς ἰατρικῆς αὐτῆς. Ὅλοι ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Ἱπποκράτους οἱ ἀρχαῖοι ἰατροὶ ὥριζον κατὰ τὸν Γαληνόν· « Τὴν ἰατρικὴν τέχνην » εἶναι θεραπευτικὴν μὲν νοσούντων, φυλακτικὴν δὲ » ὑγιαινόντων (1)· τῆς δ' ὑγιεινῆς τέχνης μέρος » ἔλεγον τὴν γυμναστικήν » (2). Τὸν αὐτὸν δὲ ἀκριβῶς καὶ τὴν σήμερον παραδεχόμεθα ἅπαντες ὁρισμὸν τῆς ἰατρικῆς, τοῦτέστιν ὡς τέχνης, σκοπὸν ἐχούσης οὐ μόνον νὰ θεραπεύῃ τὰ νοσήματα, ἀλλὰ καὶ νὰ προφυλάττῃ ἀπὸ νόσων τὸν ἄνθρωπον.

» Καὶ περὶ μὲν τῆς καθόλου ἰατρικῆς οὐδεὶς βεβαίως θέλει ἀρνηθῇ, ὅτι καὶ εἰς αὐτὴν, ὡς καὶ εἰς ὅλας τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας μεγάλαι ἐγένοντο πρόοδοι διὰ τῶν ἀκαμάτων κόπων τοσούτων σοφῶν ἀνδρῶν ἐκ τοσούτων ἐθνῶν καὶ ἀπὸ τοσούτων αἰώνων· ἰδίως δὲ μάλιστα οὐδεὶς ν' ἀρνηθῇ δύναται ὅτι ἐκ τῆς ἰατρικῆς προήχθη ἡ θεραπευτικὴ, ἥτις οὐσιωδῶς ἤδη διαφέρει τῆς κατὰ τὸν Ἱπποκράτην, ἐπαισθητῶς τελειοποιηθεῖσα διὰ τῆς εὐκολωτέρας καὶ τελειοτέρας σήμερον κατασταθείσης διαγνωστικῆς τῶν νοσημάτων, καὶ διὰ τῆς ἀνακαλύψεως οὐκ ὀλίγων πολυτίμων φαρμάκων, καὶ τῆς ἀκριβεστέρας γνώσεως περὶ τῆς ἐνεργείας αὐτῶν, καὶ διὰ τῆς ἐφευρέσεως τελευταῖον τοσούτων χειρουργικῶν ἐργαλείων καὶ βοηθημάτων. Ἀλλ' ἀναλόγως δὲν δυναμεθα νὰ διισχυρισθῶμεν ταῦτα καὶ περὶ τοῦ ἑτέρου μέρους τῆς προφυλακτικῆς ἢ ὑγιεινῆς. Ἐὰν μάλιστα ἐξετάσωμεν τὴν ἐφαρμογὴν τῶν κανόνων αὐτῆς, παραβάλλοντες τὰ ἔθιμα καὶ τοὺς νόμους τῶν ἀρχαίων, ὡς πρὸς τὸ οὐσιωδέστατον τοῦτο μέρος τῆς ἡμετέρας ἐπιστήμης, πρὸς τὸν σήμερον βίον ἡμῶν καὶ μάλιστα ἐν ταῖς πόλεσι, τοσαύτην θέλομεν εὑρεῖ διαφορὰν, ὥστε, ἄν τις τῶν ἀρχαίων ἦτο δυνατὸν νὰ ἴδῃ ἡμᾶς σήμερον, ἤθελε βεβαίως θαυμάσει διὰ τὴν οὕτως ἀσυγχώρητον ἡμῶν ἀμέλειαν περὶ τὴν παρ' ἐκείνοις τοσούτων κόπων καὶ φροντίδων ἀξίαν κρινομένην ἀνατροφὴν τοῦ ἀνθρώπου.

» Ἡμεῖς μὲν ὡς τὸ κυριώτερον μέρος τῆς ἀνατροφῆς παντὸς νέου θεωροῦμεν τὴν μάθησιν τῶν γραμμάτων· ἐκεῖνοι δ' ἐθεώρουν ἀχώριστον τὴν παιδείαν τοῦ νοὸς ἀπὸ τῆς τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, ἢ ἐν ἀνάγκῃ καὶ προετίμων τῆς πρώτης τὴν τῶν ἑτέρων δύο· διότι βεβαίως κατὰ τί ὠφελεῖ ἑαυτὸν ἢ τὴν πατρίδα ὁ τὴν προτεραίαν μὲν μάλις τὰ πάντα ἐκμεμαθηκὼς καὶ καθ' ἅπαντα ἀριστεύσας νεανίας, τὴν δ' ὑστεραίαν ἤδη ἐκφερόμενος, πρὸς πλείονα ἔτι τῶν γονέων καὶ φίλων αὐτοῦ θλῖψιν, θέαμα παριστῶν ἀληθῶς σπαραξικάρδιον εἰς τὴν πόλιν, καὶ οὐδόλως παρ' ἡμῖν σπάνιον ;

» Ἡμεῖς μὲν τὰ γράμματα ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἔχοντες, καὶ ταῦτα μὲν ποθοῦντες, ἐγκλείομεν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ τὰ τέκνα ἡμῶν, ἔτι ἁπαλὰ ἔχοντα τὰ σώματα καὶ ὅλως ἀσυμπαγῆ, ἀπὸ πρωΐας ἐν οἴκοις χαμηλοῖς, ὅσον ἔνεστι μᾶλλον πρὸς τοῖς κέντροις τῶν πόλεων κειμένοις, καὶ σχετικῶς τῷ πλήθει τῶν εἰς αὐτοὺς φοιτώντων παίδων καὶ φωτὸς καὶ ἀέρος ἱκανοῦ στερουμένοις· ζημίαν σχεδὸν νομίζοντες ὅτι ἐπιφέρομεν εἰς τὴν πρόοδον αὐτῶν, ἂν μόλις ἐπιτρέψωμεν αὐτοῖς, ἀντὶ ὅλης τῆς βλάβης τῆς γιγνομένης περὶ τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος αὐτῶν, βραχύ τινα μόνον καὶ βήματι μικρῷ γιγνόμενον περίπατον. Οἱ δὲ ἀρχαῖοι, προνοοῦντες, ὅπως οἱ πολῖται ἀγαθοὶ μὲν τὰς ψυχὰς, ἰσχυροὶ δὲ τὰ σώματα γίγνοιντο (1), ἅμ' ἀπὸ τῶν τιτθῶν καὶ τῶν παιδαγωγῶν ἔπεμπον τοὺς ἑαυτῶν παῖδας εἰς τὰ γυμνάσια, ἔνθα τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας ἐνδιέτριβον εἴτ' ἐν ὑπαίθρῳ, εἴτ' ἐν στοαῖς (αἵτινες τοσοῦτον κατάλληλοι φαίνονται πρὸς τὸ ἡμέτερον κλίμα), τό τε σῶμα καὶ τὸν νοῦν ἅμα ἀσκούμενοι γυμνασίοις καὶ μαθήμασιν.

» Ἡμεῖς μὲν διὰ τῆς ἐπὶ πολλὰς ὥρας στερήσεως καθαροῦ ἀέρος, καὶ τῆς μακρᾶς ἐπὶ τῶν θρανίων προσηλώσεως, καὶ τῆς κακῆς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ κεκυφυίας τοῦ σώματος στάσεως πρὸς τὸ γράφειν ἐν τοῖς σχολείοις, καὶ τῆς πολλῆς ἅμα καὶ ἀκαίρου κοπώσεως τοῦ ἐγκεφάλου, τοῦ κατὰ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν τοσοῦτον εὐπαθοῦς ὄντος, μεταπλάττομεν τοὺς παῖδας ἡμῶν ἢ εἰς πολυσαρκίαν ἀργὸν καὶ λευκὴν, ὡς λέγει καὶ ὁ Λουκιανὸς (2), ἢ εἰς ἀσαρκίαν μετὰ ὠχρότητος, οἷα γυναικῶν σώματα ὑπὸ σκιᾷ μεμαρασμένα, τρέμοντα, ἱδρῶτί τε εὐθὺς πολλῷ ῥεόμενα καὶ αἰσθαινόντα », καὶ φθείρομεν αὐτῶν ἢ τὸν νοῦν ἢ τὸ στῆθος ἢ καὶ ὅλον τὸ σῶμα, καὶ οὕτω βαθμηδὸν καὶ ἀνεπαισθήτως, ἁπάσης τῆς ἐν ταῖς πόλεσιν ἡμῶν κοινωνίας καταῤῥεούσης, ἀποροῦμεν διὰ τὸ πλῆθος τῶν νοσημάτων καὶ τὴν ἐκφαύλισιν τῆς ἡμετέρας φυλῆς ! Οἱ δὲ πρόγονοι ἡμῶν τῇ γυμναστικῇ τὰ σώματα τῶν παίδων διαπονοῦντες (3), « παρεσκευάζον αὐτοὺς ὑπερύθρους, εἰς τὸ μελάντερον ὑπὸ τοῦ ἡλίου κεχρωσμένους καὶ ἀῤῥενωπούς, πολὺ τὸ ἔμψυχον καὶ θερμὸν καὶ ἀνδρῶδες » ἐπιφαίνοντας, τοσαύτης εὐεξίας ἀπολαύοντας, οὔτε » ῥικνοὺς καὶ κατεσκληκότας, οὔτε περιπληθεῖς ἐς » βάρος, ἀλλ' εἰς τὸ σύμμετρον περιγεγραμμένους, » τὸ μὲν ἀχρεῖον τῶν σαρκῶν καὶ περιττὸν τοῖς ἱδρῶσιν ἐξαναλωκότας· ὃ δὲ ἰσχὺν καὶ τόνον παρεῖχεν, ἀμιγὲς τοῦ φαύλου περιλελειμμένον, ἐῤῥωμένως φυλάττοντας ».

» Ἀλλ' ἂν καὶ ἐπὶ τὴν εἰς τὰ γράμματα αὐτὰ ἐπίδοσιν ἔλθωμεν, οὔτε τῇ θεωρίᾳ οὔτε τῇ πείρᾳ ἀποδεικνύεται, ὅτι μείζων ἡ ἐκ τῆς μονομεροῦς ταύτης τοῦ ἐγκεφάλου ἐνασχολήσεως πρόοδος. ἀλλ' ὅλως τἀναπαλιν καταφαίνεται, ὅτι μόνη ἡ ὁμοία ἑκάστου μορίου ἀνάπτυξις τελειοτέραν τὴν τοῦ ὅλου ἀνθρώπου καθίστησιν ἀνάπτυξιν, νοεράν τε καὶ σωματικήν.

» Ἐὰν δ' ἐπὶ βραχύ τι ἀκόμη συγκρίνωμεν τὴν πολιτείαν ἡμῶν πρὸς τὴν τῶν ἀρχαίων, βλέπομεν ἐντὸς τῶν πόλεων τὴν σήμερον μὲν νοσοκομεῖα, πλήθοντα ἀσθενῶν· τότε δὲ, παλαίστρας καὶ γυμνάσια, γέμοντα ἀνδρῶν εὐρώστων καὶ γερόντων σοφῶν. Ἡμεῖς

(1) Γαλ. Περὶ ἰατρ. καὶ γυμναστ. κεφ. Ε'. ἔκδ. Kühn. Τόμ. V, σελ. 840.
(2) Αὐτ. κεφ. ΛΕ' Τόμ. V, σελ. 872.

(1) Λουκιαν. περὶ γυμνασίων, κεφ. 20.
(2) Αὐτόθι, κεφ. 25. (3) Αὐτόθι.

μὲν νοσήσαντας ζητοῦμεν νὰ θεραπεύσωμεν τοὺς συμπολίτας ἡμῶν· ἐκεῖνοι δ' ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας διενοοῦντο νὰ καταστήσωσιν αὐτοὺς ὅσον ἔνεστιν ἧττον εὐπαθεῖς δι' ὅλου τοῦ βίου. Ἡμεῖς μὲν ἐπαιρόμεθα διὰ τὰς μετὰ τοσούτων θυσιῶν καὶ διὰ τοσούτων αἰώνων κατορθωθείσας προόδους τῆς θεραπευτικῆς· ἐκεῖνοι δ' ἐκαυχῶντο διὰ τὴν τελειότητα τῆς ἀπὸ τῶν νοσημάτων προφυλακτικῆς αὐτῶν ἰατρικῆς. Ὅτι δὲ διὰ τοῦ τρόπου ἐκείνων καὶ τὰ νοσήματα παρ' αὐτοῖς πολλῷ ἦσαν σπανιώτερα, καὶ τὰ πλεῖστα αὐτῶν διὰ τὴν εὐρωστίαν τοῦ νοσοῦντος εὐθεραπευτότερα, οὐδεμιᾶς ἔχεται ἀμφιβολίας.

» Ἀλλὰ καὶ ἕτερόν τι ἴσως καλὸν εἶναι ἐνταῦθα, τυχούσης τῆς εὐκαιρίας, νὰ μὴ ἀποσιωπήσωμεν· ὅτι ἡμεῖς μὲν τὰ νοσοκομεῖα ταῦτα οἰκοδομοῦμεν ἐντὸς τῶν πόλεων, ἐκεῖνοι δὲ τοὐναντίον ἀνήγειρον τὰ ἰατρεῖα αὐτῶν ἔξω τῶν πόλεων (1), εἰς τόπους (2) ὅσον ἔνεστι μᾶλλον καθαροὺς καὶ ὑψηλούς, εἰς τόπους τερπνοὺς καὶ εὐαέρους· ὅπερ βεβαίως οὐ μικρὸν συνεπέλει πρὸς τὰς θεραπείας.

» Οὕτως οὖν οἱ ἀρχαῖοι δικαίως τὴν γυμναστικὴν ἔλεγον μέρος τῆς ὑγιεινῆς· καὶ πράγματι τοιαύτην καθίστων αὐτήν. Ὅθεν καὶ τῆς γυμναστικῆς ταύτης πατέρας καὶ ἱδρυτὰς ἐθεώρουν τὸν Ἱπποκράτην αὐτὸν καὶ Διοκλέα καὶ Πραξαγόραν καὶ Φιλότιμον καὶ Ἐρασίστρατον καὶ Ἡρόφιλον καὶ τοὺς ἄλλους, ὅσοι τὴν ὅλην περὶ τὸ σῶμα τέχνην ἐξέμαθον (1).

» Τοσοῦτον δ' ἀναγκαία ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν προγόνων ἡμῶν ἡ γυμναστικὴ εἴς τε τοὺς παῖδας καὶ τοὺς ἐφήβους καὶ τοὺς ἄνδρας, πολλαχοῦ δὲ καὶ εἰς τὰς νέας, ὥστε ἑκάστη ἑλληνικὴ πόλις εἶχε τοὐλάχιστον ἕν, πολλαὶ δὲ πλείονα τοῦ ἑνός, καὶ τῶν ἐπισημοτέρων τινὲς πολλὰ καὶ λαμπρῶς κεκοσμημένα γυμνάσια, ὅπου ἐσύγναζον καὶ οἱ σοφοὶ καὶ οἱ ῥήτορες συνήθως ἐδίδασκον. Πόσον δὲ ἀπαραίτητον πρὸς τὴν ὕπαρξιν πάσης πόλεως ἐθεωρεῖτο τὸ γυμνάσιον, φαίνεται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Παυσανίας (2) ἀμφιβάλλει ἂν ἡ πρότερον μὲν ἀκμάσασα πόλις τῶν Πανοπέων ἡ ἐν Φωκίδι, κατὰ τοὺς χρόνους δ' αὐτοῦ ἤδη ἐν μεγάλῃ παρακμῇ, ἠδύνατο ἀκόμη νὰ ὀνομασθῇ πόλις, οὔτε γυμνάσιον ἔχουσα, οὔτε θέατρον, οὔτ' ἀγοράν.

» Τοῦ παρόντος καιροῦ δὲν εἶναι νὰ ἐξετάσωμεν τὰ διάφορα ἐν τοῖς γυμνασίοις τῶν ἀρχαίων εἴδη τῶν ἀσκήσεων, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ σκοποῦ ἡμῶν, πραγματευόμενοι περὶ τῆς γυμναστικῆς, ν' ἀναφέρωμεν περὶ τῆς ἀθλητικῆς τῶν ἀρχαίων ἄλλο, ἢ ὅτι κατὰ μικρὸν ἐκείνη περιέπεσεν εἰς αὐτὴν τὴν καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἰατρῶν κατακρινομένην καὶ κακοτεχνίαν ὀνομαζομένην (3). Κύριος ἡμῶν σκοπὸς εἶναι νὰ καταδείξωμεν ἁπλῶς ὑπό τε τὴν παιδαγωγικὴν καὶ τὴν ἰατρικὴν ἔποψιν, ὡς ἰατροί, τὴν ἀνάγκην τῆς ὄντως γυμναστικῆς καὶ ὡς οὐσιώδους μέρους τῆς τελείας παιδείας παντὸς πολίτου, καὶ ὡς οὐσιώδους μέρους τῆς ὑγιεινῆς· διότι, ὡς λέγει καὶ ὁ Ἱπποκράτης (4), « οὐ » δύναται ἐσθίων ἄνθρωπος ὑγιαίνειν, ἢν μὴ καὶ πονέῃ ».

» Αὕτη οὖν, κατὰ τοὺς ἀρχαίους, ἐὰν συγκεφαλαιώσωμεν τὰ παρ' αὐτοῖς, [τριπλοῦν τινα εἶχε σκοπόν, καὶ τριπλοῦν ἔφερε τοῖς νέοις ὄφελος.

» α'. Εὐεκτότερα, εὐρωστότερα, ἀλκιμώτερα καὶ εὐκινητότερα ἀπειργάζετο τὰ σώματα, παρασκευάζουσα τοὺς πολίτας πρὸς ἀνδρείαν καὶ γενναιότητα, ὥστε ῥωμαλεώτεροι τὸ σῶμα γιγνόμενοι, καὶ ἀφοβώτερον νὰ πολεμῶσι πρὸς τοὺς ἐχθροὺς, καὶ εὐκολώτερον νὰ ὑποφέρωσι τοὺς κινδύνους, καὶ μακρότερον νὰ καρτερῶσιν εἰς τοὺς πόνους.

» β'. Εὐτονώτερα καὶ ῥωμαλεώτερα ἀπειργάζετο « τὰ σώματα, ἐθίζουσα πρὸς τὸν ἀέρα (1), συνοικεῖ- » οῦσα ταῖς ὥραις ἑκάσταις, ὡς μήτε θάλπος δυσχε- ραίνειν, μήτε πρὸς κρύος ἀπαγορεύειν »· ὅθεν διαπονούμενα, δυσπαλέστερα καὶ καρτερώτερα ἐγίνοντο πρὸς πᾶσαν αἰτίαν νόσου. Ἑπομένως παρεσκεύαζε τοὺς πολίτας νὰ ἀντέχωσι μὲν πρὸς τὰς αἰτίας, ἐξ ὧν βλάπτεται ἡ ὑγεία τοῦ ἀνθρώπου, ν' ἀντέχωσι δὲ καὶ πρὸς τὰς νόσους, ἧττον καταβαλλόμενοι ὑπ' αὐτῶν, ἢ τὰ σώματα τὰ μὴ ἐζησκηκότα, καὶ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ εὐκολώτερον καὶ ταχύτερον θεραπευόμενα καὶ τελειότερον αὖθις ἀνορρωννύμενα. Καὶ διὰ τοῦτο λέγει ὁ Λουκιανός (2)· « Ὑγιαίνειν » τε ἀνάγκη καὶ ἐπιμήκιστον διαρκεῖν ἐν τοῖς κα- » μάτοις, καὶ ὀλιγάκις ἂν ὁ τοιοῦτος ἀσθενῶν φανείη. » Οὐ τοίνυν οὐδὲ νόσος οὐδὲ κάματος εἰς τοιοῦτο » σῶμα ἐμπεσόντα, ῥᾳδίως ἐλέγξειεν ἄν, οὐδ' ἐπι- » κρατήσειεν εὐμαρῶς· τὰ ἔνδοθεν γὰρ εὖ παρε- » σκευάσται αὐτῷ, καὶ τὰ ἔξω μάλα καρτερῶς πέ- » φρακται πρὸς αὐτά, ὡς μὴ παριέναι εἰς τὸ εἴσω, » μηδὲ παραδέχεσθαι μήτε ἥλιον αὐτόν, μήτε κρύος » ἐπὶ λύμῃ τοῦ σώματος ». Πρὸς μαρτυρίαν δὲ τῶν λόγων αὐτοῦ τούτων ὁ Λουκιανὸς παριστᾷ τὸν Ἀνάχαρσιν νέον ἔτι τὴν ἡλικίαν κατὰ τὸν διάλογον αὐτοῦ μετὰ τοῦ γηραιοῦ ἤδη Σόλωνος, φεύγοντα τὸν ἥλιον καὶ ζητοῦντα νὰ καλύψῃ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ εὐλαβῶς διὰ πίλου, καὶ παρακαλοῦντα τὸν Σόλωνα νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν σκιάν, ἐν ᾧ ὁ Σόλων, γέρων ἤδη καὶ φαλακρὸς τὴν κεφαλήν, πάντη ἀδιάφορος ἵστατο πρὸς τὸν κατὰ κεφαλῆς αὐτοῦ πίπτοντα καὶ ἐπιφλέγοντα ἥλιον.

» Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν δύο τούτων κυρίων ὠφελημάτων τῆς γυμναστικῆς, « τοῦ θυμοειδεῖς τε παρασκευάζειν » τοὺς νέους εἰς τοὺς κινδύνους, καὶ τοῦ ἐθίζειν αὐ- » τοὺς τῶν σωμάτων ἀφειδεῖν, καὶ προσέτι ἐρρῶσθαι » καρτεροὺς εἶναι (3),

» γ'. Ἕτερόν τι τρίτον καὶ μέγιστον ὠφέλημα ἐπορίζοντο ἐκ τῆς γυμναστικῆς· ὅτι (4) ἐν εἰρήνῃ οἱ νέοι αὐτῶν περὶ οὐδὲν τῶν αἰσχρῶν ἐφιλοτιμοῦντο, οὐδ' ὑπ' ἀργίας ἐς ὕβριν ἐτρέποντο, ἀλλὰ περὶ τὰ γυμνάσια διατρίβοντες καὶ ἄσχολοι ὄντες ἐν αὐτοῖς ἀπηλλάττοντο τῶν κινδύνων νὰ περιπίπτωσιν εἰς ἄλλα φθοροποιὰ τῶν ἠθῶν καὶ τῆς ὑγείας αὐτῶν ἔργα, ὅσα ἡ ὀκνηρία καὶ ἡ μαλθακότης ἐφευρίσκει. Δηλονότι, ὡς καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἔλεγεν περὶ τῆς μουσικῆς, ἡ γυμναστικὴ παρεῖχεν αὐτοῖς, ἐκτὸς τῶν λοιπῶν ὅλων, καὶ τὴν εὐκαιρίαν καλῶς νὰ σχολάζωσιν.

» Ἀλλὰ πρὸς τούτοις καὶ ἕτερα πολλὰ καὶ ἧττον μεγάλα προσεγίγνοντο αὐτοῖς ἐκ τῶν κοινῶν τούτων ἐν τοῖς γυμνασίοις ἀγώνων τῶν νέων καλά. Ὁ ἁπλούστατος ἢ καὶ πενιχρὸς ἐκεῖνος ἐκ πίτυος ἢ κοτίνου ἢ σελίνων στέφανος, ἐφ' ὃν ἦγον αἱ ἀσκήσεις αὗται καὶ οἱ πόνοι, ἐνήργει θαυμασίως ἐπὶ τὰς ψυχὰς τῶν νέων, διεγείρων ἐν αὐτοῖς τὸν ζῆλον καὶ τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὸν πρὸς τὴν δόξαν πόθον καὶ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἐπαινεθῶσι καὶ νὰ θαυμασθῶσιν ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν (1), καὶ αὐτὴν τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην ἀναφλέγων· « ταῦτα πάντα τῷ » στεφάνῳ ἐκείνῳ συμπέπλεκται, λέγει ὁ Σόλων » πρὸς τὸν Ἀνάχαρσιν, καὶ ἐκ τοῦ ἀγῶνος ἐκείνου » περιγίγνεται, ὥστε ἐκ τούτου μεῖζόν τι ἀπά- » σῃ τῇ πόλει ἀγαθὸν καὶ αὐτοῖς ἐκείνοις προσκτώμεθα » (2).

» Ἔπειτα δ' ἐκ τῶν μικρῶν τούτων ἐν τοῖς γυμνασίοις ἀγώνων ἐγεννήθησαν οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι κατὰ τὸν ἰσθμὸν καὶ τὴν Ὀλυμπίαν καὶ τὴν Νεμέαν, οἵτινες ἐχρησίμευον ὡς δεσμὸς ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν, καὶ εἰς τοὺς ὁποίους ἀπανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος συνέῤῥεον, ἵνα δοξασθῶσι καὶ σοφοὶ καὶ τεχνῖται, καὶ ἅπαντες οἱ ὅ,τι δήποτε καλὸν ἔχοντες νὰ ἐπιδείξωσιν· ὁμοίως ὡς καὶ τὴν σήμερον ἀπανταχόθεν τῆς γῆς συῤῥέουσιν εἰς τὰς πρωτευούσας τῆς Ἀγγλίας ἢ τῆς Γαλλίας κατὰ τὰς παγκοσμίους τῶν ἐθνῶν τούτων ἐκθέσεις, τὰς πρὸς δόξαν αὐτῶν καὶ κοινὸν ὄφελος πρό τινων ἐτῶν συστηθείσας· καὶ τὰς ὁποίας δικαίως τις δύναται ν' ἀποδώσῃ εἰς τὴν μίμησιν τοῦ ἀρχαίου τούτου τῶν προγόνων ἡμῶν παραδείγματος. Εἰς ποῖον λοιπὸν ἄλλο ἔθνος παρὰ τὸ ἑλληνικὸν εὑρίσκομεν τοιαύτην ἀληθῆ γνῶσιν τῆς καρδίας καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου!

» Ἂν δὲ τοιαύτη τις κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἡ γυμναστικὴ, τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα ἔφερε πλεονεκτήματα εἰς τὰς πολιτείας, παιδαγωγικὴ οὖσα καὶ προφυλακτικὴ νοσημάτων παρ' αὐτοῖς γιγνομένη, πόσῳ ἀναγκαιοτέρα παρ' ἡμῖν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἤδη πάντῃ ἐζησθενηκόσι τὰ σώματα; Ἀλλὰ καὶ ἕτερος μέγας λόγος τῆς ἀνάγκης αὐτῆς ὑπάρχει τὴν σήμερον, ὁ ἑξῆς· ὅτι διὰ τῶν προόδων τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης ἡ γυμναστικὴ τανῦν οὐ μόνον προφυλακτικὴ νοσημάτων εἶναι, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τούτων θεραπευτικὴν δύναται νὰ ἐφαρμόζηται πολλάκις μετ' ἐπιτυχίας.

» Πρό τινων ἐτῶν ἐν Στοκόλμῃ τῆς Σουηδίας ἀνήρ τις πολλῆς εὐφυΐας, ὁ Λίγγιος, ἐπενόησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν χρῆσιν αὐτῆς καὶ ἐπὶ τὴν θεραπείαν πολλῶν νοσερῶν διαθέσεων τοῦ σώματος, ὡς καὶ ἐπὶ τὴν θεραπείαν πολλῶν ἐκ τῶν νοσημάτων αὐτοῦ. Βεβαίως μὲν ἡ ἐφαρμογὴ γυμνασίων τινῶν πρὸς θεραπευτικὸν σκοπὸν εἰς τινα πάθη δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐντελῶς νέα· ἴσως τοὐναντίον πρέπει νὰ ὀνομασθῇ παλαιοτάτη διότι πολλοὶ ἰατροὶ ἀναμφιβόλως καὶ τὸ πάλαι παρήγγελλον κινήσεις τινὰς καὶ ἀσκήσεις ὡς συντελούσας εἰς μείωσιν ἢ καὶ θεραπείαν κακοῦ τινος. Ὁ Λίγγιος ὅμως οὗτος πρῶτος συνέλαβε τὴν ἰδέαν,

---

(1) « Διὰ τί τοῦ Ἀσκληπιοῦ τὸ ἱερὸν ἔξω πόλεώς ἐστι. Πότερον, ὅτι τὰς ἔξω διατριβὰς ὑγιεινοτέρας ἐνόμιζον εἶναι τῶν ἐν τῷ ἄστει; καί γὰρ Ἕλληνες ἐν τόποις καθαροῖς καὶ ὑψηλοῖς καὶ ἐπιεικῶς ἱδρυμένα τὰ Ἀσκληπίεια ἔχουσιν· ἢ ὅτι τὸν Θεὸν ἐξ Ἐπιδαύρου μετάπεμπτον ἥκειν νομίζουσιν, Ἐπιδαυρίοις δ' οὐ κατὰ πόλιν, ἀλλὰ πόῤῥω τὸ Ἀσκληπιεῖόν ἐστιν; ἢ ὅτι. κτλ. » Πλουτάρχου Ῥωμαϊκ. 94.

(2) « Ὁ γὰρ ἐξ ἁπάντων χωρίων εἵλετο ὁ Θεὸς ὡς ὑγιεινότατον καὶ καθαρώτατον, καὶ ὃ ταῖς εὐεργεσίαις ταῖς παρ' αὐτοῦ πεποίηκεν ἁπάντων ἐκφανέστατον, ἤ που σφόδρα τοῦτο κάλλιστόν ἐστι τῶν ἐν γῇ πάντων . . . Ἐν καλλίστῳ μὲν δὴ τῆς οἰκουμένης οὕτως ἐστὶν εἰπεῖν· ἔτι δ' αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ ὅσος ὑπαίθριος χῶρος καὶ βάσιμος ἐν τῷ καλλίστῳ ἐστί· μέσον γὰρ ἐν μέσῳ ἵδρυται. » (Περὶ τοῦ ἐν Περγάμῳ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ.) Αἴλ. Ἀριστείδ. εἰς τὸ φρέαρ τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἔκδ. Dindorf. Τόμ. Α. σελ. 409.

Ἐκτὸς δὲ τούτου γνωστὸν εἶναι, ὅτι τὰ Ἀσκληπίεια αὐτῶν ταῦτα οἱ πρόγονοι ἡμῶν περιέκλειον ἀπανταχόθεν ὑπὸ μεγάλων καὶ μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας τηρουμένων ἀλσῶν (ἅτινα καὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ τῆς μετ' εὐλεβείας τηρήσεως αὐτῶν ὠνόμαζον ἱερα ἄλση ἢ τεμένη) ἵνα χρησιμεύωσιν εἰς καθαρισμὸν τοῦ ἀέρος καὶ εἰς προφύλαξιν τῶν εἰς τὴν ἀνάῤῥωσιν καὶ θεραπείαν ὡρισμένων τούτων τόπων ἀπὸ ἀνέμων βλαβερῶν· (« τὸ δὲ ἱερὸν ἄλσος τοῦ Ἀσκληπιοῦ (ἐν Ἐπιδαύρῳ) περιέχουσιν ὅροι ἀπανταχόθεν ». Παυσαν. Κορινθ κεφ. 27. § 1.) διὸ καὶ ὅπου ἐκ φύσεως δὲν ὑπῆρχον δάση, περιέβαλλον αὐτὰ διὰ κήπων· (Αἴλ. Ἀριστείδ. ἱερ. λόγ.). Ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς θέσεως αὐτῶν πρὸς τὸν ἥλιον τὰ μάλιστα ἐφρόντιζον· διότι, ὡς ἔλεγεν ὁ Ἱπποκράτης περὶ τῶν πόλεων, οὐ μόνον πῶς κεῖνται πρὸς τὰ πνεύματα, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς ἀνατολὰς τοῦ ἡλίου πρέπει νὰ ἐξετάζῃ τις (« Διαφροντίσαι χρὴ τὴν θέσιν αὐτέης, ὅκως κέεται, καὶ πρὸς τὰ πνεύματα καὶ πρὸς ἀνατολὸς τοῦ ἡλίου· οὐ γὰρ τωὐτὸ δύναται ἥτις πρὸς βορέην κέεται καὶ ἥτις πρὸς νότον, οὐδ' ἥτις πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα, οὐδ' ἥτις πρὸς δύοντα ». Ἱπποκράτης Περὶ ἀέρ. ὑδάτ. τόπ. κεφ. δ'.)

Πολλάκις δ' ἀνήγειρον αὐτὰ πλησίον ποταμῶν ἢ πηγῶν ὀνακρινομένων διὰ τὸ ἄφθονον αὐτῶν καὶ καλὸν ὕδωρ. Παυσ. Ἀχαϊκ. κεφ. 24. (Περὶ τοῦ ἐν Αἰγίῳ ναοῦ)· « παρέχεται δὲ ὁ αἰγιαλὸς, ἐν ᾧ καὶ τὰ ἱερὰ Αἰγιεῦσί, ἐστι τὰ εἰρημένα, ὕδωρ ἄφθονον, θεάσασθαί τε καὶ πιεῖν ἐκ πηγῆς ἡδύ » καὶ Ἀριστείδ τόμ. Α'. σελ. 410. Περὶ τοῦ ἐν Περγάμῳ ναοῦ καὶ τοῦ ἱεροῦ φρέατος τοῦ Ἀσκληπιοῦ « τὸ δὲ ὕδωρ εἰ μὲν βούλει, ἀπὸ πλατάνου ῥεῖ. . . · οὐ γὰρ ἄντι ἐξ ὑγιεινοτέρων ἢ καθαρωτέρων τόπων ὕδωρ ῥυεῖη ἢ τοῦτο ἐκ τούτων ῥέον· ἐν τοιούτῳ δὴ φαινόμενον καὶ ἀπὸ τοιούτων ὁρμώμενον, ὡς τὸ εἰκὸς ἔχει, κάλλιστόν ἐστι πρῶτον μέν γε λεπτότατον ἐγγυτάτω ἀέρος, ἔπειτα, ὃ τοῦτο ἕπεται, κουφότατόν τε καὶ πραότατον· τρίτον, γλυκύτατόν τε καὶ ποτιμώτατον, αὐτόχυτον, ὃ πίνων, οὐκ ἂν οἴνου προσδεηθείης ». Ἢ καὶ παρὰ πηγὰς ὑδάτων ἰαματικῶν ἢ θερμῶν (Παυσ. Κορινθ. κεφ. δ'. § 3. Περὶ τοῦ ἐν Κεγχρείαις)· « ὕδωρ ἐς θάλασσαν ἐκ πέτρας ῥεῖ πολὺ καὶ ἁλμυρὸν, ὕδατι ὅμοιον ἀρχομένῳ θερμαίνεσθαι ».

(4) Γαλην. Περὶ ἰατρ. καὶ γυμναστ. κεφ. ΑΗ'. Ἔκδοσ. Kühn T. V. 879.

(2) Φωκικ. κεφ. δ'. § 1.

(3) Ἴδε Γαλ. Περὶ ἰατρ. καὶ γυμναστ. κεφ. ΑΗ'. Τόμ. Υ. σ. 879. — Ἴδε ὡσαύτως Ἀριστοτέλους Πολιτ. κεφ. Γ'. « Αἱ μὲν [τῶν πόλεων] ἀθλητικὴν ἕξιν ἐμποιοῦσι, λωβῶμεναι τά τε εἴδη καὶ τὴν αὔξησιν τῶν σωμάτων »

(4) Ἱπποκρ. Περὶ διαίτ. τὸ α'. 1, 627. ἐκδ. Kühn.

(1) Λουκιαν. Περὶ γυμναστικῆς· κεφ. 24.

(2) Αὐτόθι κεφ. 26.

(3) Αὐτόθι κεφ. 24.

(4) Αὐτόθι κ. 30.

(1) « Καὶ τὰ ἆθλα... οὐ μικρὰ· ὁ ἔπαινος ὁ παρὰ τῶν » θεατῶν καὶ τὸ ἐπισημότατον γενέσθαι καὶ δεῖκνυσθαι τῷ δα- » κτύλῳ, ἄριστον εἶναι τῶν καθ' ἑαυτὸν δοκούντων ». Λουκιαν. Περὶ γυμναστ. κεφ. 36. (2) Αὐτόθι, κεφ. 15.

ἀσχοληθεὶς ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἴσως εἰς τὴν μελέτην τῆς ἀνατομίας καὶ φυσιολογίας τῶν μυῶν τοῦ σώματος, νὰ ἐφεύρῃ πλῆθος κινήσεων εἰδικῶν (1) πρὸς ἄσκησιν ἑκάστου ἰδίᾳ τῶν μυῶν τοῦ ἡμετέρου σώματος, καὶ πολλάκις μάλιστα ἑκάστης ἰδίᾳ δεσμίδος μυϊκῶν ἰνῶν εἰς τοὺς μῦς ἐκείνους, οἵτινες πλείονας ἔχοντες ἀποφύσεις, διὰ τῆς κινήσεως ὁτὲ μὲν ταύτης μᾶλλον, ὁτὲ δ' ἐκείνης κατ' ἐξοχὴν τῶν δεσμίδων αὐτῶν, διάφορον φέρουσι κατὰ τὸ σῶμα κίνησιν. Μετὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ ἀνδρὸς τούτου ὁ μαθητὴς καὶ ἄξιος διάδοχος αὐτοῦ Βράντιγγος, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἐφευρετοῦ αὐτοῦ, τοσοῦτον ἐτελειοποίησαν διὰ τῆς ἄκρας αὐτῶν ἐπιμελείας, διὰ τῆς πολλῆς αὐτῶν ἐπιμονῆς εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν μελέτην τῆς ἀνατομίας καὶ φυσιολογίας, καὶ δι' ἀκριβῶν παρατηρήσεων ἐπὶ νοσούντων, τὴν μέθοδον τοῦ διδασκάλου καὶ πατρὸς, ὥστε δικαίως ἡ ἱστορία θέλει κατατάξει τὰ ὀνόματα αὐτῶν εἰς τοὺς εὐεργέτας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

» Δὲν πρέπει ἀληθῶς παντὸς Ἕλληνος ἡ καρδία νὰ ζηλώσῃ καὶ νὰ φθονήσῃ ἴσως τοὺς ξένους ἐκείνους, οἵτινες καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἐπιστήμας καὶ τέχνας προστρέχοντες πάντοτε εἰς τὰ συγγράμματα τῶν προγόνων ἡμῶν, πορίζονται ἀπό τινος αὐτῶν ἀρχικήν τινα ἰδέαν, ἣν καλλιεργοῦσιν ἔπειτα μετ' ἐπιμελείας, ἀφειδοῦντες πόνων, καὶ ἀναπτύσσουσι καὶ αὐξάνουσιν αὐτήν, ὥστε ν' ἀποδώσωσι πολλάκις αὐτῇ φαντασίαν ἐφευρέσεως; Δὲν πρέπει νὰ θαυμάζωμεν, καὶ θαυμάζοντες νὰ ἐκτιμήσωμεν καὶ ἡμεῖς τὸν πλοῦτον τῆς ἐπὶ μεγάλῳ τινι σκοπῷ βεβαίως τῆς θείας προνοίας διασωθείσης ἡμῖν προγονικῆς κληρονομίας, ὅταν καθ' ἑκάστην αὐξάνῃ ἐν ἡμῖν ἡ πεποίθησις, ὅτι τὰ συγγράμματα αὐτῶν εἶναι τὰ μόνα ἀληθῶς ἀσφαλῆ βιβλία, ἐν οἷς πᾶς πεπαιδευμένος δύναται ν' ἀρχίσῃ καὶ νὰ τελειώσῃ τὰς ἑαυτοῦ μελέτας, οἷος δήποτε εἶναι ὁ κλάδος τῆς ἐπιστήμης, ὃν ἐξελέξατο; Σήμερον ἀκόμη μετὰ τοιαύτας καὶ τοσαύτας ἀνακαλύψεις, γενομένας τῇ βοηθείᾳ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, δὲν εὑρίσκομεν εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς ἐπιστήμας συχνότατα τὰ παραδείγματα, ὅτι ἡ δεῖνα ἢ δεῖνα δόξα τῶν ἀρχαίων, ἡ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐνίοτε ὡς ἁπλῆ φαντασιώδης θεωρία καταγνωσθεῖσα καὶ γελασθεῖσα, αἴφνης ἀπεδείχθη ὡς ἀληθὴς καὶ βάσιμος; Ἂς μοὶ συγχωρηθῇ, ἂν ὑπὸ ἀληθοῦς ἐνθουσιασμοῦ κατεχόμενος ἐπὶ τοσοῦτον μακρηγορῶ, ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ μὴ προσθέσω ὅτι, καθὼς δικαίως ἐν Ἀμερικῇ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ οἱ περὶ τὴν χριστιανικὴν διάπλασιν τῶν ἠθῶν καταγινόμενοι σεβάσμιοι τῶν ἐθνῶν τούτων ἄνδρες, κατώρθωσαν ἤδη τοσοῦτον ἀξιεπαίνως νὰ πείσωσι τοὺς συμπολίτας αὐτῶν ἁπανταχοῦ νὰ φέρωσι μεθ' ἑαυτῶν, ὡς τὸ μόνον θεμέλιον τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς, τὴν ἁγίαν Γραφὴν, οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἀληθῶς ἀπόγονοι ὄντες τῶν ἐνδόξων ἐκείνων Ἑλλήνων, πρέπει νὰ κατορθώσωμεν πρὸς τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ, ὡς θεμέλιον πάσης παιδείας, ἕκαστος ἡμῶν νὰ φέρῃ μεθ' ἑαυτοῦ τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων, ὥστε οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν νὰ στερώμεθα αὐτῶν, ἂν δὲν ἦναι δυνατὸν ν' ἀποστηθίζωμεν αὐτά.

Εἴπομεν ἀνωτέρω, ὅτι ἡ γυμναστικὴ καὶ τῶν νοσημάτων οὐκ ὀλίγα δύναται νὰ θεραπεύσῃ. Πολλοὶ δὲ καὶ τῶν ἰατρῶν ἴσως, ἀκούοντες τοῦτο, δὲν δύνανται νὰ κρύψωσι τοὺς δισταγμοὺς αὐτῶν· ὅθεν ἵνα μὴ κατακριθῶ ἐπὶ ὑπερβολῇ βιάζομαι νὰ φέρω ὀλίγας τινὰς ἀποδείξεις.

» Παραλείπων δὲ τὸ τοῦ Πλάτωνος (1) λέγοντος περὶ τοῦ ἰατροῦ Ἡροδίκου, τοῦ ἐκ Σηλυμβρίας, ὅτι « παιδοτριβὴς ὢν καὶ νοσώδης γενόμενος, μίξας γυ- » μναστικὴν ἰατρικῇ ἀπέκναισε πρῶτον μὲν καὶ μά- » λιστα ἑαυτόν, ἔπειτ' ἄλλους πολλοὺς ὕστερον », ἀρκοῦμαι ἐκ τῶν ἀρχαίων εἰς μόνην τὴν μαρτυρίαν τοῦ Γαληνοῦ, βεβαιοῦντος περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι « μυρίους, ἀσθενέστερα τινὰ μέρη τοῦ σώματος ἔ- » χοντας, ὡς συνεχέστατα τοῖς κατὰ ταῦτα νοσή- » μασιν ἁλίσκεσθαι, διὰ μόνης γυμναστικῆς ἀνέρ- » ρωσεν. » (2)

» Ἡ δὲ διὰ τῆς γυμναστικῆς τὴν σήμερον θεραπευτικὴ τῶν νοσημάτων στηρίζεται ἐπὶ τῶν ἐξῆς φυσιολογικῶν παρατηρήσεων·

» Ὅτι πᾶς μῦς ἀσκούμενος μὲν αὐξάνει καὶ τρέφεται· ἐν ἀκινησίᾳ δὲ διαμένων περιπίπτει εἰς ἀτροφίαν καὶ μαρασμόν.

» Ὅτι οὐ μόνον ἅπας ὁ μῦς γίνεται εὐτραφέστερος, ἀλλὰ καὶ ἑκάστη τῶν ἐν αὐτῷ ἀπείρων μυϊκῶν ἰνῶν γίνεται εὐτραφεστέρα, τελειοτέρα, καὶ εὐτονωτέρα· καὶ ἅπαντα τὰ ἐν τῷ μυῒ τούτῳ πολυπλήθῃ λεπτότατα ἀγγεῖα καὶ νεῦρα, αὐξανομένου τοῦ μυὸς ὅλου, συναυξάνουσι· τἀνάπαλιν δὲ, τούτου ἀργοῦντος, ἑκάστη τῶν ἐν αὐτῷ μυϊκῶν ἰνῶν γίνεται ἀτελεστέρα καὶ λεπτοτέρα, καὶ ἅπαντα τὰ ἐν αὐτῷ μαραίνονται κατὰ μικρὸν καὶ συρρικνοῦνται, καὶ ἅπας ὁ μῦς γίνεται χαλαρώτερος καὶ βραχύτερος, πᾶσαν αὐτοῦ δύναμιν πρὸς κίνησιν βαθμηδὸν ἀποβάλλων, καὶ αὐτὴν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὑφήν.

» Ὅτι ἅπαν τὸ σύστημα τῶν ἐκ τῆς προαιρέσεως ἡμῶν κινουμένων μυῶν, μέγα μέρος τοῦ ὅλου ἡμῶν σώματος ἀποτελοῦν, ὅλου τοῦ μεγάλου τούτου μέρους τοῦ σώματος ἡμῶν τὴν εὐτραφίαν καὶ εὐτονίαν ἐπιφέρει διὰ τῆς προσηκούσης αὐτῷ ἀσκήσεως καλῶς καὶ κατὰ φύσιν τρεφόμενον Ὅτι δ' ἀπὸ τῶν ἐκ τῆς προαιρέσεως ἡμῶν τούτων κινουμένων μυῶν ἡ εὐτραφία καὶ εὐτονία μεταδίδεται καὶ ἐπὶ τοὺς μῦς ἐκείνους, τοὺς μὴ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας βουλήσεως ἐξαρτωμένους, τοὺς ἀποτελοῦντας καὶ τούτους ἕτερον οὐ μικρὸν μέρος τοῦ ὅλους ἡμῶν σώματος, (3) συγχρόνως δ' ἐπεκτείνεται ἀπ' αὐτῶν καὶ ἐπὶ τὰ πλεῖστα τοῦ σώματος ὄργανα, τὰ μετέχοντα μυϊκοῦ ἱστοῦ.

» Ὅτι ἡ κίνησις τῶν μυῶν μεγάλως συντελεῖ καὶ εἰς τὴν τακτικὴν τοῦ αἵματος κίνησιν ἐν τοῖς μεταξὺ αὐτῶν ἤκουσιν ἀγγείοις, κατ' ἐξοχὴν δὲ τοῦ διὰ τῶν φλεβῶν πρὸς τὴν καρδίαν ἐπιστρεφομένου· βεβαίως δὲ διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου καὶ εἰς τὴν τακτικὴν τοῦ ἐν τοῖς λεμφικοῖς ἀγγείοις κινουμένου λέμφους.

» Ὅτι πᾶσα μυὸς κίνησις, τῇ συνεργείᾳ τοῦ πρὸς αὐτὸν ἥκοντος νεύρου γινομένη, καὶ τοῦ νεύρου τούτου διὰ τῆς συχνῆς τοῦ μυὸς ἀσκήσεως συνεπιφέρει τὴν ἐντελεστέραν ἀνάπτυξιν· καὶ δι' αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὰ κέντρα τοῦ νευρικοῦ συστήματος ἐπωφελῶς ἐπενεργεῖ.

Ὅτι διὰ τῆς προσηκόντως τηρουμένης ἀνταγωνιστικῆς ἐνεργείας τῶν μυῶν διαφυλάττεται καὶ τοῦ σώματος ἡμῶν ὅλου ἡ ὀρθὴ στάσις, καὶ τῶν διαφόρων μελῶν ἡ συμμετρία, καὶ τῶν ὀστῶν αὐτῶν ἡ φυσικὴ διεύθυνσις, καὶ τοῦ μέλους αὐτοῦ τὸ σχῆμα, καὶ ἡ περὶ τὰς κινήσεις ὅλου τοῦ σώματος καὶ τῶν μελῶν αὐτοῦ ἀκρίβεια.

» Ὅτι καὶ αὐτοῦ τοῦ θώρακος, τοῦ τόσον πολυτίμου τοῦ σώματος ἡμῶν μέρους, ὡς περικλείοντος τὰ ἀναπνευστικὰ ἡμῶν κατ' ἐξοχὴν ὄργανα, ἡ εὐρύτης καὶ ἡ συμμετρία, ὅθεν καὶ αὐτῶν τῶν ἐν αὐτῷ ἐγκεκλεισμένων πνευμόνων ἡ κατὰ τὸ εἰκὸς ἀνάπτυξις δι' ὅλου τοῦ βίου ἡμῶν, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς προσηκούσης εὐτραφίας καὶ ἐνεργείας τῶν περὶ τὸν θώρακα ἡμῶν τεταγμένων καὶ εἰς τὴν ἀναπνοὴν ἐργαζομένων μυῶν· ἐν ᾧ τἀνάπαλιν ἡ ἀτροφία αὐτῶν ἀφεύκτως συνεπιφέρει διὰ τῆς ἀτελεστέρας γιγνομένης ἀναπνοῆς, οὐ μόνον διαφόρους τοῦ θώρακος δυσμορφίας καὶ στενοχωρίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν πνευμόνων αὐτῶν περὶ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἔκτασιν αὐτῶν ἀνωμαλίας καὶ δυσκολίας, καὶ δι' αὐτῶν καὶ ἀληθεῖς τοῦ αἵματος δυσκρασίας γεννᾷ, πολλάκις καὶ αὐτὴν τὴν πνευμονικὴν φθίσιν οὕτω προπαρασκευάζουσα.

Ὅτι δ' ἐν γένει ἡ κίνησις τοῦ σώματος διὰ τῶν πρὸς τοῦτο ὑπαρχόντων ἐκ φύσεως μυῶν καὶ διὰ τῆς συνεργείας, εἰς ἣν συνελκύονται τῇ κινήσει αὐτῶν καὶ οἱ ὀργανικοὶ λεγόμενοι μῦς, μεγίστην ἔχουσιν ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τῆς τακτικῆς λειτουργίας τῶν πλείστων τοῦ σώματος ἡμῶν ὀργάνων, ὡς ἐκ τῶν λεχθέντων ἤδη φανερὸν, περιττὸν ν' ἀναφέρωμεν ἐπὶ πλέον. Ἕκαστος γνωρίζει τὴν ἐπιῤῥοὴν τῶν κινήσεων τοῦ σώματος ἐπὶ τῆς ἀναπνοῆς, ἐπὶ τῶν κινήσεων τῆς καρδίας καὶ ἐπὶ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος (1) ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκρίσεων καὶ ἀποκρίσεων.

Ἂν λοιπὸν ταύτας θέσωμεν τὰς φυσιολογικὰς ἀρχὰς, τῶν ὁποίων ἡ ἀλήθεια καθ' ἑκάστην ἀποδεικνύεται, εὐκόλως θέλομεν συμπεράνει ἤδη καὶ θεωρητικῶς τὰ διάφορα καὶ ποικίλα νοσήματα, πρὸς θεραπείαν τῶν ὁποίων μεγάλως δύναται νὰ συντελέσῃ καὶ νὰ ἐνεργήσῃ ἡ γυμναστικὴ, μεθοδικῶς γινομένη καὶ ἰατρικῶς ὁριζομένη κατὰ τὰς ὑπαρχούσας ἐνδείξεις· καὶ ἡ γενομένη δι' αὐτῆς πεῖρα ἀξίων ἰατρῶν ἀποδεικνύει καὶ ἐπιβεβαιοῖ ὡς ἐκ περισσοῦ τὴν ἀλήθειαν ταύτην.

Οὕτω λοιπὸν ἀδύνατοι καὶ ἀτροφικοὶ μῦς διὰ τῆς γυμναστικῆς τονοῦνται καὶ τρέφονται· ἑπομένως καὶ ἀτροφίαι μελῶν τινων τοῦ σώματος ἐκ τοιαύτης ἀρχῆς προελθοῦσαι διασκεδάζονται. Παρέσεις καὶ παραλύσεις μυῶν διὰ τῆς συνεχοῦς ἀσκήσεως αὐτῶν διαλύονται· ὅθεν καὶ δυσμορφίαι μελῶν ἐκ τοιαύτης αἰτίας πηγάζουσαι παύονται· καὶ συνολκαὶ ἢ σπαστικαὶ ἀκαμψίαι αὐτῶν λύονται. Κυφώσεις καὶ σκολιώσεις τῆς σπονδυλικῆς στήλης, ὅθεν καὶ τοῦ σώματος παρεκκλίσεις ἀπὸ τῆς ὀρθῆς στάσεως, τοσοῦτον συχναὶ εἰς νέας διὰ τὸ εἶδος τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν, καὶ τὸ εἶδος τῶν ἐργασιῶν, εἰς ἃς νυχθημερὸν ἀσχολοῦνται, κεκυφυῖαι πρὸς τὸ κεντᾶν ἢ ῥάπτειν ἢ γράφειν, (ἐν ᾧ πολλῷ σπανιώτερον ἢ οἱ παῖδες κινοῦνται καὶ ἀσκοῦνται, τὸ πολὺ εἰς μικρὸν περιπατον μετὰ πολλῆς εὐλαβείας ἅπαξ ἢ δὶς τῆς ἑβδομάδος ἀντὶ ὅλων τούτων τῶν κωλυμάτων, ἅτινα ἐπιφέρουσιν εἰς τὴν σύμμετρον αὔξησιν τοῦ σώματος αὐτῶν ἐξερχόμεναι·) ἢ εἰς πολλὰς ἐξ αὐτῶν γιγνόμεναι διὰ τὸν κακῶς ἐννοούμενον καλλωπισμὸν τοῦ σώματος αὐτῶν τῇ βαρβαρικῇ ἐμφυλακίσει τοῦ θώρακος, ἥτις οὕτως ἀφειδῶς καταστρέφει τὸ ὡραῖον τοῦ φυσικοῦ σώματος σχῆμα, εὐκολώτερον ἢ διὰ πάσης ἄλλης μέχρι τῆς σήμερον γνωστῆς μεθόδου θεραπεύονται. Δυσμορφίαι τοῦ θώρακος, συχνόταται καὶ εἰς παῖδας καὶ εἰς νέας, καὶ εἰς τοσαῦτα ἄλλα πάθη τὸ σῶμα προπαρασκευάζουσαι, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μάλιστα ἔπειτα πάντη ἀθεράπευτα, λύονται· ὅθεν καὶ πνεύμονες ἀσθενεῖς, ἀτροφικοὶ καὶ μικροὶ ἐνδυναμοῦνται, τρέφονται καὶ ἀναπτύσσονται, καὶ ἐμφυσήματα πνευμονικὰ ὑπάρχοντα θεραπεύονται, καὶ φθίσεως πνευμονικῆς ἀρχαὶ πολλάκις προλαμβάνονται. Διάφορα χρόνια κοιλιακὰ νοσήματα ἐκ χαλαρότητος τοῦ ἐντερικοῦ σωλῆνος προερχόμενα, καὶ μυρίων εἰδῶν εἰς τοὺς πάσχοντας φέροντα ἐνοχλήσεις καὶ πάθη, ῥιζικῶς θεραπεύονται. Διάφορα ἄλλα ἐξ ὁμοίων παθῶν τῆς κοιλίας πηγάζοντα νοσήματα,

---

(1) Ἴδε die Schwedische Heilgymnastik. von Eulenburg. Berl. 1853.

(1) Πλατ. Πολ. Β. γ'. σελ. 406.

(2) Γαλην. ὑγιεινῶν λόγος Β. κεφ. ιθ. Ἐκδ. Kühn, Τόμ. VI σελ. 457

(3) Πόσον μέγα μέρος τοῦ σώματος ἡμῶν ἀποτελεῖ τὸ μυϊκὸν σύστημα, ἕκαστος δύναται εὐκόλως νὰ εἰκάσῃ, ἂν μόνον τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπὸ τῶν ἀνατόμων περιγραφομένων ἐν τῷ σώματι τοῦ ἀνθρώπου μυῶν ἀναφέρωμεν· καὶ ὁ μὲν Κρεύσιος ἀριθμεῖ (ἐν τῇ Ἀνατομίᾳ αὐτοῦ τόμ. Α. σελ. 405), ἐξακοσίους μὲν καὶ δέκα πέντε εἰς τὰς γυναῖκας ἀκριβῶς διακεκριμένους ἅπαντας καὶ ἴδια φέροντας ὀνόματα, ἑξακοσίους δὲ καὶ δέκα ἓξ εἰς τοὺς ἄνδρας· Ὁ δὲ Σεμμερίγκιος εἰς μὲν τὰς γυναῖκας περιγράφει 686. εἰς δὲ τοὺς ἄνδρας 687 μῦς. Ἀνατομ. Σεμμεριγκ. τόμος· Γ. σελ. 47.

(1) Ἴδε Γαλην. ὑγιειν. λόγ. Β. κεφ. 6. VI. 87. « Ἐπειδὴ » γὰρ ἐστι κίνησις σφοδρὰ τὸ γυμνάσιον, ἀνάγκη τρία μόνον » ταῦτα γενέσθαι πρὸς αὐτὴν κατὰ τὸ γυμναζόμενον σῶμα· » τήν τε σκληρότητα τῶν ὀργάνων ἀλλήλοις παρατριβομένων, » τήν τε τῆς ἐμφύτου θερμότητος αὔξησιν, τήν τε τοῦ πνεύ- » ματος κίνησιν βιαιοτέραν, ἕπεσθαι δὲ τούτοις ἄλλα σύμ- » παντα κατὰ μέρος ἀγαθὰ τοῖς σώμασιν ἐκ γυμνασίων γι- » νόμενα· διὰ μὲν τὴν σκληρότητα τῶν ὀργάνων τήν τε δυσ- » πάθειαν αὐτῶν καὶ πρὸς ἐνεργείας εὐτονίαν, διὰ δὲ τὴν θερ- » μότητα τήν τε τῶν ἀναδιδομένων ὀλκὴν ἰσχυρὰν, καὶ τὴν » ἀλλοίωσιν ἑτοιμοτέραν καὶ τὴν θρέψιν βελτίονα, καὶ χύσιν » ἁπάντων τῶν σωμάτων, ἐφ' ᾗ χύσει τὰ μὲν στερεὰ μα- » λάττεσθαι, τὰ δ' ὑγρὰ λεπτύνεσθαι, τοὺς πόρους δ' εὑρεῖς » γίνεσθαι συμβαίνει, διὰ δὲ τὴν τοῦ πνεύματος ἰσχυρὰν κί- » νησιν ἐκκαθαίρεσθαι τοὺς πόρους ἀναγκαῖόν ἐστι καὶ κενοῦ- » σθαι τὰ περιττώματα κτλ. ».

ὡς κεφαλαλγίαι καὶ σκοτοδινιάσεις καὶ ἄσθματα καὶ παλμοὶ τῆς καρδίας καὶ νευρικὰ διάφορα παθήματα καὶ συσπάσεις θεραπεύονται· διάφοροι ἐκ τῆς κακῆς αἱματοποιήσεως ὁρμώμεναι δυσκρασίαι καὶ χοιραδικὰ πάθη διαλύονται (1).

» Ὅθεν δικαίως ἡ γυμναστικὴ, ἵνα μὴ ἐπὶ πλεῖον μακρολογῶμεν, οὐ μόνον παιδαγωγικὴ καὶ προφυλακτικὴ νοσημάτων, ἀλλὰ καὶ θεραπευτικὴ πολλῶν τούτων κατέστη τὴν σήμερον· καὶ ὅσῳ μᾶλλον ὁ βίος ἡμῶν διὰ τοῦ λεγομένου πολιτισμοῦ πολυειδῶς ἐπαπειλεῖται τὴν σήμερον καὶ φθείρεται, τοσούτῳ ἀναγκαιοτέρα καὶ ἀναπόφευκτος καθίσταται ὅση μέραι ἡ ἐπιμελὴς αὐτῆς ἐφαρμογὴ καὶ εἰς παῖδας καὶ εἰς νέας καὶ εἰς πάντα ἄνθρωπον.

» Διὰ τοῦτο καὶ ἐκτὸς τοῦ ἀπὸ τοῦ ἐφευρετοῦ αὐτοῦ συστηθέντος ἐν Στοκχόλμῃ μεγάλου παιδαγωγικοῦ τε καὶ θεραπευτικοῦ γυμνασίου, κεντρικοῦ ἤδη γενομένου πρὸς τὰ ἐν ταῖς λοιπαῖς πόλεσι τῆς Σουηδίας ἱδρυθέντα τρία μικρὸν μετὰ τὴν σύστασιν ἐκείνων καὶ ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς Ἀγγλίας ἱδρύθησαν ὅμοια ὑπὸ Σουηδῶν ἰατρῶν, καὶ ὅμοιον ὡσαύτως ἱδρύθη ὑπὸ τῆς Ῥωσσικῆς κυβερνήσεως ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς ἐπικρατείας αὐτῆς, τῇ προσκλήσει Σουηδῶν ὡσαύτως γυμναστῶν καὶ τῇ ἀποστολῇ Ῥώσσων ἰατρῶν εἰς Στοκχόλμην πρὸς ἐκμάθησιν καὶ μεταφορὰν τῆς μεθόδου. Ἀλλὰ περὶ τούτων λέγοντες, οὐδόλως ἐννοοῦμεν τὰ παιδορθωτικὰ ἐκεῖνα ἐν πολλαῖς τῆς Εὐρώπης πόλεσιν ὑπάρχοντα θεραπευτήρια, τὰ κακῶς ὀρθοπαιδικὰ ὀνομαζόμενα, ἅτινα πολλῷ μὲν πρότερον τούτων ἱδρύθησαν, ἀκριβῶς ὅμως πολλῷ ἧττον αὐτῶν ὠφελοῦσιν.

» Ἐξ ὅλων δὲ τῶν πολλῶν τῆς Γερμανίας κυβερνήσεων μόνη ἡ τῆς σοφῆς Προυσσίας (2) ἔσπευσε πρώτη, πατρικῶς φροντίζουσα περὶ τοῦ λαοῦ αὐτῆς ν' ἀποστείλῃ ἤδη κατὰ τὸ ἔτος 1847 δύο ἐπισήμους ἄνδρας ἐπὶ τούτῳ εἰς Σουηδίαν, ἵνα ἐξετάσωσι τί ἐκ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ἔργων τοῦ Λιγγίου ἠδύνατο ν' ἀρυσθῇ ὠφέλιμον ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῶν πολιτῶν αὐτῆς. Ἰατροὶ δὲ καὶ παιδαγωγοὶ ἀπὸ διαφόρων ἐθνῶν ὡρμήθησαν ἀμέσως μετέπειτα ἐξ ἰδίου αἰσθήματος νὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα τῆς σοφῆς ἐκείνης κυβερνήσεως, μεταβαίνοντες εἰς Σουηδίαν ἵνα δι' ἰδίας πείρας καὶ δι' ἰδίας αὐτῶν ἀσκήσεως βεβαιωθῶσι περὶ τῶν ὠφελημάτων τῆς εἰρημένης μεθόδου. Οὕτω δὲ φαίνεται ἀναγεννώμενος νῦν μετὰ πολλοῦ ζήλου εἰς διαφόρους γερμανικὰς χώρας ὁ ἐνθουσιώδης ἐκεῖνος ἔρως τῆς γυμναστικῆς, ὁ ἄλλοτε ἐν μόνῃ τῇ Ἑλλάδι ἐπὶ αἰῶνας διατηρηθεὶς, ἐφ' ὅσον καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπῆρχεν ἐλεύθερον. Ἡ δὲ κυβέρνησις τῆς Προυσσίας ἐκτὸς ἄλλων ἰδιοσυντηρήτων τοιούτων κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Λιγγίου γυμνασίων, καὶ ἴδιόν τι κεντρικὸν σχολεῖον συνέστησεν ἐν τῇ πρωτευούσῃ αὐτῆς, πρὸς μόρφωσιν ἀξίων τῆς γυμναστικῆς διδασκάλων, ἀποστελλομένων ἔπειτα εἰς τοὺς στρατοὺς αὐτῆς καὶ εἰς ὅλα τὰ κατὰ τὴν ἐπικράτειαν αὐτῆς σχολεῖα.

» Πόσον ἀξιόζηλα γίνονται τὰ ἔθνη ταῦτα, τὰ μετὰ τοσαύτης στοργῆς φροντίζοντα ἁπανταχόθεν νὰ συλλέγωσι πάντα ὡραῖον καρπὸν, ὅπου καὶ ἂν ἀκούσωσιν αὐτὸν ὑπάρχοντα, ἵνα μετὰ προθυμίας μεταφυτεύσωσιν αὐτὸν εἰς τὸ ἴδιον ἔδαφος!

» Τοιαῦτα δ' ἡμεῖς βλέποντες παραδείγματα δὲν πρέπει νὰ σπεύσωμεν μεθ' ὑπερβολικῆς προθυμίας εἰς τὴν καλλιέργειαν καὶ οὐχὶ μεταφύτευσιν τοῦ ἐγχωρίου ἡμῖν τούτου φυτοῦ, τοῦ ἀπ' αὐτῶν ἔτι τῶν χρόνων τοῦ Ὁμήρου τῇ πατρῴᾳ ἐπιμελείᾳ ἐνταῦθα βλαστήσαντος καὶ αὐξηθέντος καὶ ἀνθήσαντος καὶ κατασταθέντος δένδρου ὡραίου καὶ καλλικάρπου, τὸ ὁποῖον νῦν παρημελημένον καὶ σχεδὸν ἤδη μεμαρασμένον προσκαλεῖ ἡμᾶς μικρὰν νὰ παράσχωμεν αὐτῷ μόνην ἐπιμέλειαν, ἵνα καὶ αὖθις ἀναβάλῃ καὶ ἀνθήσῃ καὶ καρποφορήσῃ ὡς καὶ τὸ πάλαι;

» Περιττὸν, εἰλικρινῶς νομίζομεν, καθίσταται μετὰ τὰ ἤδη λεχθέντα, περαίνοντες τὸν λόγον ἡμῶν, νὰ παραστήσωμεν ὡς συμπέρασμα αὐτοῦ τὴν ἀνάγκην τῆς εἰς ἅπαντα τὰ παιδαγωγεῖα καὶ ἅπαντα τὰ σχολεῖα ἡμῶν εἰσαγωγῆς τῆς γυμναστικῆς, οὐχὶ ὡς ἔν τισιν ἐξ αὐτῶν γίνεται παιδιᾶς μόνης χάριν, οὐδ' ὡς παρέργου τινὸς ὅλως μαθήματος, ἀλλ' ὡς οὐσιώδους καὶ κυριωτάτου μέρους τῆς παιδείας αὐτῶν· περιττὸν ν' ἀναπτύξωμεν τὴν ὠφέλειαν τῆς καὶ εἰς τὸν στρατὸν ἐπεκτάσεως αὐτῆς· περιττὸν νὰ ἐπιμείνωμεν καὶ εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς συστάσεως κοινῶν ὡς καὶ τὸ πάλαι γυμνασίων, ὅπου καθ' ἑκάστην οἱ ἔφηβοι ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν ἰδίων γυμναστῶν, καὶ τὴν ἐπιτήρησιν καταλλήλων γυμνασιαρχῶν νὰ γυμνάζωνται ἐπιμελῶς τὸ σῶμα αὐτῶν. Περιττὸν ὡσαύτως νὰ καταδείξωμεν λεπτομερέστερον καὶ τὴν ἀνάγκην νὰ μεταβάλωμεν τὰ σχολεῖα ἡμῶν καὶ, εἰ δυνατὸν, ἅπαντας τοὺς δημοσίους τόπους, ὅπου πλῆθος ἀνθρώπων συναθροίζονται ἐπὶ τὴν ἑλληνικωτέραν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς αὐτῶν οἰκοδόμησιν, ἀποβλέποντες εἰς τὸ ἴδιον τοῦ κλίματος ἡμῶν καὶ μιμούμενοι κατά τινας ἴσως μικρὰς τροποποιήσεις τὸ λαμπρὸν καὶ εἰς τοὺς σκοποὺς τούτους συντελεστικώτατον τῶν ἀρχαίων σύστημα, τοῦ ἐν τῷ ὑπαίθρῳ μᾶλλον καὶ ἐν στοαῖς διατρίβειν.

» Ἅπαντα ταῦτα εὐκόλως ἕκαστος συμπεραίνει, ἅπαντα ταῦτα βεβαίως καὶ οἱ προϊστάμενοι τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, καὶ οἱ δι'ἐποντες αὐτὴν σοφοὶ ἄνδρες, ὡς ἄλλοι Σόλωνες καὶ Ἀριστοτέλεις καὶ Πλάτωνες, πρέπει νὰ σκεφθῶσιν ὡρίμως, ἵνα διατάξωσιν ἑλληνικῶς τὰ πρὸς τοῦτο χρειώδη. Τότε μόνον θέλουσιν ἐκπληρώσει εὐσυνειδήτως τὸ παρὰ τῆς θείας Προνοίας περιελθὸν αὐτοῖς ὑψηλὸν τοῦτο καθῆκον, τοῦ διευθύνειν τὴν παιδείαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἣν βεβαίως καὶ οὗτοι κατὰ τὴν ἔννοιαν τῶν ἀρχαίων τότε μόνον ἐννοοῦσι τελείαν, ὅταν αὕτη καὶ περὶ τοῦ σώματος καὶ περὶ τοῦ νοὸς καὶ περὶ τῶν ἠθῶν τῆς ψυχῆς συγχρόνως φροντίζῃ.

» Στάδιον ὑπάρχει αὐτοῖς λαμπρὸν καὶ εὐρὺ ν' ἀπαθανατίσωσιν οὕτως εὐκόλως, ὡς ἄλλοι Λυκοῦργοι καὶ ἄλλοι Σόλωνες, τὰ ὀνόματα αὐτῶν.

» Ἡμεῖς δ' ἐνταῦθα πολλῷ γενικώτερον ἐκφραζόμενοι, λέγομεν τοῦτο μόνον τελευτῶντες, ὅτι καιρὸς εἶναι τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαίων νὰ μὴ χρησιμεύωσι πλέον εἰς τοὺς υἱοὺς ἡμῶν μόνον ὡς βιβλία πρὸς ἐκμάθησιν τῆς γλώσσης, ἀλλ' ὡς βιβλία ἐκ τῆς σπουδῆς τῶν ὁποίων νὰ ζητῶμεν νὰ ἐφαρμόσωμεν καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς ἰδέας· ὡς ὄργανα, δι' ὧν ν' ἀνακτήσωμεν εἰς τὰς σκέψεις ἡμῶν καὶ εἰς τὰς πράξεις, καὶ εἰς τὰς μελέτας τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα· διότι ἄλλως βαθμηδὸν καὶ ἀνεπαισθήτως θέλομεν ἀπολέσει εἴ τι θαυμασίως διεσώθη ἐν ἡμῖν ἑλληνικόν· ἀφεύκτως δανειζόμενοι ἅπαντα παρὰ τῶν ξένων ἐθνῶν, καὶ μεταγλωττίζοντες ἅπαντα ἐκ τῆς γλώσσης αὐτῶν, καὶ ἀνεπαισθήτως σχεδὸν συμπεριλαμβάνοντες ἑκάστοτε μετὰ τῶν μεταφερομένων ἐξ αὐτῶν γνώσεων καὶ ἔθιμα καὶ τρόπους, θέλομεν μεταβάλει κατὰ μικρὸν τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν χαρακτῆρα εἰς κρᾶμά τι ὄντως ξενικὸν καὶ ἀλλότριον.

» Ἔργον λοιπὸν τοῦ Πανεπιστημίου ἡμῶν τούτου καὶ χρέος αὐτοῦ φρονοῦμεν, ὅτι εἶναι οὐ μόνον νὰ διαδώσῃ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς γνώσεις, ὧν ὁλοσχερῶς στερούμεθα, μεταφέρον αὐτὰς ὅθεν λαμπρότερον νῦν ἀνθοῦσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐνεργήσῃ ἐπὶ τὸν ἑλληνισμὸν τῶν ἠθῶν, ἐπὶ τὸν ἑλληνισμὸν τῶν τρόπων, ἐπὶ τὸν ἑλληνισμὸν τῆς σκέψεως καὶ ἐπὶ τὸν ἑλληνισμὸν τῶν ἐπιστημῶν αὐτῶν· δι' ὅλων δὲ τούτων τέλος καὶ ἐπὶ τὸν ἑλληνισμὸν τοῦ ἔθνους.

» Τοιοῦτον θεωρῶ τὸν προορισμὸν τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου· διότι τότε μόνον ὡραίους ἐξ αὐτοῦ θέλομεν δρέψει καρπούς· τότε θέλουσιν εὐτυχήσει ἴσως μετ' οὐ πολὺ οἱ μεθ' ἡμᾶς νὰ προφέρωσι τὸ,

«Ἡμεῖς τοι πατέρων μεγ' ἀμείνονες εὐχόμεθ' εἶναι.»

(1) Ἴδε die Schwedische Heilgymnastik von Euleuburg.
(2) Αὐτόθι.

ΝΕΟΦΥΤΟΣ ΔΟΥΚΑΣ.

—o—

Παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισσοῦ, εἰς τερπνὴν καὶ ἀθόρυβον θέσιν, ᾠκοδόμηται τὸ Ἱεροδιδασκαλεῖον, τῆς Ῥιζαρείου φιλογενείας τὸ λαμπρὸν τοῦτο ἵδρυμα. Εἰς τὸν ἱερὸν δὲ τοῦ Καταστήματος τούτου ναὸν, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, συνέῤῥεον ἀπὸ πρωΐας τῆς 17 Ἀπριλίου 1849, ὑπουργοὶ, βουλευταὶ, γερουσιασταὶ, δικαστικοὶ, στρατιωτικοὶ, διδάσκαλοι, μαθηταὶ, πᾶσα τάξις ἁπαξαπλῶς τῶν κατοίκων τῆς πρωτευούσης, ἵνα παρευρεθῶσιν εἰς τὸ μνημόσυνον οὐχὶ πλουσίου τινὸς ἢ ἰσχύσαντος ἐπὶ γῆς, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν μνήμην ἀφοσιοῦσιν ἀπὸ πολλῶν ὀλίγα, γογγύζοντες καὶ ταῦτα, οἱ κληρονόμοι του, ἀλλ' ἁπλοῦ ἱερομονάχου. Ὁ ἱερομόναχος ὅμως οὗτος ἦτο ὁ Νεόφυτος Δούκας, (καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀκούουσα πάλλει πᾶσα καρδία Ἑλληνική.) καὶ αὐτοῦ τῶν λειψάνων τὴν ἀνακομιδὴν ἐτέλει μετὰ τετραετίαν Ἀνδρέας ὁ Κορομηλᾶς, τὸν ὁποῖον υἱοθέτησεν, εὐγνώμων διάθεσις τοῦ μακαρίτου. Μετὰ δὲ τὴν λειτουργίαν, τελεσθεῖσαν ὑπὸ τοῦ σεβασμίου τῆς Ἀττικῆς Ἱεράρχου, ὁ τότε μὲν ἀρχιμανδρίτης νῦν δὲ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχαΐας καὶ Ἤλιδος Κ. Μισαὴλ Ἀποστολίδης, ὁ καὶ τοῦ Καταστήματος καθηγητὴς, ὡμίλησεν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τὰ πρόσφορα εἰς τὴν τελετὴν· καὶ μετὰ ταῦτα ψαλέντος τοῦ μνημοσύνου ἦραν τὰ ὀστᾶ τοῦ μακαρίτου κείμενα ἐντὸς ἀργυροκοσμήτου θήκης καὶ μετεκόμισαν λαμπαδηφοροῦντες ἐν ψαλμῳδίαις οἱ τοῦ Καταστήματος τρόφιμοι καὶ ὁ ἱερὸς Κλῆρος εἰς τὸ Μαυσωλεῖον, τὸ ὁποῖον, εἰργασμένον (δαπάνῃ καὶ τοῦτο τοῦ φιλοτίμου Α. Κορομηλᾶ) ἐκ λευκοτάτου μαρμάρου, ὑψοῦται ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ Καταστήματος, ὑπὸ τὴν σκιὰν ἀμφιλαφῶν αἰγείρων, εἰς σχῆμα κίονος τετραγώνου φέροντος ἐπικείμενον τὸν σταυρὸν, περίοπτον εἰς τοὺς διοδεύοντας τὴν ὁδὸν τὴν πρὸς τοὺς Ἀμπελοκήπους. Ἐναποτεθέντων δὲ τῶν ὀστῶν εἰς τὴν ὑπὸ τὸ μνημεῖον κρύπτην, ὁ καθηγητὴς Κύριος Ἀλ. Ῥαγκαβῆς, ἀναβὰς τὴν κρηπῖδα τοῦ Μαυσωλείου, πέριξ τοῦ ὁποίου συνωθεῖτο μετὰ σιγῆς ἱεροπρεποῦς ἡ πληθὺς τῶν συνειλεγμένων, ὧν μεταξὺ διεκρίνοντο καὶ Κυρίαι ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων τῆς πρωτευούσης, ἐξεφώνησε τὸν κάτωθι δημοσιευόμενον λόγον·

«Μετὰ τοὺς εὐγλώττους καὶ θεοῤῥήμονας λόγους, οὓς ἠκούσαμεν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἄμβωνος, καὶ περιττὸν καὶ ἀποτετολμημένον ἤθελον νομίσει νὰ προσθέσω λέξεις πανηγυρισμοῦ ὑπὲρ τοῦ ἐνδόξου νεκροῦ, οὗτινος τελεῖται τὸ μνημόσυνον σήμερον. Ἀλλ' ἀπέναντι τοῦ μνημείου τούτου, ὃ ἀνήγειρε μὲν ἡ υἱικὴ ἰδιώτου φιλοστοργία, τοῦ δραστηρίου λειτουργοῦ τῶν πατριωτικῶν τοῦ μακαρίτου ἐπιχειρήσεων, Ἀνδρέου τοῦ Κορομηλᾶ, κατηγλάϊσε δὲ ἡ ἄρτι εἰς τὴν γενέθλιον αὐτῆς γῆν παλινοστοῦσα ἑλληνικὴ καλλιτεχνία, καὶ παραδεχθεῖσα καθιέρωσιν ἡ τῶν Ἑλλήνων ἁπάντων εὐγνωμοσύνη, ἀπέναντι, λέγω, τοῦ ἡρῴου τούτου τῆς παιδείας καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ, ὁ ἔπαινος αὐτόματος θλίβεται εἰς ὅλων τὰ χείλη, καὶ ἡ φωνή μου εἶναι ἠχὼ μόνον τῆς φωνῆς τῶν καρδιῶν ὅλων τῶν περιϊσταμένων, καθὼς καὶ ὅλης τῆς εὐεργετηθείσης Ἑλλάδος.

» Μεγάλας καὶ ἀΐδιους χάριτας ὀφείλει ἡ ἀνθρωπότης εἰς τοὺς ἀκαμάτους ἀγωνιστὰς τῆς σοφίας, οἵτινες πρὸς φωτισμὸν τῶν ὁμοίων των, τὴν ζωὴν αὐτῶν ὡς εὔτηκτον ἀναλίσκουσι δᾷδα πρὸς ἐξιγνιασιν ἢ τῆς φύσεως ἢ τοῦ παρελθόντος. Ἀλλ' εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν δὲν εἶναι τοῦτο μόνον τοῦ μακαρίτου τούτου νεκροῦ τὸ δικαίωμα. Ἡ φάλαγξ τῶν πεπαιδευμένων ἐν ᾗ πρωτοστάτης ἠγωνίσθη ὁ Δούκας, καὶ ἧς ὀλίγους ἀκόμη οὐραγοὺς καταλείπει ὁ θάνατος, αὐτὴ ἦν συγχρόνως ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ καὶ ἡ πρωταθλητρία τοῦ μεγάλου ἡμῶν ἀγῶνος. Αὐτῆς τὰ δείγματα ἦσαν αὐτόχρημα κηρύγματα ἀναστάσεως· αὐτῆς ὁ κάλαμος ἦν ὅπλον ἀπολυτρώσεως· αὐτῆς ἡ σημαία, ἀπὸ τῶν λόφων τοῦ Ἑλικῶνος μετη-

νέχθη κατὰ τὴν εἱμαρμένην ἡμέραν εἰς τοῦ Ὀλύμπου τὰς κορυφὰς, καὶ ἤστραψεν ὡς ἐλευθερίας μετέωρον! Ἔναυλον ἔχομεν ἔτι εἰς τὰς ἀκοὰς τὸ δόγμα τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, δι' οὗ τοῦ Δούκα τὸ ὄνομα συγκατηριθμεῖτο μετὰ τῶν ὀνομάτων τῶν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας πολεμησάντων· δόγμα σοφὸν καὶ δίκαιον εἴπερ τι καὶ ἄλλο! διότι ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις δὲν ἦτο, ὡς ἄλλων ἴσως ἄλλαι ἀναστατώσεις λαῶν, προϊὸν βίας βαναύσου, ἀποτέλεσμα φιλοπρώτου κενοδοξίας, ἢ ὑπευθύνου δημαγωγίας ἐξάμβλωμα, ἀλλ' ὥς τις ἔνοπλος Ἀθηνᾶ ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς, οὕτω καὶ αὕτη προέκυψεν ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ φωτισμοῦ, οὗ ὁ νεκρὸς οὗτος καὶ οἱ συνεργοί του ἦσαν οἱ δαδοῦχοι καὶ μύσται, ἐκ τοῦ ἐσκεμμένου ζήλου πρὸς μίμησιν τῶν προγόνων, ὧν τοῖς ἐδίδασκον οὗτοι τὰς ἀρετὰς, καὶ, συνελόντι εἰπεῖν, ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ φρονήματος, ὃ θνήσκουσα ἡ Ἑλλὰς κατέλιπεν ὡς μόνον κληρονόμημα εἰς τὸν ὀρφανευθέντα λαόν της. Τὸ φρόνημα τοῦτο ἦν ἡ Κιβωτὸς τῆς σωτηρίας, ἡ περιέχουσα τὸ σπέρμα τοῦ μέλλοντος. Ἂν ἐπὶ τοῦ ὀλεθρίου κλύδωνος κατεποντίζετο καὶ αὐτὸ, πᾶσα ἐλπὶς ἀπεσβέννυτο, καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ τῶν Ἑλλήνων παρήρχετο ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς φροῦδον κώδωνος κροῦσμα. Ἡ βαρβαρότης ὅμως καὶ ἡ τυραννὶς ἐδύναντο τότε μόνον νὰ ἐλπίσωσιν ὅτι θ' ἀποπνίξωσι διὰ παντὸς τὸ φρόνημα τοῦτο, ὅταν κατώρθουν νὰ πυκνώσωσιν ἐπὶ τὰ ὄμματα τῶν Ἑλλήνων τὴν τῆς ἀμαθείας ἀχλὺν, ἀπὸ τοῦ ἐδάφους των ν' ἀποξέσωσι τὰ ἴχνη καὶ ἀπὸ τῆς μνήμης των τὰς πράξεις τῶν προπατόρων των, νὰ μετονομάσωσι τὸν Μαραθῶνα, τὰς Θερμοπύλας, τὸν Ὄλυμπον, καὶ, πολλαπλασιάζουσαι τοὺς Ἀλεῖς των, νὰ πυρπολήσωσιν ὅλα τὰ γραπτὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαίας μεγαλοφυΐας. Ἀλλ' ἄλλως ἔδοξε τῇ προστατίδι τῆς Ἑλλάδος προνοίᾳ. Ὅταν ἡ Μέγαιρα ἐκείνη καὶ ἡ Τισιφόνη κατελυμαίνοντο τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἀπεμάραινεν ἡ πνοή των πᾶν σπέρμα πολιτισμοῦ ἐν αὐτῇ, τότε κατὰ θείαν οἰκονομίαν, ἀναδεικνύμενοι, ἀπεδύοντο εἰς τὴν κατ' αὐτῶν πάλην ἄνδρες οἷος ὁ Κοραῆς, οἷος ὁ Δούκας, καὶ ἀρχαιότερον οἱ Βουλγάρεις καὶ Θεοτόκαι, καὶ οἱ Ζωσιμάδαι καὶ οἱ Βαρβάκαι, καθὰ καὶ ἐφ' ἡμῶν οἱ Ῥιζάραι, οἱ Ἰωνίδαι καὶ ὅσοι ἄλλοι, καὶ τὰς κατεπολέμουν μὲ τῆς παιδείας τὸ ὅπλον, ὅπλον πανίσχυρον ἐν Ἑλλάδι, διότι εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐμβάπτεται ἀρετὴν, ὅπλον ἀκαταμάχητον, διότι προχωρεῖ ἀοράτως καὶ ἀναποδράστως νικᾷ, ὅπλον ἱερὸν καὶ τελεσφόρον, διότι μέχρι τέλους ἐπάγει βέβαιον τῆς ἐλευθερίας τὸν βριαμβον. Τοῦτο ὑπὲρ τινα καὶ ἄλλον ἐνθέρμως ἐδράξατο καὶ ὁ μακαρίτης, ὑπάρξας εἷς τῶν προθυμοτέρων ὑπερμάχων τοῦ φωτισμοῦ, καὶ εἷς τῶν ἀψευδεστέρων μάντεων τῆς ἐλευθερίας.

Νεόφυτος Δούκας.

Τὴν βιογραφίαν του οὐδαμῶς ἐνταῦθα προτίθεμαι νὰ ἐξιστορήσω, ἀφ' οὗ ἠκούσαμεν αὐτὴν ἄλλοτε εὐφραδέστατα ἐκτεθεῖσαν ἐντὸς τοῦ Πανεπιστημίου, οὗ ἡ ἠχὼ ἐπικροτοῦσα ἐπανέλεγε τὸ ὄνομα τοῦ πρεσβίστου τῶν φιλολόγων. Ἀλλ' οὐδὲ παρίστησιν ὁ βίος αὐτοῦ περιστάσεων ποικιλίαν, καὶ συμβάντα παρέχοντα ὕλην εἰς τοῦ βιογράφου τὸν κάλαμον· ὡς ῥυὰξ δὲ πολυχεύμων, ἀλλ' ἀκυμάντως μέχρι τῶν ἐκβολῶν του καταφερόμενος, καὶ τὰ πεδία ζωοπαρόχως περιαρδεύων, οὕτως ἔῤῥει καὶ ὁ βίος αὐτοῦ ἀταράχως, ἐν συνεχεῖ καὶ ἀπερισπάστῳ σπουδῇ, τὴν Ἑλλάδα ἔχων μόνον μελέτημα, καὶ μόνην ἐνασχόλησιν τὴν πρὸς αὐτὴν εὐποιΐαν.

Ὁ Δούκας ἐν μὲν τῇ νεότητί του ἐξεπαιδεύθη ἀντιτάττων εἰς μεγίστας δυσχερείας τὴν ἀκατάβλητόν του ἐπιμονὴν· μετὰ ταῦτα δὲ ἐπέβη μιᾶς τῶν ἐπισημοτέρων διδασκαλικῶν καθεδρῶν· μετὰ ταῦτα ἐδαπάνησε τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν του ὅλην εἰς ἔκδοσιν συγγραμμάτων. Ἐσπούδασε δὲ, ἐδίδαξε καὶ συνέγραψεν οὐχὶ θηρεύων πλοῦτον ἢ φήμην δι' ἑαυτὸν, ἀλλ' ἀποβλέπων εἰς μόνον τὸ ὄφελος καὶ εἰς μόνην τὴν εὔκλειαν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ἑλλὰς ἦτο τὸ χρυσοῦν ὄναρ καὶ τὸ ἐντρύφημα τῆς ψυχῆς του. Ἂν ποτέ τις εὗρεν ἀφορμὴν ν' ἀποδοκιμάσῃ τὴν κρίσιν του, ἀλλὰ τὴν καρδίαν του οὐδεὶς οὐδέποτε ἔψεξε· καὶ ἂν ποτε ἡ κρίσις ἐσφάλλετο, ἡ καρδία του τὸν παρῆγεν. Ὁ Δούκας ἦτον ὅλος καρδία, καὶ τὴν καρδίαν του ἐπλήρου ὁλόκληρον ἡ Ἑλλὰς. Ἀλλ' αὐτὸς, ὁ εἰς Ἤπειρον γεννηθεὶς, ὁ ἐκπαιδευθεὶς ἐν Δακίᾳ, καὶ ἐκεῖ τὴν Ἑλληνικὴν νεολαίαν διδάξας, ὁ ἐν Βιέννῃ τὰς πλείστας τῶν ἐκδόσεών του παρασκευάσας, Ἑλλάδα δὲν ἐννοεῖ, ὁποίαν, ἐνδίδων εἰς τὴν ἀνάγκην τῶν περιστάσεων, τὴν διέγραψε τῆς διπλωματίας ὁ διαβήτης, ἀλλ' ἡ Ἑλλὰς ἦν δι' αὐτὸν πανταχοῦ ὅπου ἦσαν οἱ Ἕλληνες, καὶ τὴν διανοητικὴν τροφὴν, ἣν παρεσκεύαζεν ἀκαμάτως, διέσπειρε μετ' ἴσου φίλτρου ὅπου εἰσὶ διεσπαρμένα τὰ ἑπτὰ τῶν Ἑλλήνων ἑκατομμύρια.

Ἀλλὰ καὶ τοι πρὸς ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας ἴσην τρέφων ἀγάπην, οὐχ ἧττον ὅμως ἠσθάνθη τὴν ψυχήν του ἐμπιπλαμένην ἀνεκφράστου ἀγαλλιάσεως, ὅταν ἤκουσε τὸ τῆς χαρᾶς εὐαγγέλιον, ὅτι καὶ μία κἂν τῆς Ἑλλάδος γωνία ἀνέκυψεν εἰς τῆς αὐτονομίας τὸν ἥλιον. Καὶ ἐν ὅσῳ μὲν διήρκει αἱματηρὸς ὁ ἀγὼν, ἀγύμναστος αὐτὸς εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ἄρεως, προσέτι δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ γήρως καταπεπονημένος, δὲν κατῆλθεν εἰς τὰ πεδία τῆς μάχης, ὅπου πρὸς τῇ νεαζούσῃ ψυχῇ ἀπαιτεῖται καὶ νεάζουσα ῥώμη, ἀλλὰ μακρόθεν ηὐλόγει τοὺς νέους Μαραθωνομάχους, οὓς ἐθαύμαζε καὶ ἐχειροκρότει, καὶ ἐνόμιζεν ὅτι δὲν ἤθελε καταγνωσθῇ ὑπερημερίας τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα ὀφλήματος, ὅταν μετὰ πολλαπλασίονος καὶ ἤδη ἐλπίζοντος ζήλου, ἀφιεροῦτο καὶ ἐν ταῖς ἐσχατιαῖς ὅπου εὑρέθη βιῶν εἰς τὴν διάπλασιν τῶν νέων Ἑλλήνων, ὅσοι κατὰ τοὺς πολυταράχους καιροὺς ἐν ὑπευδίῳ τυχόντες, καὶ τὴν τῆς ἡλικίας ὡρίμασιν περιμένοντες, ἠλείφοντο ἐν τούτοις φιλοτίμως, ὅπως ποτε ἀξιώτεροι κατέλθωσιν εἰς τὸ στάδιον, καὶ χρησιμώτεροι ἀναδειχθῶσιν αὐτῇ. Ἀλλὰ μόλις ἐκόπασεν ὁ δεινὸς κλύδων, καὶ ὁ γέρων ἔσπευσε πρὸς τὴν φίλην Ἑλλάδα, καὶ, καταχθεὶς, ἐῤῥίφθη μετὰ δακρύων καὶ ἐφίλησε τὴν γῆν τῶν ὀνείρων του, τὴν γῆν ἐν ᾗ νοερῶς διῃτᾶτο ἀπὸ τῆς πρώτης του ἡλικίας, τὴν γεννέτειραν τῶν ἀνδρῶν μεθ' ὧν συνεβίου ἐν τῷ Θουκυδίδῃ καὶ τῷ Πλουτάρχῳ. τὴν εὔανδρον τέλος μητέρα τῶν νέων προμάχων τῆς ἐλευθερίας. Ἤρχετο δὲ, οὐχὶ πένης ἀπὸ τῶν δημοσίων ἀποληψόμενος, ἀλλὰ πλουσίους φέρων νὰ διανείμῃ τοὺς καρποὺς τῶν ἱδρώτων του· οὐδὲ βαθμοὺς ἐπαιτῶν καὶ ὑπηρεσίας, ἀλλ' αὐτὸς πολυτιμοτάτην ὑπηρεσίαν εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος προσφέρων. Διὰ τοῦτο δὲν ὤρμησεν ὅπου εἶδε συναγελαζομένους τοὺς σπουδαρχοῦντας, ἀλλὰ τῆς περισπώσης τύρβης τῆς πρωτευούσης ἐπροτίμησε τὴν γαληνιαίαν Αἴγιναν, ὅπου φύσις τέρπουσα τοὺς ἤδη ἀμβλυώττοντας ὀφθαλμούς του, ὅπου σιγὴ τῆς μελέτης φίλη, ὅπου χορεία μαθητῶν παιδείας ὀρεγομένων, καὶ πληθὺς ἐνδεῶν περιβάλψεως δεομένων. Ἐκεῖ ἀνέθαλε νεαρὸς, καὶ ἡ ψυχή του ἐμεθύσθη εἰς εὐφροσύνην, διότι καὶ τὸ ἔδαφος ὑπὸ τοὺς πόδας του, ὅλον κατάσπαρτον μὲ μνημεῖα, καὶ ὁ οὐρανὸς ὑπὲρ τὴν κεφαλήν του ἀεὶ μειδιῶν, τῷ ἀνεπόλουν ὅτι ἦτον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀναζήτασαν εἰς ἐλευθερίαν. Ἐκεῖ πολλάκις εἰς τὴν παραλίαν περιφέρων τὸ μονήρές του βῆμα, μακρὰ ἐστήριζε βλέμματα εἰς τῆς Ἀττικῆς τὴν ἀντιπέραν ἀκτὴν, καὶ ἔχαιρε βλέπων αὐτὴν εἰς τὸ γλυκαυγὲς τῆς ἀποστάσεως· διότι τῆς σπουδαρχίας ὁ θόρυβος, οἱ ὀρυγμοὶ τῶν παθῶν, τῆς συκοφαντίας αἱ βλασφημίαι, οἱ κρωγμοὶ τῆς πλεονεξίας, καὶ ὅλη ἡ παράμουσος συναυλία, ἡ πληροῦσα πάντοτε τὰς μεγάλας συναγωγὰς τῆς πολιτικῆς, δὲν ἔφθανε λυποῦσα μέχρι τῶν ἀκοῶν του, ἀλλ' ἐκάλυπτεν αὐτὴν τῆς θαλάσσης ὁ ἐναρμόνιος ῥόχθος, ὅταν τὸ κῦμα διῶκον τὸ κῦμα, τῷ ἔφερεν ἐκ τῆς Σαλαμῖνος ἀντηχήσεις πολεμιστηρίων παιάνων, καὶ περσοφόνων θριάμβων ἀλαλαγμούς. Καὶ ὅταν εἰς αὐγὴν ἔαρος ἀνέτελλεν ὁ ξανθὸς Δοξίας, σινδὼν μὲν ἀτμώδης ἠπλοῦτο ἐπὶ τὴν κάτω πόλιν, καὶ ἀπεκρύπτεν αὐτὴν, καὶ τὸν βόρβορον ἐν ᾧ κυλινδοῦνται τὰ

μικρολόγα τῶν ἀνθρώπων συμφέροντα, καὶ τὰς δυσμορφίας ὅσαι αἰσχύνουσι τὴν ὄψιν τῶν νέων κοινωνιῶν· ὑπὲρ δὲ τὴν ὀμίχλην ἠωρεῖτο ἀκτινοστεφὴς ὁ λόφος τῆς Ἀκροπόλεως, ὡς ἐναέριον ὅραμα φερόμενον ἐπὶ νεφελῶν, καὶ ὁ γέρων ἀνεγνώριζεν ἐν αὐτῷ τὸν ἰδανικὸν τῆς καρδίας του κόσμον, καὶ ὑπὸ τοῦ Παρθενῶνος τὸ στιλπνὸν περιστύλιον ἔβλεπε φιλοσοφοῦντα τὸν Πλάτωνα, τὸν Περικλῆ μεγάλα πράττοντα καὶ διανοούμενον μείζονα, τὸν Σωκράτη καὶ Ἀριστείδην, τὸν μὲν διδάσκοντα, τὸν δὲ ἐνεργοῦντα τὴν ἀρετὴν, καὶ ἤκουεν εἰς τοὺς ἀέρας φερομένην τὴν κεραύνειον τοῦ Δημοσθένους φωνὴν, καὶ ἠχοῦντα τοῦ Αἰσχύλου καὶ Σοφοκλέους τὰ θεσπέσια ᾄσματα, καὶ ὅλος ἐκβακχευόμενος ἐνέβαπτεν εἰς ἀρχαϊκὴν διάνοιαν τὸν ἀρχαϊκὸν κάλαμόν του, καὶ ἢ ἐχάραττε τὰς μελιῤῥύτους ἐκείνας ἐπιστολάς του, ὅλας ἑλληνισμὸν ἀποπνεούσας καὶ ἐνθουσιῶντα πατριωτισμὸν, ἢ ἐσχολίαζε καὶ ἡρμήνευε τοὺς προσφιλεῖς συγγραφεῖς του· καὶ σταθερὸν τοῦ βίου του προθέμενος πρόβλημα νὰ ἐπιῤῥώσῃ τὸν ὑπὸ τύχης ἐχθρᾶς χαλασθέντα ἐθνικὸν δεσμὸν διὰ τῆς κοινωνίας τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ γλώσσης, ἐξέδωκε καὶ διένειμε, δωρεὰν τὰ πλεῖστα τοῖς χρῄζουσι, περὶ τὰς πέντε μυριάδας βιβλίων. Εἰς αὐτὰ κατεδαπάνησε πᾶσάν του τὴν περιουσίαν, μέχρι τοῦ ἐσχάτου αὐτοῦ ὀβολοῦ, προσαποδοὺς καὶ τῶν δύο χιτώνων αὐτοῦ τὸν ἕνα, καὶ ὅταν μονονοὺ στερουμένῳ καὶ τῆς ἐπιουσίου τροφῆς, ἡ Βασιλικὴ Κυβέρνησις, ἀντὶ μεγάλων μιᾶς ἀποδιδουσα, τῷ ἐχορήγησε σύνταξιν, τότε ὁ ὀλιγαρκὴς γέρων ἐξ αὐτῆς μόνον τὸ πρὸς τὸ ἀποζῆν ἀπαραίτητον διατηρήσας, προσδιώρισε τὴν λοιπὴν εἰς πέντε ὑποτρόφων περίθαλψιν. Τοιαύτη ἦν τοῦ Δούκα ἡ ἐν Αἰγίνῃ διαμονή.

Ἀλλ' εἰ καὶ ἠγάπα νὰ βλέπῃ οὕτω μᾶλλον τὰς Ἀθήνας του διὰ τοῦ πρίσματος τοῦ νοὸς ἐν ἀσπίλῳ καλλονῇ ἐμπρεπούσας, δὲν ἤθελεν ὅμως νὰ μείνῃ πάντοτε χωρὶς καὶ ἐκ τοῦ σύνεγγυς νὰ τὰς ἀσπασθῇ. Ἡ φωνὴ μάλιστα τῆς καρδίας του τῷ ἐχρησμοδότει ὅτι αἱ Ἀθῆναι θέλουσιν εἶσθαι ἡ ἐσχάτη καὶ αἰωνία του κατοικία. Ὅταν λοιπὸν μυστική τις προαίσθησις τῷ ἀνήγγειλεν ὅτι ἦλθε τοῦ χρόνου τὸ πλήρωμα, τότε πειθαρχήσας κατὰ τὸ φαινόμενον μὲν τῇ ἀρχῇ ἥτις τὸν μετεκάλει ὅπως τιμήσῃ τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ βίου του, ἀληθῶς δὲ τῷ Θεῷ, παρ' οὗ ἐννόει ὅτι ἡ κλῆσις ἤρχετο, ἀπῆρε πρὸς τὰς Ἀθήνας, τὴν νοεράν του πατρίδα, καὶ ἀφ' οὗ ἐπάτησε τὴν Ἀκρόπολιν, ἀφ' οὗ ἐζήτησε τὰ ἴχνη τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὴν Ἀκαδημίαν καὶ εἰς τὸ Λύκειον, αἰσθανόμενος ἤδη ὅτι ἐπληρώθησαν τῆς ζωῆς του πᾶσα ἡ κλῆσις καὶ πάντες οἱ πόθοι, συνεσκευάσθη πλέον διὰ τὴν αἰωνίαν πατρίδα του, καὶ παρέδωκεν ἁγνὸν καὶ ἀμόλυντον τὸ πνεῦμά του εἰς τὸν Θεὸν παρ' οὗ τὸ παρέλαβεν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Ἑλλάδος.

Ἐνθυμούμεθα πάντες τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἀνεπαύθη ὁ δίκαιος ἐν Κυρίῳ, καὶ τὴν δημοτελῆ αὐτοῦ ἐκφοράν, καθ' ἣν τὸν προέπεμπον χιλιάδες πενθούντων, πάντες οἱ ἐν Ἀθήναις εἰς οἷον δήποτε βαθμὸν ἐλευθερίου ἀγωγῆς μετέχοντες, πάντες σχεδὸν μαθηταὶ αὐτοῦ εἴτε ἄμεσοι εἴτε ἔμμεσοι, εἴτε ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ Ἑλληνικῆς παιδείας μεταλαβόντες, εἴτε ἐν τοῖς βιβλίοις αὐτοῦ αὐτὴν ἀρυσάμενοι. Οὕτως ἐτάφη κατ' ἰδίαν αὐτοῦ αἵρεσιν εἰς γῆν ἱερὰν, εἰς γῆν καθιερωθεῖσαν ὑπὸ ἀγαθοεργοῦ δαψιλείας ὁ ἥρως οὗτος τῆς ἀγαθοεργίας. Ὁ εὐσεβὴς μοναχὸς ἐτάφη εἰς τὸ θρησκευτικὸν τοῦτο φυτώριον, οὗ ἡ νοερὰ δενδροκομία τῷ εἶχεν ἀνατεθῆ ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν του. Ὡς δὲ ἡ ζωή του, οὕτω καὶ ὁ θάνατός του ἔμελλε νὰ ἦναι εἰς τὴν Ἑλλάδα ὠφέλιμος, καὶ ἡ ἐκλογὴ τοῦ μέρους τῆς ταφῆς του ἦν ἡ τελευταία του ὑπηρεσία πρός τε τὴν ἱερὰν θρησκείαν, ἧς ἦν πάντοτε ἔνθερμος καὶ λόγῳ καὶ διανοίᾳ θεράπων, καὶ πρὸς τὴν ἐνταῦθα ἐν τριβῷ εὐσεβείας βηματίζουσαν νεολαίαν, πρὸς ἣν ἠσθάνετο φιλοστοργίαν πατρὸς, καὶ ἐφ' ἧς ἐστήριζε τὰς χρηστοτάτας ἐλπίδας περὶ τῆς μελλούσης εὐκλείας τῆς ἐκκλησίας μας. Ἀληθὲς τῷ ὄντι εὐεργέτημα εἰς τὸ ἱερὸν καταγώγιον τοῦτο ἦτον ἡ ἐνταῦθα ταφή του· διότι εἰς τοὺς τροφίμους αὐτοῦ πρόκειται διηνεκὲς καὶ μέγα παράδειγμα ὅλων τῶν ἀρετῶν δι' ὧν πρέπει νὰ κοσμηθῶσι πρὶν ἢ χρισθῶσιν ὡς ἐπίλεκτοι καὶ ὡς ὑπηρέται τῆς ἐκκλησίας. Ὁσάκις αἴρουσι τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς ταύτην τὴν στήλην, θέλουσιν ἀναπολεῖ ὅτι οἱ ἱερεῖς, ὅπως καταστηθῶσιν ἄξιοι τῆς οὐρανίου των ἐντολῆς, ὀφείλουσι νὰ ἐνταφῶσιν εἰς παιδείαν ἀληθῆ, ὅπως τεθέντες ἐπὶ τὸν μόδιον μὴ ὦσι λύχνοι σβεστοὶ, οὐδὲ ἀναδειχθῶσι *κωφοδιδάσκαλοι μὴ νοοῦντες μήτε ἃ λέγουσι μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται* (1) τὰ ἱερὰ παραγγέλματα καὶ τὴν εἰς Θεὸν πίστιν νὰ διδάσκωσιν ἐπιμελῶς δι' ἔργου καὶ διὰ λόγου, διότι οἱ χριστιανοὶ οὓς ποιμανοῦσι *πῶς πιστεύσουσιν οὗ οὐκ ἤκουσαν, πῶς δὲ ἀκούσουσι χωρὶς κηρύσσοντος* (2); νὰ ἐνδυθῶσι πίστιν καὶ εὐσέβειαν ἀνυπόκριτον, οὔτε πρὸς θεοβλάβειαν ἀποκλίνουσαν, οὔτε πρὸς τὸν σκεπτισμὸν ἀθωράκιστον· πιστεύοντες δὲ νὰ ἐφαρμόζωσι καὶ τὴν πίστιν δι' εὐποιίας καὶ δι' ἔργων καλῶν, *ὅτι ἡ πίστις ἐὰν μὴ ἔργα ἔχῃ, νεκρὰ ἐστι καθ' ἑαυτήν* (3)· νὰ ἦναι ἀφιλοκερδεῖς καὶ ἀπεσπασμένοι ἀπὸ θησαυροὺς ἐγκοσμίους· *ὅπου γὰρ ἐστιν ὁ θησαυρὸς ἡμῶν, ἐκεῖ ἔσται καὶ ἡ καρδία ἡμῶν* (4)· νὰ ἦναι ἀπηλλαγμένοι κούφου φιλαυτίας καὶ ματαιότητος, *ἵνα μὴ τυφωθέντες εἰς κρίμα ἐμπέσωσι τοῦ διαβόλου* (5)· νὰ περιβάλλωνται τὴν ἐκ τῆς καθαρᾶς συνειδήσεως καὶ ἐκ τῆς συναισθήσεως τῆς ἱερότητος τῶν ἔργων αὐτῶν πηγάζουσαν κοσμιότητα καὶ εὐπρέπειαν, καὶ ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, νὰ γίνωνται *τύπος τῶν πιστῶν ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ, ἐν πνεύματι, ἐν πίστει, ἐν ἁγνείᾳ* (6). Ἂν τις τῶν νέων τούτων στρατιωτῶν τῆς πίστεως οἵτινες ἀλείφονται ἤδη ὅπως ἀνεγείρωσι τὴν ἐκκλησίαν ἐκ τῶν ἐρειπίων ὑφ' ἃ τὴν ἔθαψεν ἡ βαρβαρότης τῶν δουλικῶν ἡμερῶν, καὶ ἀποδώσωσιν αὐτῇ τὴν λαμπρότητα καὶ εὐπρέπειαν ἥτις ἀνήκει εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ νύμφην, ἄν τις, λέγω, αἰσθανθῇ ποτε ἑαυτὸν ἐλασσούμενον τῶν ἐμβριθῶν καθηκόντων του, καὶ νυστάζοντα πρὸς τὴν αὐτῶν αὐστηρότητα, ἢ ἐννοῇ τινα τῶν κακῶν κλίσεων ἐκνικῶσαν ἐντός του, ἃς ἔρχηται πρὸς τὸν τάφον τοῦτον ν' ἀναπολῇ τοῦ ἐνταῦθα κειμένου τὸν βίον, ὅλον αὐταπάρνησιν, ὅλον ἀγάπην καὶ ἀφοσίωσιν, ὅλον ἄσκησιν τῆς χριστιανικῆς ταπεινότητος, καὶ ἀναμφιβόλως ἰαθήσεται τὴν καρδίαν, καὶ ἐπιῤῥωσθήσεται πρὸς ἀρετὴν καὶ εὐσέβειαν.

Οὐχὶ δὲ μόνον οἱ τὸ ἱερὸν μέλλοντες νὰ διανύσωσι στάδιον, ἀλλὰ καὶ πᾶς Ἕλλην ἁπλῶς, εἰσορῶν εἰς τὸ περίγλυφον καὶ περίχρυσον τοῦτο μνημεῖον, θέλει ἐπαινέσει οὐ μόνον τὴν φιλοκαλίαν τῆς εἰργασαμένης χειρὸς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναθείσης φρενὸς τὴν εὐσέβειαν. Διότι, ὡς οἱ ἀρχαῖοι ἵστων ἀνδριάντας εἰς Ὀλυμπιονίκας καὶ λοιποὺς ἀθλητὰς, οὕτω καὶ αὐτὸς ἀνήγειρε ταύτην τὴν στήλην εἰς τὸν κατ αγωνισάμενον τὴν ἀμάθειαν, εἰς τὸν ἀθλητὴν τῆς φιλογενείας. Ἀπὸ τοῦ μνημείου τούτου θέλουσιν αἰωνίως ἀναπηδᾷ σπινθῆρες ἠλεκτρίζοντες τὸν πατριωτικὸν ἐνθουσιασμὸν, καὶ περὶ αὐτὸ ἡ ὀλβία τοῦ Δούκα ψυχὴ θέλει περινοστεῖ, τὴν Ἑλλάδα ἐπισκοποῦσα, καὶ κηδομένη περὶ τῆς τύχης της. Ἐδῶ, ὦ ψυχὴ ἱερὰ, κατηφῶς πλανωμένη, θέλεις ἴσως ἀκούεσθαι θρηνοῦσα μετὰ τοῦ χειμερείου βορρᾶ, ὁσάκις βλέπεις τῶν Ἑλλήνων τὰ τέκνα ἀποσκιρτῶντα ἀπὸ τῆς ἀρετῆς τὴν ὁδὸν, τῆς παιδείας μικρὸν λόγον ποιούμενα, ἢ ἀλληλομάχα καθ' ἑαυτῶν καὶ τῆς πατρίδος ὅπλα κινοῦντα, ἢ βλέπεις ἐγωϊσμὸν καὶ ἀγενῆ φιλοχρηματίαν καταλυμαινομένην τὴν δημοσίαν εὐτυχίαν, ἢ τὰς φατρίας λυσσώσας, ἢ τὰς ἀρχὰς ἐν προπετείᾳ θρασυνομένας, ἢ τὴν ὀχλαγωγίαν ὡς παροινοῦσαν Μαινάδα ἀφηνιάζουσαν· τὸ δὲ ἔθνος, τὸ ἄλλοτε πρῶτον μεταξὺ τῶν ἐθνῶν, τὸ θεόθεν τὰ μέγιστα τῶν δώρων λαβὸν, ἀνδρίαν, ἀγχίνοιαν, ἔμφυτον χαρακτῆρος χρηστότητα, αὐτὸ φθίνον καὶ ἀπολλύμενον. Θέλεις δὲ χαίρει ἐξ ἐναντίας, καὶ ἀγαλλομένη θέλεις ἐπευφημεῖ, ὅταν βλέπῃς νεολαίαν ἐνθουσιῶσαν πρὸς τὰ καλὰ, τὴν ἀρετὴν διέπουσαν τά τε δημόσια καὶ τὰ ἰδιωτικὰ, τοὺς ἄρχοντας ἐπιζητοῦντας τὰς ἀρχὰς ὅπως ὠφελῶσιν, οὐχὶ ὅπως ὠφελῶνται, πρὸς τὸ πηδάλιον τὴν χεῖρα ἐκτείνοντας μόνους τοὺς ἱκανοὺς νὰ πηδαλιουχήσωσι τὴν πατρίδα εἰς σωτηρίας λιμένα, τὸν λαὸν πειθαρχοῦντα τῷ νόμῳ, τὴν ἐλευθερίαν σώφρονα καὶ σεμνὴν, καὶ ἕκαστον πρόθυμον νὰ θυσιάσῃ ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, οὐχὶ τὴν πατρίδα ὑπὲρ ἑαυτοῦ.

Τότε δὲ, ψυχὴ μακαρία θέλει ἀναπτερωθῆ πρὸς τοὺς οὐρανοὺς, ἐκπέμψασα θριάμβου φωνὴν, ὅταν ἰδῇς ὅτι ἡ διακαὴς φιλογένεια, ἥτις ἦτον ἡ εὐγενής σου οὐσία, διαφλέξασα πάσας τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων, συνέδεσεν αὐτοὺς δι' ἡγιασμένου δεσμοῦ ἀπὸ τοῦ Ἴστρου μέχρι τῆς Ἴδης, καὶ ὁ κοινὸς φωτισμὸς οὗ σὺ ἀνεῤῥίπιζες καὶ ἀνεῖχες τὴν δᾷδα, ἀπαρτίσῃ ἀῤῥηκτον εἰς αἰῶνας τὴν ἠθικὴν τοῦ ἔθνους, ὅπερ, ὡς δι' ὅλου τοῦ βίου σου διηνεκῶς ἐπροσπάθησας καὶ ἠυχήθης, γένοιτο, γένοιτο!

(1) Παῦλ. πρὸς Τιμόθ. Α'. 7.
(2) Πρὸς Ῥωμ. Γ'. 14.
(3) Ἰωάνν. ἐπ. Β'. 17.
(4) Ματθ. ΣΤ'. 21.
(5) Πρὸς Τιμόθ. Γ'. 6.
(6) Πρὸς Τιμόθ. Δ'. ἡ.

ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗΡΙΟΝ.

—o—

Παρεστάθημεν καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εἰς τὰς ἐνιαυσίους ἐξετάσεις τοῦ ὑπὸ τοῦ Κ. Γρηγορίου Παππαδοπούλου διευθυνομένου Ἑλληνικοῦ Ἐκπαιδευτηρίου. Καὶ πρὶν μὲν ἐνομίζομεν ὅτι μετὰ τὴν προσγενομένην εἰς πάσας σχεδὸν τὰς ἰδιωτικὰς ἐπιχειρήσεις παραλυσίαν ἐκ τῆς ἀδυσωπήτου ἐκείνης νόσου ἥτις ἀπεδεκάτισεν ἀνηλεῶς τοὺς κατοίκους τῆς πρωτευούσης, μετὰ τὰς ζημίας ὅσας ἔπαθον ἰδίως ἔκ τε τοῦ πολέμου καὶ τῆς νόσου αὐτῆς οἱ ναοὶ τῶν Μουσῶν καὶ πᾶν ἄλλο εἰς αὐτὰς ὑπὸ ἰδιωτῶν ἀφιερωμένον κατάστημα, καὶ μετὰ τὰς ἐξ ἀνάγκης μακρὰς διακοπὰς τῶν μαθημάτων, αἱ ἐξετάσεις ἤθελον ἀποβῆ κατὰ πολὺ ἐλάσσονες τῶν τῶν ἄλλων ἐτῶν. Μετ' αὐτὰς ὅμως ὁμολογοῦμεν ὅτι ὁ φόβος ἡμῶν ἦν μάταιος· διότι, οὐχὶ μόνον ἡ σειρὰ τῶν νενομισμένων ἐνιαυσίων μαθημάτων ἐδιδάχθη ὁλόκληρος εἰς ἁπάσας τὰς τάξεις τοῦ προπαιδευτηρίου καὶ ἐκπαιδευτηρίου, γενομένης εὐμεθόδως καὶ κατὰ συνετὸν καταμερισμὸν τοῦ χρόνου τῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκ ταύτης καρποὶ προῆλθον ἄφθονοι καὶ εὐανθεῖς. Ὀφείλεται δὲ τοῦτο εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν διδασκάλων, ἀρίστων μεταξὺ τῶν ἐν ταῖς Ἀθήναις ἀρίστων (*), καὶ τὴν ἄοκνον καὶ ἔμφρονα διεύθυνσιν τοῦ Κ. Παππαδοπούλου.

Ἀλλὰ καὶ βελτίωσιν ἀξίαν λόγου παρετηρήσαμεν κατὰ τὸ ἐνεστὼς ἔτος· ὁ διευθυντὴς, μὴ περιορίζων τὴν μέριμναν αὐτοῦ εἰς μόνην τὴν ἀγωγὴν τοῦ νοὸς ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ στήθους καὶ τοῦ ἤθους αὐτοῦ τῶν εἰς τὸ Ἐκπαιδευτήριον φοιτώντων, ἐπεθύμει ἀνέκαθεν νὰ προσλάβῃ συνεπιτηρητὴν ἄνδρα χρηστοήθη καὶ δόκιμον εἰς τὰ τῆς ἐσωτερικῆς διοργανώσεως καὶ διακοσμήσεως τῶν λυκείων, καὶ τοῦτον ἐκ Γαλλίας, ὅθεν ἀγαπῶμεν ν' ἀρυώμεθα κατὰ προτίμησιν καὶ σοφίαν, καὶ παραδείγματα συμπεριφορᾶς καὶ κοινωνικῆς ἀναστροφῆς. Τὴν ἐπιθυμίαν ὅμως ταύτην μόλις κατώρθωσε νὰ ἐκπληρώσῃ πρὸ ὀλίγων μηνῶν, μεταπαλεσάμενος ἐκ Παρισίων τὸν Κ. Ποττῖνον (Pottin) διακρινόμενον ἐπί τε παιδείᾳ καὶ ἐλευθερίῳ ἀγωγῇ, καὶ συγκιρνῶντα, ὅπως πρέπει εἰς κυβερνήτην παιδίων, τὸ σοβαρὸν πρὸς τὸ ἐπιεικὲς καὶ ἀνεξίκακον, *καὶ τὴν τῶν ἐπιτιμημάτων ἀποτομίαν μιγνύοντα τῇ πρᾳό-*

(*) Ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ Κ. Λεόντιος Ἀναστασιάδης διδάσκει τὴν Ἑλληνικὴν εἰς τὰς ἀνωτέρω τάξεις τοῦ Ἐκπαιδευτηρίου. Ἐθαυμάσαμεν δὲ καὶ κατὰ τοῦτο τὸν ἄνδρα ἐξετάζοντα τοὺς μαθητὰς, ὅτι ἐνῷ ἐν τοῖς Σχολείοις ὀλίγη καταβάλλεται προσοχὴ εἰς τὸ τῆς ἀπαγγελίας, αὐτὸς ἐπεῖμα σφοδρῶς ἐκείνους ὁσάκις δὲν ἀνεγίνωσκον ἢ δὲν ἐλάλουν Ἑλληνικὰ καὶ περίτρανα, ὅπως ἀπαιτεῖ καὶ ὁ ἡμέτερος Πλούταρχος.

τητι· δι' ὃ καὶ ἀγαπᾶται ἰδιαζόντως ὑπὸ τῶν μαθητῶν.

Ὁ Κ. Ποττῖνος διδάσκει συγχρόνως καὶ τὴν Γαλλικὴν, καὶ μάλιστα τοσούτῳ εὐμεθόδως, ὥστε ἐντὸς τριῶν μηνῶν οἱ παρ' αὐτῷ μαθητεύσαντες προώδευσαν θαυμασίως· ὥστε δὲν διστάζομεν νὰ βεβαιώσωμεν, πεισθέντες καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἐξετάσεων, ὅτι οὐδέποτε ἐδιδάχθη ἡ Γαλλικὴ ἔν τε τοῖς δημοσίοις καὶ τοῖς ἰδιωτικοῖς σχολείοις τόσῳ εὐστόχως ὅσῳ ὑπὸ τοῦ Κ. Ποττίνου.

Ὡς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, ἐν τῷ Ἐκπαιδευτηρίῳ ἐγένετο ἐξ ἀρχῆς δεκτὸν τὸ σύστημα τῶν ἐγγράφων διαγωνισμῶν, μερικωτέρων μὲν κατὰ μῆνα, καθ' ἑξαμηνίαν δὲ καὶ κατ' ἔτος γενικωτέρων. Τὸ σύστημα τοῦτο ἀπεδείχθη ἐκ πενταετοῦς καὶ ἐπέκεινα πείρας συντελεστικώτατον εἰς τὴν προκοπὴν τῶν μαθητῶν· διότι οὐχὶ μόνον ἀναφλέγει τὴν φιλοτιμίαν καὶ γεννᾷ τὴν ἅμιλλαν, ἀλλὰ καὶ ἐξασκεῖ περὶ τὴν εὐχερεστέραν ἔκθεσιν τῶν ἰδεῶν. Ἔχει δὲ καὶ ἄλλο πλεονέκτημα τὸ Ἐκπαιδευτήριον, τὴν ὕπαρξιν ἰδιαιτέρας καθέδρας τῆς ἱστορίας, καταργηθείσης δυστυχῶς ἐν τοῖς δημοσίοις σχολείοις.

Τὰς ἐξετάσεις παρηκολούθησεν ἡ διανομὴ τῶν βραβείων καὶ τῶν ἐπαίνων πρὸς τοὺς ἀριστεύσαντας τῶν μαθητῶν· ἡ δὲ τελετὴ ἐγένετο ὡς συνήθως μετὰ πολλῆς παρατάξεως καὶ δημοσιότητος, παρευρεθέντων τῶν γονέων, τῶν φίλων τῶν μαθητῶν, πολλῶν φιλομούσων, τινῶν ἐκ τῶν ἐν τέλει, καὶ ὅλων σχεδὸν τῶν μελῶν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Καὶ πρῶτον μὲν ἱερεὺς ἐνδεδυμένος τὴν στολὴν αὐτοῦ ἐπεκαλέσθη τὸν ὕψιστον ἵνα καταπέμψῃ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον ἐπὶ τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν, ἔπειτα δὲ ἐψάλη ὕμνος ὑπὸ τῶν μαθητῶν πρὸς τὸν πατέρα τῶν φώτων· καὶ μετὰ ταῦτα ὁ καθηγητὴς τῶν Μαθηματικῶν καὶ τῆς Φυσικῆς Κ. Γ. Ζωχιὸς ἀναστὰς διῆλθε λόγον, ὑπόθεσιν μὲν ἔχοντα τὸν χρόνον, πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα χρήσιμα περὶ παιδείας διαλαβόντα, καὶ εἰς μηδένα δόντα ἀφορμὴν χάσμης, ὡς ἐφοβήθη προλογίζων ὁ μετριόφρων ῥήτωρ.

Μετὰ τὸν Κ. Ζωχιὸν, λαβὼν τὸν λόγον ὁ σεβασμιώτατος ἀρχιεπίσκοπος Ἀχαΐας καὶ Ἤλιδος Κ. Μισαὴλ, ἐπενθύμισε πρὸς τοὺς μαθητὰς τί ὀφείλουσι πρὸς τοὺς διδασκάλους αὐτῶν, ἑρμηνεύσας κατὰ τρόπον κατανύξαντα τῶν τοὺς ἀκροατὰς, ἐκεῖνο τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀγαπῶντος οὐχ ἧττον τοῦ πατρὸς τὸν διδάσκαλον, *ὡς δι' ἐκεῖνον μὲν ζῶντα, διὰ τοῦτον δὲ καλῶς ζῶντα.*

Μετὰ δὲ ταῦτα εἷς τῶν διδασκάλων ἀναστὰς ἀνεκήρυττε τὰ ὀνόματα τῶν ἀριστευσάντων· ἕκαστος δὲ τούτων προσερχόμενος ἐστέφετο στεφάνῳ μυρτίνῳ ὑπὸ τοῦ Ἀρχιερέως, καὶ εὐλογούμενος ἐλάμβανε παρ' αὐτοῦ δύο βραβεῖα, ἐξ ὧν τὸ ἓν ἐδωρήθη ὑπὸ τοῦ φιλοκάλου Κ. Κ. Γαλάτου Δημάρχου Ἀθηναίων.

Καὶ ἀπήλθομεν δακρύοντες σχεδὸν πάντες πρὸς τὴν χαρὰν, καὶ εὐχόμενοι ὅπως κατὰ τὰ προσεχῆ ἔτη ἀπονέμηται καὶ χρηστοηθείας καλλιστεῖον· διότι οὐδὲν ἡ παιδεία ἂν μὴ παρῇ καὶ ἀγωγὴ σπουδαία, *ὅτε καὶ μόνον φέρουσιν ἀμφότερα, κατὰ τὸν Πλούταρχον, πρὸς ἀρετὴν καὶ πρὸς εὐδαιμονίαν.* Ἡ παιδεία τῆς κεφαλῆς κατέστη σήμερον εὐωνοτάτη καὶ διὰ τοῦτο πάγκοινος· τίς τιμᾷ ἢ μᾶλλον τις δὲν περιφρονεῖ αὐτὴν, ἂν δὲν συνοδεύηται καὶ ὑπὸ τῆς παιδείας τοῦ στήθους;

ΔΙΑΦΟΡΑ.

—ooo—

ΚΑΚΟΖΗΛΟΙ ΣΥΝΘΕΣΕΙΣ. Ἀπό τινος ἐπικρατεῖ παρ' ἡμῖν καὶ ἰδίως παρὰ τοῖς δημοσίοις ὑπηρέταις ἡ περίεργος συνήθεια τῷ νὰ συνενῶσι κακοζήλως, καὶ σολοικῶς πολλάκις, διάφορα ὀνόματα. Οὕτω λέγουσι παραδείγματος χάριν· Νομὸς *Ἀττικοβοιωτίας, Αἰτωλοακαρνανίας, Ἀχαιοήλιδος,* ἐπαρχία *Φωκιδολοκρίδος, Ἀμαλιούπολις,* ἢ *Ἀμαλιάσπολις,* ἢ *Ἀμαλιάπολις, ἀκταιωρὸς* κτλ, μὴ ἐνθυμούμενοι ἢ μὴ γνωρίζοντες ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἀπεστρέφοντο τοιαύτας χιμαίρας, καὶ ὅτι κἂν τὸ *Ἀμαλιούπολις,* ἢ *Ἀμαλιάσπολις,* ἢ *Ἀμαλιάπολις,* ἔπρεπε νὰ γραφῇ *Ἀμαλιόπολις,* κατὰ τὸ *Μεγαλόπολις, Πανόπολις, Ἀρρεόπολις,* καὶ τὸ κακοσύνθετον *ἀκταιωρὸς,* νὰ γραφῇ *ἀκτωρὸς,* ἢ κἂν *ἀκταιωρος.*

Οὕτω καὶ ἐπὶ πολλῶν ἐργαστηρίων ἀνέγνωμεν· *Ἐμπορορράπτης* (ἤτοι ῥάπτης τῶν ἐμπόρων), Ψαθοκαπελοκοιλιδοκαθαρτήριον *Κεφαλοποδαρομάγειρος, Καμινοκαθαριστὴς,* ἀντὶ τοῦ ἑστιοκόρος, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ἀλλ' ἐπειδὴ πιθανὸν νὰ ἐμμένωσιν οἱ τοὺς τραγελάφους τούτους ἀσπαζόμενοι εἰς τὴν προσφιλῆ αὐτῶν ὀνοματοποιίαν, ἐχέτωσαν ὡς παράδειγμα τὰ ἑξῆς·

Παπισταί.

Εἰματολευκοφόροι, φαινοσκυθρωποπρόσωποι,
ζυτοδιεργόδιοι, χρηματομισσοπράται·
Χριστοκαθηματιοσταυροὶ, εἰδωλοσεβασταὶ,
λεκτροδικαιόφυγοι, πορνολαθραιοτρόφοι·
Ἐξαπατησιάδαι, κοσμουπαντηπεροπευταὶ,
καλλιτριχιποβάται, κερματοθερασίδαι·
Φαινογιόφθαλμοι, ὁλοφρενιλαθραφυτευταὶ,
αἱματοδιψαλέοι, κερδαλεοφρόνιμοι·
Βομβαρδοξιφεσισχοινεγχεσιπυρδιάλεκτοι,
βιβλοθεουφυγάδες, κοσμοματαιόσοφοι·
Διαβολοσπερέες, παχυοσκοτοεργοδιώκται,
ὀρθοφρενιπλανέες, ταρταρεριννύμφοι.

Χριστιανοί.

Εἰμαπροσηκοφόροι, ἀνυποκριταλυποπρόσωποι,
δουλαχρηστολόγοι, ἱεραμισθοδόται·
Αὐτοκαθηματιοσταυροὶ, θεομονοσεβασταὶ,
ἐννομακοιτιλάδοι, πορνακαθαρτόφυγοι·
Ἀγκυλομισηταὶ, κοσμουσωτηριοδίψαι,
πνευμαπεννητόφρονες, κερματημελέες·
Καρδιαλητθάγιοι, κοινωφελιμεργομελῆται,
εἰρηναιόφιλοι, ἁπλοϊκοφρόνιμοι·
Βορβαρδοξιφεσισχοινεγχεσιπυρσοδίωκτοι,
βιβλοθεοτριβέες, δογματοθειόσοφοι.
Ὑψιθεοπρεπέες, καθαρουφωτεργοδίωκτοι,
ὀρθοφρενίζωοι, οὐρανοκληρονόμοι (*).

(*) Michael Neander Soraviensis, Erotematibus suis Graecae linguae, p. 431. Oponianae editionis anno MDLXI, Antithesin Παπιστῶν καὶ Χριστιανῶν inseruit; quam ait transcriptam ex antiquissimo codice manuscripto in membrana PATRIS oppido Achaiae, ante annos mille trecentos. Recentis autem vel non multum vetusti auctoris esse, vel unius vocis ὀνοματοποιΐα arguit. Judicium penes lectorem esto.